

**МОВА НАВЧАННЯ
ЕТНОНАЦІОНАЛЬНИХ
МЕНШИН ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ:
СОЦІОЛОГІЧНИЙ ВИМІР**

Монографія

За загальною редакцією
О. В. Лісеєнко

Одеса
«Астропринт»
2020

УДК 316.35:37
М741

У монографії описано структуру етнокультурного простору Одеської області, висвітлено зміни в освітньому потенціалі етнопонаціональних меншин Одеської області, представлено результати соціологічного дослідження громадської думки населення Одеської області в районах компактного проживання етнопонаціональних меншин щодо сприйняття оновленої мовної статті Закону України «Про освіту», запропоновано рекомендації з послаблення напруги навколо мовного питання і мови навчання етнопонаціональних меншин Одеської області.

Монографія пропонується представникам органів місцевої влади та самоврядування, керівництву та вчителям шкіл та інших закладів освіти, представникам громадських організацій, політичних партій, усім зацікавленим історичною ситуацією та сучасним станом викладання державною мовою та мовами етнічних меншин в Одеській області.

Автори: *О. В. Лісеєнко, Н. О. Нікон, Т. Є. Мосійчук, Л. В. Калашикова, М. А. Яценко*

Рецензенти:

Коваліско Наталія Володимирівна, доктор соціологічних наук, професор кафедри соціології Львівського національного університету імені Івана Франка;
Мельников Андрій Сергійович, доктор соціологічних наук, доцент кафедри соціології та психології Національного університету «Одеська юридична академія»;
Онищук Віталій Михайлович, доктор соціологічних наук, професор, завідувач кафедри соціології Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

Рекомендовано до друку вченою радою Державного закладу «Південно-український національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» (*протокол № 5 від 26.12.2019 р.*)

Дослідження проведено в рамках проекту «Спільна мова: громадський діалог щодо закону «Про освіту» в Одеській області» впродовж 2018 року громадською організацією «Південно-Українське відділення Соціологічної асоціації України» за безпосередньою участю авторів монографії як виконавців проекту, який був частиною програми «Просування реформ в регіони» та проводився Інститутом економічних досліджень та політичних консультацій та газетою «Європейська правда» за фінансової підтримки Європейського Союзу та Міжнародного фонду «Відродження».

Матеріал відображає позицію авторів і не обов'язково збігається з позицією Європейського Союзу чи Міжнародного фонду «Відродження»

ISBN 978–966–927–602–5

© Лісеєнко О. В., Нікон Н. О.,
Мосійчук Т. Є. та ін., 2020

© Соколова О. В., макет обкладинки, 2020

Зміст

<i>Вступ</i>	5
--------------------	---

Розділ 1

ЕТНОНАЦІОНАЛЬНИЙ ТА ОСВІТНІЙ ПРОФІЛЬ ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ

1.1. Структура етнокультурного простору Одеської області	10
1.2. Освітній профіль Одеської області	15
1.3. Реалізація права на мовну освіту етнічнонаціональних меншин	21
Висновки до першого розділу	27

Розділ 2

ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС У ЗАКЛАДАХ ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ ЗА ІНФОРМАЦІЄЮ СУБ'ЄКТІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

2.1. Задоволеність освітнім процесом	29
2.2. Задоволеність викладанням української мови	35
2.3. Причини недостатнього рівня володіння українською мовою представниками етнічнонаціональних меншин	40
Висновки до другого розділу	45

Розділ 3

ОСВІТНІЙ ВИБІР ТА ЖИТТЄВІ ПЕРСПЕКТИВИ: ДУМКИ ВИПУСНИКІВ СЕРЕДНІХ ШКІЛ В ОДЕСЬКІЙ ОБЛАСТІ

3.1. Освітній вибір випускників середніх шкіл Одеської області	47
3.2. Академічна мобільність та міграційні плани молоді	53

3.3. Роль української мови у досягненні життєвих планів молоді	56
Висновки до третього розділу	62
<i>Розділ 4</i>	
МОВНЕ ПИТАННЯ В ОСВІТНІЙ РЕФОРМІ: СТАВЛЕННЯ НАСЕЛЕННЯ ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ	
4.1. Ставлення суб'єктів освіти до мовної статті Закону України «Про освіту»	64
4.2. Ставлення представників національно-культурних товариств, місцевих політичних партій, органів місцевої влади та самоврядування до мовної статті Закону України «Про освіту»	73
4.4. Шляхи зниження напруги навколо мовної статті Закону України «Про освіту»	83
Висновки до четвертого розділу	90
<i>Висновок</i>	93
<i>Список використаних джерел</i>	100
<i>Додаток А</i>	
ЗАКОН УКРАЇНИ «Про освіту». Стаття 7. Мова освіти	103
<i>Додаток Б</i>	
НАСЕЛЕННЯ ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ	105
<i>Додаток В</i>	
ДАНІ ДЕПАРТАМЕНТУ ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ	127
<i>Додаток Г</i>	
ІНСТРУМЕНТАРІЙ ЕМПІРИКО-СОЦІОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ	144

Вступ

Україна є сьогодні однією з країн Європи з найбільшою поліетнічною структурою. Поліетнічний склад українського суспільства став наслідком історичного переходу окремих територій від однієї держави до іншої, а також традиційних прикордонних процесів розселення етнічних груп. Найбільш мультиетнічною та мультикультурною в Україні є Одеська область, де компактно проживають етнонаціональні меншини: за даними Всеукраїнського перепису 2011 року їх налічується більше 33, чисельність яких перевищує 250 чоловік, і ще близько 100 меншої чисельності.

Етнонаціональні меншини Одещини постійно перебувають в стані двомовності (тримовності), друга мова постійно змінювалась, залежно від історичного періоду. Однак статтею 10 Конституції України визначено, що «державною мовою в Україні є українська мова». Саме мова відіграє важливу роль у процесах посилення етнічної ідентифікації, має величезне значення для інтеграції етнонаціональних меншин, і це актуалізує питання вивчення стану знання української мови представниками етнонаціональних меншин в Одеській області.

Після прийняття оновленого Закону України «Про освіту» 2017 року певні положення, а саме стаття 7 щодо мови освітнього процесу в закладах освіти, викликали стурбованість як громадян України різного етнічного походження, так і країн-сусідів — Угорщини, Румунії, Болгарії, Греції, Польщі, Росії, Молдови, тим, що ніби положення даної статті обмежує права представників етнонаціональних меншин. Мовний аспект оновленого Закону України «Про освіту» також викликав дискусії в Одеській області, особливо в районах компактного проживання етнонаціональних меншин — м. Одесі, Болградському, Ізмаїльському районах Одеської області. Тому виникла необхідність проаналізувати позиції представників різних ет-

нонаціональних груп, суб'єктів освіти щодо мови навчання етнонаціональних меншин Одеської області, з метою проведення громадського обговорення із зацікавленими сторонами для пошуку взаємоприйнятних рішень при впровадженні статті 7 Закону України «Про освіту» (з урахуванням зауважень Венеціанської комісії).

В межах проекту «Спільна мова: громадський діалог щодо Закону «Про освіту» було проведено емпірико-соціологічне дослідження, що реалізовано групою соціологів Південноукраїнського відділення Соціологічної асоціації України (керівник — професор Олена Лісеєнко) впродовж 2018 року.

Мета дослідження — вивчення громадської думки населення Одеської області в районах компактного проживання етнонаціональних меншин щодо статті 7 Закону України «Про освіту» та розробка рекомендацій для налагодження діалогу між представниками етнонаціональних меншин Одеської області та керівництвом освітньої галузі області й районів у реалізації мовної політики в освітній сфері Одеської області.

Емпірико-соціологічне дослідження проводилося на основі методології, розробленої Інститутом економічних досліджень та політичних консультацій із застосуванням методів формалізованого та глибинного інтерв'ю.

Генеральна сукупність — представники органів місцевої влади та самоврядування (різні структурні підрозділи — освіти, культури), керівництва шкіл та інших закладів освіти (професійно-технічних навчальних закладів, ЗВО I–IV рівнів), вчителі шкіл (української мови та інших дисциплін), учні старших класів загальноосвітніх шкіл та їх батьки (з мовою навчання етнонаціональних меншин та з українською мовою навчання), студенти, представники громадських організацій, етнічних спільнот, роботодавці, місцеві представники політичних партій в Одеській області. До генеральної сукупності потрапили представники соціальних груп, відібрані згідно з вимогами грантодавця.

Вибіркова сукупність — представники зазначених вище соціальних груп міста Одеси, Ізмаїлу та Болградського й Ізмаїльського районів Одеської області.

Збір інформації методом формалізованого інтерв'ю відбувся з 21 травня до 13 червня 2018 року. В опитуванні взяли участь 250 респондентів: 50 студентів, 100 учнів старших класів шкіл/гімназій, та 100 батьків учнів в м. Одеси, Болградського району (м. Болград, с. Банівка) та Ізмаїльського району (м. Ізмаїл, с. Броска) Одеської області.

Анкети формалізованого інтерв'ю містили питання про рівень задоволеності освітнім процесом, мову навчання, труднощі навчання, ставлення до статті 7 Закону України «Про освіту» та мовної політики в освітній сфері, життєві плани молоді. З повнішою інформацією щодо методологічних аспектів анкет формалізованого інтерв'ю для учнів старших класів шкіл/гімназій, батьків учнів, студентів можна ознайомитися в додатку Г — Інструментарій емпірико-соціологічного дослідження «Анкети формалізованих інтерв'ю».

Збір інформації методом глибинного інтерв'ю відбувся з 21 травня до 10 вересня 2019 року. Всього проведено 80 глибинних інтерв'ю з ключовими зацікавленими сторонами: 15 з представниками органів місцевої влади та самоврядування (різні структурні підрозділи — освіти, культури); 15 з керівництвом шкіл та інших закладів освіти (професійно-технічних навчальних закладів, ЗВО I–IV рівнів); 15 з учителями шкіл (української мови та інших дисциплін); 5 з батьками учнів (шкіл з мовою навчання етнонаціональних меншин та шкіл з українською мовою навчання); 5 з учнями старших класів загальноосвітніх шкіл (з мовою навчання меншин та з українською мовою навчання); 10 зі студентами; 5 з представниками громадських організацій, етнонаціональних спільнот; 5 з роботодавцями; 5 з представниками місцевих політичних партій міста Одеса та Болградського й Ізмаїльського районів Одеської області.

Гайди глибинного інтерв'ю містили питання, пов'язані з оцінкою якості викладання української мови, ставленням до статті 7 Закону України «Про освіту» та мовної політики в освітній сфері, заходів налагодження діалогу з представниками етнонаціональних меншин щодо мовного питання в освіті.

З повнішою інформацією щодо методологічних аспектів гайдів глибинних інтерв'ю з освітянами, представниками органів місцевого самоврядування, національно-культурних товариств, політичних партій, роботодавцями можна ознайомитися в додатку Г — Інструментарій емпірико-соціологічного дослідження «Гайди глибинних інтерв'ю».

Таким чином був зібраний значний обсяг емпіричної інформації щодо думок представників різних зацікавлених сторін в Одеській області щодо реалізації статті 7 Закону України «Про освіту» та мовної політики в освітній сфері, аналіз якого може сприяти підвищенню рівня інформованості зацікавлених щодо труднощів впровадження державної мови в освіту етнопонаціональних меншин та при прийнятті відповідних управлінських рішень.

Одержані результати дослідження дозволили з'ясувати стан громадської думки населення Одеської області в районах компактного проживання етнопонаціональних меншин щодо мовної статті Закону України «Про освіту», отримати оцінки та бачення представниками етнопонаціональних меншин Одеської області мовного питання та його проблемних аспектів. Крім того в межах проекту Громадською організацією «Південноукраїнське відділення Соціологічної асоціації України» проведено два круглих стола «Спільна мова: громадський діалог щодо мовної статті Закону України «Про освіту» в Одеській області» 25 вересня 2018 р. у м. Болграді Одеської області (20 учасників) та 30 жовтня 2018 р. у м. Одесі (22 учасника) за участю представників громадських організацій етнопонаціональних меншин, керівництва шкіл та інших закладів освіти, вчителів шкіл, представників органів місцевої влади та самоврядування та представників місцевих засобів масової інформації. На круглих столах було презентовано та обговорено результати дослідження, питання реформування української освіти, зокрема її мовного аспекту.

Автори монографії щиро дякують усім, чия участь сприяла успішній реалізації дослідницького проекту. Насамперед висловлюємо вдячність Інституту економічних досліджень та

політичних консультацій, особливо Ірині Коссе, Костянтину Михайличенку та співробітникам газети «Європейська правда» за плідну співпрацю у проекті «Просування реформ в регіони», який реалізується за сприяння Європейського Союзу та Міжнародного фонду «Відродження». Дякуємо партнерам проекту — Українській асоціації дослідників освіти, її керівнику професору Світлані Шудло та Херсонському відділенню Соціологічної асоціації України, її керівнику доценту Миколі Гоманюку.

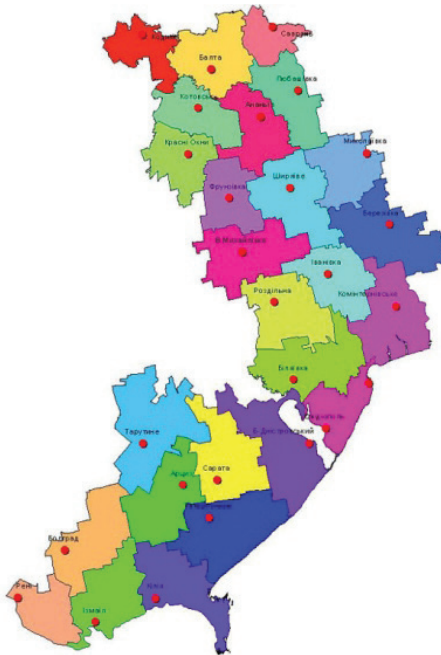
Висловлюємо подяку працівникам Департаменту освіти і науки Одеської обласної державної адміністрації, Департаменту освіти і науки Одеської міської ради, відділу освіти Болградської районної державної адміністрації, відділу освіти Болградської районної державної адміністрації, відділу освіти Ізмаїльської районної державної адміністрації за сприяння у проведенні дослідницького проекту.

Особлива подяка безпосереднім учасникам опитування, які посприяли отриманню надзвичайно важливої інформації для осмислення труднощів впровадження державної мови в освітній процес етнонаціональних меншин Одеської області.

Розділ 1

ЕТНОНАЦІОНАЛЬНИЙ ТА ОСВІТНІЙ ПРОФІЛЬ ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ

1.1. СТРУКТУРА ЕТНОКУЛЬТУРНОГО ПРОСТОРУ ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Виступаючи етнокультурним простором, Одеська область є однією з найбільших за територією з усіх областей України 33 310 км² (5,52 %, 1 місце), в ній налічується 26 районів, 19 міст, у тому числі: 9 міст обласного значення (Одеса, Ізмаїл, Білгород-Дністровський, Балта, Біляївка, Чорноморськ, Поділськ, Теплодар, Южне); 10 міст районного значення (Ананьїв, Арциз, Березівка, Болград, Кілія, Вилкове, Кодима, Рені, Роздільна, Татарбунари), 33 селища міського типу,

439 сільських рад, 1124 сільських населених пункти [10].

Адміністративним центром Одеської області є місто Одеса з населенням понад 1 млн осіб. Найбільші міста — Одеса, Ізмаїл, Чорноморськ, Білгород-Дністровський. Серед міст Одеської області переважають малі міста з населенням до 50 тис. чол.

Одеська область серед областей України займає сьоме місце за чисельністю населення:

Таблиця 1.1

Чисельність населення Одеської області

Рік	Чисельність, тис. осіб
2001	2455,7
2016	2379,2
2017	2375,5
2018	2372,0

Аналіз демографічної ситуації Одеської області за 2013–2018 рр. свідчить про існування негативних тенденцій, зокрема *скорочення чисельності постійного населення*.

У 2013 р. чисельність постійного населення становила 2384,1 тис. осіб, з 2013 по 2014 рр. вона зростає на 0,05 %, у 2015–2016 роках спостерігається тенденція до скорочення на 0,25 %.

В Одеській області у 2016 р. налічувалося 2379,2 тис. осіб, у 2017 році показник скоротився на 0,16 %, в порівнянні з 2013 р. кількість постійного населення в 2018 р. скоротилася на 0,5 %.

Графік 1.1

З давніх часів на теренах України існувало чимало етносів різного походження з власною історичною долею. Своєрідність, прикордонне положення та поліетнічний склад населення надають Одеській області характерні риси етнокультурної контактної зони* на Півдні України (насамперед бі-трилінгвізм,

* Етнокультурні контактні зони (середовища) — території поселення представників різних етнічних та культурних спільнот, у межах яких реалізу-

міжетнічні шлюби та комунікації). Одеська область — одна з найбільш мультиетнічних в Україні.

Вирішальний вплив на структуру і характер етнокультурного простору Одеської області чинять перш за все представники 5 багаточисельних етнонаціональностей (за переписом 2001 р.), загальна чисельність яких більше 95,7 % населення області, — українці (62,8 %), росіяни (20,7 %), болгары (6,1 %), молдовани (5,0 %), гагаузи (1,1 %). Найбільш чисельні етнічності за районами Одеської області, що проживають компактно, розподілилися таким чином, окрім росіян (додаток Б, табл. Б. 1):

болгари: Болградський р-н — 60,8 %, Арцизький — 39,0 %, Тарутинський — 37,5 %, Ізмаїльський 25,7 %, Саратський — 20,0 %, Татарбунарський — 11,5 %, Іванівський — 11,2 %, Ренійський — 8,5 %.

молдовани: Ренійський р-н — 49,0 %, Ізмаїльський — 27,6 %, Подільський — 25,9 %, Саратський — 19,0 %, Ананіївський — 18,1 %, Тарутинський — 16,5 %, Кілійський — 15,8 %, Окнянський — 11,0 %, Татарбунарський — 9,4 %.

гагаузи: Болградський р-н — 18,7 %, Ренійський — 7,9 %.

Свій внесок у формування етнокультурного простору області вносять також і представники всіх інших етнонаціональних груп. Знання про такі етноси й урахування їхньої ролі мають значення для розуміння формування й мовної ситуації сьогодення. Слід враховувати, що на формування мовної ситуації вплинуло й перебування південно-українського регіону України у складі інших імперій та держав, його геополітичне положення. Все це може бути чинником утвердження добросусідства та партнерських взаємин між нинішньою та предківською батьківщинами або ж, на жаль, вносити елементи напруження у відносини (наприклад, індукування деякими

ється міжетнічна та міжкультурна взаємодія [3]. Контактні зони поділяються на *прикордонні*, що відбуваються в зоні сусідського проживання етносів та культур, та *проникаючі*, що пов'язані з міграціями етносів або із взаємопроникненням етносів та культур, зазвичай це приводить до міжетнічних шлюбів, запозичення мови іншого народу, елементів культури та інших етнокультурних процесів [9].

зовнішніми і внутрішніми силами статусу російської мови в Україні як другої державної, ідей федералізму чи автономії тощо) [8].

В сучасній Україні живуть понад 130 етнонаціональних меншин — носіїв 79 мов [12]. Українська мова є рідною більше ніж для половини громадян України — 67,5 % (за переписом 2001 р.), серед етнічних українців — 85,2 % від їх загальної чисельності, але в регіонах з компактним розселенням етнонаціональних менших мовою спілкування залишається мова меншин. За даними Всеукраїнського перепису 2001 року в Одеській області 46,3 % населення визначили українську як рідну, 41,9 % визначили рідною російську, 11,8 % визначили рідною інші мови (додаток Б, табл. Б. 2) [15]. Це пояснюється, по-перше, тим, що Одеська область має високий відсоток мешканців представників етнонаціональних меншин, по-друге, використання російської мови як мови регіонального спілкування. Безумовно, на мовній поведінці населення Одеської області позначився вплив російської мови як мови міжнаціонального спілкування, а також мовне оточення, що залежить від місця проживання.

На Одещині ситуація із етнічною приналежністю населення не завжди збігається з рідною мовою. Високий рівень мовної стійкості спостерігаємо насамперед у росіян, болгар, гагаузів, молдован та українців.

Таким чином, щодо етнічного та мовного розподілу населення Одеської області можемо зауважити: відсоток громадян української етнічності значно перевищує відсоток тих, хто вважає українську рідною мовою; відсоток громадян з російською рідною мовою значно перевищує відсоток тих, хто вважає себе росіянином за етнічністю; етнічна різноманітність Одеської області більша, ніж мовна, оскільки деякі етнонаціональні меншини вважають своєю рідною мовою російську або українську.

Україна кінця ХХ — початку ХХІ століття характеризується новим витком інтересу до вивчення історичної та культурної спадщини. В авангарді цих подій була й Одеса.

Таблиця 1.2

Мовний склад населення Одеської області за даними Всеукраїнського перепису населення 2001 року

	Вважали рідною мовою (%)			
	мову своєї національності	українську	російську	іншу мову
Українці	71,6	—	28,2	0,2
Росіяни	97,0	2,7	—	0,3
Болгари	77,8	2,1	19,6	0,5
Молдовани	73,3	7,7	18,3	0,7
Гагаузи	77,8	1,7	18,4	2,1
Євреї	3,6	4,4	91,6	0,4
Білоруси	20,1	8,5	70,8	0,6
Вірмени	50,4	3,8	45,0	0,8
Цигани	53,8	14,4	20,4	11,4
Поляки	6,2	29,1	63,9	0,8
Німці	10,1	16,2	73,0	0,7
Грузини	38,2	4,1	56,0	1,7
Азербайджанці	53,4	3,9	40,9	1,8
Греки	18,6	5,5	74,2	1,7
Румуни	42,0	16,4	29,7	11,9

На початку 1990-х років в Україні розпочалася всебічна трансформація суспільного життя, яка охопила все поліетнічне населення країни. Значного розвитку цей процес набув після проголошення незалежності України. Тоді піднялася і нова хвиля національного відродження меншин, які проживають на південноукраїнських землях, — їхньої мови, літератури, фольклору та мистецтва. У місцях їх компактного проживання було організовано періодичну трансляцію мовою меншин радіопередач і програм телебачення. Налагодився також друк книг, підручників і періодичних видань мовою етнонаціональних меншин. Розгорнули свою діяльність численні колективи художньої самодіяльності, які представляють культурно-мистецькі традиції етнонаціональних меншин. Великої популярності набули традиційні фольклорно-етнографічні фестивалі. Значну роль у житті країни почали відігравати національно-

культурні товариства, об'єднання та асоціації загальнодержавного, регіонального й обласного рівня, метою товариств є здійснення активної культурної, освітньої та іншої діяльності (додаток Б, табл. Б.3). Активна та плідна діяльність національно-культурних об'єднань (передусім у формі товариств) — це вагомий показник гармонійного розвитку міжнаціональних, добросусідських, толерантних взаємин у сучасній Українській державі. На території Одеської області діють 123 етнічних утворення.

Задана тенденція відродження як українського етносу, так й інших етносів України зберігається і до теперішнього часу.

Підсумовуючи, зазначимо, що аналіз статистичних даних етнопонаціональних меншин Одеської області, як структурних елементів етнокультурного простору, здійснений на основі таких критеріїв:

- чисельність етнопонаціональних меншин;
- ступінь компактності розселення етнопонаціональних меншин;
- прагнення представників етнопонаціональних меншин до збереження та розвитку самотутньої культури, через вивчення рідної мови.

1.2. ОСВІТНІЙ ПРОФІЛЬ ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Освітній профіль Одеської області вбирає в себе систему закладів освіти, яку утворюють освітні навчальні заклади різних типів та форм власності, а також суб'єктів освітнього процесу: адміністративний, професорсько-викладацький, вчительський, студентський, учнівський склад. Оскільки область є мультикультурною та поліетнічною, то зберігається право етнопонаціональних меншин на навчання рідною мовою. З метою забезпечення права на навчання мовою етнопонаціональних меншин та вивчення цих мов функціонує розгалужена мережа дошкільних, загальноосвітніх, позашкільних та інших навчальних закладів.

Аналізуючи історичне формування освітніх процесів, пов'язаних із розвитком Одеської області, бачимо, що неабияку роль відіграло викладання українською мовою та мовою етнонаціональних меншин. Так, 19 березня 1917 року в Одесі відбулося Українське Віче, котре зібрало більше тисячі одеситів. Звучали вимоги територіальної автономії України, визнання Одещини українським краєм й українізації освіти. Наприкінці червня 1917 року в Одесі пройшов національний з'їзд, що зібрав понад 200 делегатів, на ньому було підтримано політику подальшого впровадження української мови і культури у різні сфери життя Одеси. В 1927 році 97,0 % українських дітей навчалися українською мовою. Протягом 1930-х років в Одеській області постійно зростає мережа шкіл та контингент учнів у них. Якщо у 1936/1937 навчальному році їх було 1665 (початкових, неповних середніх та середніх шкіл) з 315219 учнями, то вже наступного 1937/1938 навчального року — 1684 з 323304 учнями. Загальна кількість шкіл у 1937 році, рахуючи одно- та двохкомплектні, школи селянської молоді, робітничі факультети та школи фабрично-заводського учнівства, складала 3025. Поліетнічний склад населення Одеської області (понад 60 етнічностей) став причиною існування тут значної кількості шкіл етнонаціональних меншин: німецьких, єврейських, болгарських, молдовських, грецьких та інших. Багато шкіл вважалися змішаного типу. Лише у 1935 році в Одесі вдалося побудувати, обладнати та ввести в експлуатацію 34 нові школи. У другій половині 1930-х років українське відродження почали поступово згортати. А 1938 року вже вийшла постанова Раднаркому УРСР про обов'язкове викладання російської мови у всіх неросійських школах.

Процес відродження українського суспільства, що став логічним продовженням національного руху початку ХХ століття, був перерваний.

Однак у середині 80-х років ХХ століття розпочалася «перебудова», за її умов пом'якшуються умови функціонування та розвитку етнонаціональних меншин. Отримавши державну незалежність України, етнонаціональні меншини Одещини

послідовно реалізують свої національно-культурні прагнення, користуються створеними в Україні умовами для збереження та розвитку власної культури, мови та традицій. Етнічні мови знову починають вводитися як предмет у загальноосвітніх навчально-виховних закладах у місцях компактного проживання представників етнонаціональних меншин. Наприклад, у 1993 році в м. Болграді на Одещині відкрито болгарсько-українську гімназію. Вчителів болгарської мови і літератури готують Одеський і Львівський національні та Київський славистичний університети, Ізмаїльський і Бердянський педагогічні інститути, а вчителів початкових класів — Білгород-Дністровське педагогічне училище.

У 1994/1995 н.р. в Одеській області функціонувало 11 загальноосвітніх шкіл із молдовською мовою викладання (7 087 учнів) та 7 змішаних російсько-молдовських шкіл (3 146 учнів).

У 2005/2006 н.р. — 8 молдовських шкіл (3 127 учнів) та 7 змішаних (2 802 учні).

За статистичними даними з 2015/2016 н.р. до 2017/2018 н.р. кількість загальноосвітніх навчальних закладів за мовами навчання учнів зменшувалася, що можемо простежити в таблиці.

Таблиця 1.3

Розподіл денних загальноосвітніх навчальних закладів за мовами навчання учнів

Навчальний рік	Усього закладів, од. ¹	З них здійснюють навчання мовою ²			Питома вага закладів, які здійснюють навчання мовою, %	
		українською	російською	кількома	українською	російською
2015/2016	842	595	110	134	70,7	13,1
2016/2017	828	583	111	131	70,4	13,4
2017/2018	817	575	106	133	70,4	13,0

* Без спеціальних шкіл (шкіл-інтернатів) та санаторних шкіл.

** Крім того, 3 заклади здійснювали навчання молдовською мовою.

На початок 2006/2007 навчального року розподіл учнів загальноосвітніх шкіл представлено таким чином: 176 947 учнів — українська мова навчання, 79 218 — російська мова навчання, 107 учнів — болгарська мова навчання та 5 учнів — молдовська мова навчання.

У період з 2012/2013 н.р. до 2016/2017 н.р. частка учнів загальноосвітніх навчальних закладів, які навчаються українською мовою, зменшилась з 71,69 % до 69,38 %, про що свідчать дані з порталу мовної політики [16].

Таблиця 1.4

Частка учнів загальноосвітніх навчальних закладів, які навчаються мовами в Одеській області

Навчальний рік	Навчаються мовою (%)		
	українською	російською	іншою
2012/2013	71,69	26,84	1,47
2013/2014	70,59	28,03	1,38
2014/2015	69,70	28,99	1,31
2015/2016	69,40	29,39	1,21
2016/2017	69,38	29,49	1,13

Таблиця 1.5

Розподіл учнів денних загальноосвітніх навчальних закладів за мовами навчання*

Навчальний рік	Усього учнів, осіб	У тому числі навчаються мовою				Питома вага учнів, які навчаються мовою, %	
		українською	російською	болгарською	молдовською	українською	російською
2015/2016	157657	99198	58459	—	—	62,9	37,1
2016/2017	243163	168655	71754	61	2693	69,4	29,5
2017/2018	249966	174147	73097	70	26952	69,7	29,2

* Без спеціальних шкіл (шкіл-інтернатів) та санаторних шкіл.

Таблиця 1.6

Розподіл учнів вечірніх (змінних) шкіл на початок навчального року за мовами навчання*

Навчальний рік	Усього учнів, осіб	З них здійснюють навчання мовою			Питома вага закладів, які здійснюють навчання мовою, %	
		українською	російською	молдовською	українською	російською
2015/2016	3098	1425	1611	62	46,0	52,0
2016/2017	2902	1407	1429	66	48,5	49,2
2017/2018	2797	1462	1275	60	52,3	45,6

В Одеській області на початок 2017/2018 навчального року 73097 учнів (29,0 %) навчалися російською мовою, 2652 учні (1,0 %) — молдовською і 70 учнів (0,03 %) навчалися болгарською мовою, решта учнів навчалися українською мовою. Загалом в Одеській області 3 заклади освіти здійснювали навчання молдовською і 106 закладів російською мовою. У розрізі за класами, у 171 класі Одеської області навчання здійснювалось молдовською мовою й у 3237 класах російською мовою.

У районах із компактним проживанням болгар та молдован працює 37 шкіл, із них 1 школа (3,0 %) з болгарською мовою викладання та 5 шкіл (14,0 %) з молдовською мовою викладання. Так, у Болградському районі з компактним проживанням болгар працює 1 україно-болгарська ЗОШ I–III ступенів, ще в 15 школах болгарська мова вивчається як окремий предмет. У Ренійському районі з компактним проживанням молдован працює 1 ЗОШ I–III ступенів із молдовською мовою навчання, 3 молдово-російські ЗОШ I–III ступенів, 1 україно-молдово-російська ЗОШ I–III ступенів.

В 2017/2018 навчальному році в Одеській області діяло 40 вищих навчальних закладів. Професійну підготовку, перепідго-

* Включаючи тих, хто навчається у класах (групах) з вечірньою (змінною) і заочною формами навчання, організованих при денних загальноосвітніх навчальних закладах та навчально-консультаційних пунктах.

товку, підвищення кваліфікації учнів та слухачів в Одеській області здійснюють 39 закладів професійної (професійно-технічної) освіти (у 2015, 2016 роках — 42 заклади ПТО (із них 2 філії).

Таблиця 1.7

Розподіл учителів, які викладають окремі предмети (включаючи директорів закладів та їх заступників)

Предмет	На початок 2017/2018 навчального року
Усього учителів (включаючи сумісників), осіб	16432
з них	
Української мови та літератури	2397
Російської (зарубіжної) мови та літератури	1408
Інших неукраїнських мов та літератур	113
Історії	1229
Фізики	765
Математики	1772
Основ інформатики	693
Хімії	594
Географії	785
Біології	760
Англійської мови	1955
Німецької мови	315
Французької мови	120
Іспанської мови	7
Інших іноземних мов	18
Інших предметів	473
Музики	581
Образотворчого мистецтва	326
Фізичної культури	1285
Захисту вітчизни	250
Трудового навчання	586

Систему закладів загальної середньої освіти у 2017/2018 навчальному році утворюють 855 освітніх навчальних закладів різних типів і форм власності. У 2016/2017 навчальному році цей показник склав 867 закладів, у 2015/2016 — 881. Станом

на 1 січня 2018 р. мережа закладів дошкільної освіти становить 849 закладів різних типів та форм власності, в них здобувають дошкільну освіту 77,8 тис. дітей, що становить 78,0 % дітей віком від 3 до 5(6) років.

За даними Одеської обласної державної адміністрації у 2017 році навчання мовами етнонаціональних меншин проводилося в 137 школах Одеської області [1]. Як предмет в гуртках та факультативно вивчають українську, англійську, болгарську, гагаузьку, іспанську, молдовську, німецьку, російську, французьку, італійську, іврит, новогрецьку, китайську, польську мови. Наприклад, близько 1000 учнів в Одеській області іврит вивчають як предмет, більше 1000 школярів вчать в школі польську, більше 900 — гагаузьку, більше 700 учнів вивчають китайську, новогрецьку як предмет мають майже 60 дітей, а турецьку факультативно вчать майже 200 школярів.

Динаміка представлених статистичних даних вказує на зменшення кількості шкіл та учнів, що в них навчаються, однак при компактному розселенні етнонаціональних меншин формуються факультативи та гуртки, в які вони залучаються для вивчення етнонаціональних мов, що підсилює, збагачує та розкриває етнонаціональну ідентичність завдяки освітньому профілю.

1.3. РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА НА МОВНУ ОСВІТУ ЕТНОНАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН

В українському суспільстві склалася ситуація, за якої постали нові й непрості проблеми консолідації, згуртування та інтеграції українського суспільства. Одним із механізмів інтеграції та національним фактором є мова. Саме тому в існуючих умовах їй приділяється стільки уваги з боку владних структур. Спрямованість на вивчення всіма громадянами України державної мови та володіння нею уявляється можливим через реформування мовної освіти, а зосередження на знанні національному характері освіти й виховання має активізувати про-

цеси національної самоідентифікації особистості, підвищити її громадянський авторитет, а також статус громадянина України у міжнародному соціокультурному середовищі [13]. Концептуальні положення Закону України «Про освіту», Закон України «Про вищу освіту», нормативні документи Міністерства освіти і науки України розкривають та обґрунтовують обов'язок держави щодо забезпечення основних напрямів діяльності освітніх установ, *наголошують та зосереджуються на національному характері освіти і виховання* тощо.

Статистичні дані по Україні в період 1990–2000-х років свідчать про *відродження системи освіти етнонаціональних меншин*; створення системи шкіл за мовною ознакою, де першою мовою виступала мова українська чи російська, а другою, як обов'язкова, рідна (українсько-угорська, російсько-грецька тощо). Відзначимо, що в 2008/2009 н.р. більшість учнів займалися у школах з українською мовою викладання (81,1 %). 17,7 % учнів навчалися російською мовою, 1,2 % — іншими мовами. Випускники загальноосвітніх навчальних закладів України з навчанням мовами етнонаціональних меншин склали державну підсумкову атестацію з рідної мови [7].

На основі запровадженого постійного механізму консультацій з громадськістю у 2009 році при Міністерстві освіти і науки України створено як дорадчо-консультативний орган — громадську раду керівників освітніх програм всеукраїнських громадських об'єднань етнонаціональних меншин України.

У цей же період в Україні здійснювалась підготовка вчителів для загальноосвітніх навчальних закладів та класів з українською, російською, молдовською, кримськотатарською, угорською, польською, румунською, словацькою, болгарською мовами навчання. Зокрема для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською і російською мовами здійснюється підготовка педагогічних кадрів у вищих навчальних закладах I–IV рівнів акредитації у всіх адміністративно-територіальних одиницях країни.

В Одеській області для шкіл з молдовською, болгарською та іншими мовами навчання підготовка вчителів проводиться в Із-

маїльському державному гуманітарному університеті, а в межах України в Ужгородському та Чернівецькому національних університетах; угорською — в Ужгородському національному університеті; польською — у Волинському, Дрогобицькому педагогічному, Київському, Львівському, Прикарпатському, Східноукраїнському, Хмельницькому національних університетах; словацькою — у Львівському та Ужгородському національних університетах, болгарською — в Ізмаїльському державному гуманітарному університеті та Київському, Львівському, Одеському національних університетах.

У вищих навчальних закладах Болгарії, Молдови стажистами є студенти Білгород-Дністровського педагогічного училища Південноукраїнського педагогічного університету, які навчаються за напрямками: «Дошкільна освіта», «Початкова освіта». Такі прямі контакти з іншими державами дають можливість керівникам педагогічних коледжів та училищ, за погодженням з обласними управліннями освіти і науки, залучати до роботи відомих вітчизняних викладачів-новаторів, зарубіжних науковців. Подібна практика існує, зокрема, в Барському педагогічному коледжі, Мукачівському державному університеті.

Щорічно в Україні, відповідно до міждержавних чинних угод, за замовленнями органів управління освітою працюють учителі болгарської, естонської, польської та словацької мов з Республіки Болгарія, Естонської Республіки, Республіки Польща, Словацької Республіки. Окрім цього, підготовку та підвищення кваліфікації вчителів для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням мовами етнопонаціональних меншин здійснюють інститути післядипломної педагогічної освіти в усіх областях України.

Українська мова як державна вивчається в усіх без винятку загальноосвітніх навчальних закладах, професійно-технічних та вищих навчальних закладах, навчання в яких здійснюється в усіх адміністративно-територіальних одиницях країни. Значимо, що Міністерство освіти та науки України сприяє розвитку вивчення мов і з цією метою розробляє ланку різнома-

нітних заходів, спрямованих на реалізацію права на вивчення етнонаціональних мов:

- розроблено багатоваріантні навчальні плани, що враховують особливості викладання мов та літератур етнонаціональних меншин у різних типах навчальних закладів;

- затверджено новий Державний стандарт початкової загальної освіти;

- розроблено навчальні програми для 1–4 класів, у т. ч. для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням мовами етнонаціональних меншин;

- організовано Всеукраїнський конкурс підручників для початкової школи;

- введено в дію галузеву Програму поліпшення вивчення української мови у цих закладах з навчанням мовами етнонаціональних меншин із 2008 по 2011 роки, затверджену наказом Міністерства освіти і науки України від 26 травня 2008 р. № 461. Галузевою Програмою передбачено заходи, спрямовані на створення учням належних умов для вивчення української мови, сприяння підвищенню конкурентоспроможності випускників цих закладів. Так, в процесі реалізації Програми в Одеській, Запорізькій, Херсонській, Харківській, Чернівецькій областях та до 2014 р. в Донецькій області та м. Севастополі, з метою створення умов для забезпечення ефективності процесу вивчення української мови в загальноосвітніх навчальних закладах з навчанням мовами етнонаціональних меншин і якісної підготовки випускників для участі у зовнішньому незалежному оцінюванні якості знань проводився ретельний моніторинг кадрового складу, насамперед педагогів-предметників, та рівня володіння ними українською мовою;

- розроблено програму курсової та міжкурсової підготовки категорії педагогів-предметників;

- організовано курси з вивчення української мови для учителів початкових класів, математики, хімії, біології, географії, історії;

- запроваджено у випускних класах викладання спецкурсів та факультативів історичного та математичного спрямування

українською мовою. В Одеській, Запорізькій, Київській та інших областях створено консультативні пункти для вчителів з методики викладання української мови;

- розроблено методичні рекомендації щодо реалізації галузевої Програми;

- розроблено проект постанови Уряду щодо безоплатного здобуття вчителями загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням мовами етнонаціональних меншин другої вищої освіти за спеціальністю «українська мова і література»;

- розроблено проект постанови Кабінету Міністрів України «Про встановлення доплат учителям української мови і літератури, які працюють у загальноосвітніх навчальних закладах з навчанням мовами етнонаціональних меншин»;

- переглянуто і внесено зміни у навчальну програму з української літератури основної школи (5–9 класи) для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням мовами етнонаціональних меншин;

- розпочато проведення науково-методичних семінарів з питань методики викладання української мови в навчальних закладах, застосування новітніх технологій на уроках української мови і літератури, особливостей сучасних підручників з української мови;

- розроблено методичні рекомендації щодо застосування елементів двомовного навчання при вивченні окремих предметів у загальноосвітніх навчальних закладах з навчанням мовами етнонаціональних меншин;

- створено постійну рубрику в журналі «Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях і колегіумах» для висвітлення досвіду роботи вчителів загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням мовами етнонаціональних меншин [5].

Зазначимо, що за вказаний період в мережі загальноосвітніх закладів України відбувалися якісні зміни: помітними темпами збільшувалася кількість загальноосвітніх шкіл з румунською, молдовською та угорською мовами навчання. У навчальному процесі враховувалися їх мовні потреби. Вивчення

розвитку шкіл етнонаціональних меншин засвідчує державну освітню політику, спрямовану на те, щоб не залишити поза увагою жодної ланки виховної й освітньої роботи, що вважається невід'ємною ідеологічною складовою культури всього поліетнічного українського народу.

Для всіх етнічних меншин країни було створено необхідні умови для навчання і виховання дітей рідною мовою. Наприклад, для болгар як найбільш організованої спільноти Одеської області, яка послідовно відстоювала свої етнонаціональні інтереси, був створений факультет болгаристики в Одеському національному університеті імені І. І. Мечникова, де готують фахівців для закладів з болгарською мовою навчання. На Закарпатті був створений перший і єдиний в Україні ЗВО, де готують фахівців для закладів з угорською мовою навчання. На основі угод з Міністерствами освіти Болгарії, Угорщини, Румунії, Польщі, Молдови викладачі шкіл, вузів, вихователі дошкільних установ підвищують свій професійний рівень.

Для представників етнонаціональних меншин, які дисперсно проживають в Україні, працюють культурно-освітні центри, у тому числі суботні та недільні школи, відвідування яких не обмежується віковим цензом. Їхній діяльності сприяють місцеві органи влади та органи місцевого самоврядування, органи управління освітою, національно-культурні товариства, просвітницькі організації й осередки. У центрах, суботніх та недільних школах вивчаються мови, література, історія, культура, традиції народів.

5 вересня 2017 року Верховна Рада ухвалила Закон «Про освіту», який розпочинає реформу освіти в Україні [6]. Вже 25 вересня Президент підписав Закон «Про освіту», ухвалений Верховною Радою. Нагадаємо, що Закон серед іншого визначає, що мовою освітнього процесу в навчальних закладах є державна мова. Нова редакція Закону «Про освіту» передбачала, що діти, які пішли до школи з 1 вересня 2018 року, мають можливість навчатися рідною мовою тільки в початковій школі — перші чотири роки. З п'ятого класу всі предмети повинні викладатися українською мовою. Особам, які належать

до етнопонаціональних меншин, гарантується право на навчання рідною мовою поряд з українською мовою в окремих класах (групах) у комунальних закладах дошкільної та початкової освіти. При цьому представники етнопонаціональних меншин, які почали навчання в школі до 2018 року, продовжать його отримувати за старими нормами, з поступовим збільшенням кількості предметів українською мовою, також зазначимо, що викладання мови етнопонаціональної меншини як предмета залишається [2].

Оскільки оновлення Закону «Про освіту», а саме стаття 7 щодо мови освітнього процесу в закладах освіти, стосується інтересів етнопонаціональних меншин та спричинило масу протиріч і бурхливе обговорення, доцільно було провести дослідження, результати якого представлені й описані в наступних розділах.

ВИСНОВКИ ДО ПЕРШОГО РОЗДІЛУ

Населення Одеської області України завжди було поліетнічним, на її теренах завжди, крім титульного автохтонного етносу, були присутні представники інших етносів. Це сприяло міжетнічній взаємодії, формувалися соціально-економічні та культурні взаємини різних етнопонаціональних спільнот та груп, що впливало і впливає на стан суспільства в цілому та перспективи його розвитку.

Етнопонаціональний та мовний аналіз Одеської області набуває особливого значення в сучасних умовах, коли відбуваються непрості процеси, пов'язані зокрема з проблемами збереження етнічної ідентичності різних етнопонаціональних спільнот. В основу аналізу етнокультурної структури населення Одеської області нами покладено етнічну самоідентифікацію громадян (етнічне походження громадян), а в системі існуючих мов найповніше відображається етнічне розмаїття, тобто важливу роль у процесах посилення етнічної ідентифікації відіграє мова, оскільки вона має величезне значення для національної інте-

грації етнопонаціональних меншин. Саме цей чинник актуалізував питання вивчення ситуації з викладанням українською мовою та мовами етнопонаціональних меншин в Одеській області.

Характеризуючи освітній профіль Одеської області і статус етнопонаціональних мов у школах було виявлено, що на середину 90-х рр. ХХ ст. в області функціонувало 11 загальноосвітніх шкіл із молдовською мовою викладання, а на початок ХХІ ст. (2005/2006 н.р) кількість молдовських шкіл скоротилася на 27,3 %, на 2017/2018 н.р. кількість молдовських шкіл налічує 3 (на 77,0 % менше в порівнянні з 90-ми рр.), кількість учнів в них також скоротилася — майже на 56,0 %, на 2017/2018 н.р. складала 447 осіб.

За останні три роки кількість загальноосвітніх навчальних закладів Одеської області (з 2015/2016 н.р. по 2017/2018 н.р.) скоротилася з 881 од. до 855 од., при цьому кількість учнів в них збільшилася, а кількість вчителів — скоротилася. Відтоді спостерігається тенденція скорочення частки учнів, що навчаються українською мовою, на відміну від російської, де відзначається тенденція до збільшення. Загальна кількість вчителів мови в області складає на 2017/2018 навчальний рік 16432 особи, найбільша частка вчителів української мови та літератури — 2397 осіб, вчителів російської (зарубіжної) мови та літератури — 1408 осіб, інших неукраїнських мов та літератур — 113 осіб, англійської мови — 1955 осіб, німецької мови — 315 осіб, французької мови — 120 осіб, іспанської мови — 7 осіб, інших іноземних мов — 18 осіб.

Мовна проблема та реалізація права на освіту етнопонаціональних меншин є предметом обговорення не лише у політико-управлінських, а й в інтелектуальних колах, представники яких великою мірою формують і спрямовують суспільну свідомість.

Підсумовуючи, зазначимо, що мова створювалася народами як засіб внутрішньогрупової комунікації і обслуговування культури, саме тому вона вважається найбільшою цінністю.

Розділ 2

ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС У ЗАКЛАДАХ ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ ЗА ІНФОРМАЦІЄЮ СУБ'ЄКТІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

2.1. ЗАДОВОЛЕНІСТЬ ОСВІТНІМ ПРОЦЕСОМ

Важливим показником, що відображає стан системи освіти в країні, зокрема в Одеській області, є *задоволеність освітнім процесом* школи/гімназії/університету за судженнями суб'єктів освітнього процесу — учнів, батьків учнів, студентів. Визначаючи задоволеність освітнім процесом, в дослідженні використовували декілька індикаторів, по-перше, це індикатор, що вказує на труднощі в освітньому процесі, по-друге, це попит на послуги репетиторів, по-третє — перелік предметів, з яких найскладніше скласти зовнішнє незалежне оцінювання.

Отримані дані про задоволеність освітнім процесом *студентів* засвідчили:

— вибором вищого навчального закладу повністю задоволені 30 %, переважно задоволені третина студентів (34 %), частково задоволені 24 %;

— своїм вибором спеціальності повністю задоволені 22 %, переважно задоволені 16 %, частково задоволені 44 %;

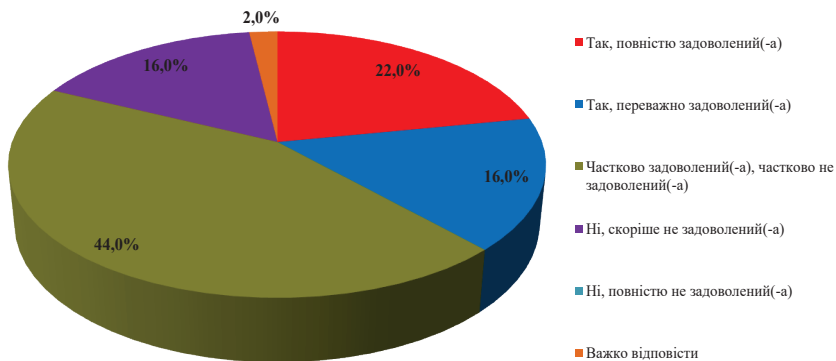
— якістю навчання в університеті повністю та переважно задоволені 42 %, скоріше не задоволені та не задоволені 12 %, однозначно відповісти щодо задоволеності навчальним процесом не змогли 44 % студентів (табл. 2.2);

— серед найбільш гострих проблем першого року навчання в університеті студенти визначають освоєння нової системи навчання (54 %), адаптацію до вимог викладачів (46 %) та звикання до нових умов життя (38 %), також визначається вели-

кий обсяг самостійної роботи та завантаженість непотрібними предметами (по 32 %);

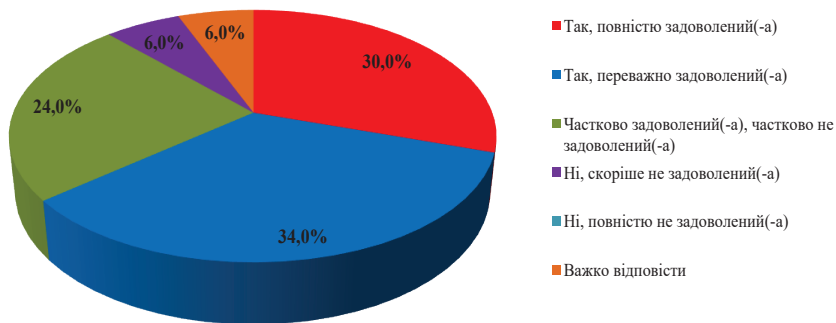
Діаграма 2.1

Задоволеність студентів вибором спеціальності, за якою навчаються (%)

Діаграма 2.2

Задоволеність студентів вибором вищого навчального закладу, в якому навчаються (%)

– послугами репетиторів для підготовки до складання ЗНО користувалися 52 % студентів (табл. 2.4);

– за міркуваннями студентів, найскладніші дисципліни, із яких вони складали ЗНО, це математика (32 %), історія України (20 %), іноземна мова (16 %) (табл. 2.5).

Таблиця 2.1

Думка студентів про труднощі першого року навчання в у ЗВО (%)
(респондентам пропонувалося вибрати до 3 варіантів відповідей)

Що для Вас було найважчим на першому році навчання? (оберіть до трьох варіантів відповіді)	Кількість студентів
1. Звикання до нових умов життя (в гуртожитку, на квартирі)	38
2. Входження до колективу	18
3. Адаптація до вимог викладачів	46
4. Освоєння нової системи навчання	54
5. Великий обсяг самостійної роботи	32
6. Адаптація до мови викладання (для студентів, які є випускниками національних шкіл)	14
7. Фінансові обмеження, невеликий обсяг стипендії	18
8. Недоліки навчальної програми (завантаженість не потрібними предметами)	32
9. Інше	—

Таблиця 2.2

Задоволеність навчальним процесом у школі / якістю навчання в університеті (%)

Чи задоволені Ви навчальним процесом у школі / якістю навчання в університеті	Студенти	Учні ЗОШ	Батьки учнів ЗОШ
1. Так, повністю задоволений(-а)	16	15	26
2. Так, переважно задоволений(-а)	26	45	35
3. Частково задоволений(-а), частково не задоволений(-а)	44	28	29
4. Ні, скоріше не задоволений(-а)	10	11	7
5. Ні, повністю не задоволений(-а)	2	1	1
6. Важко відповісти	2	—	2

Дані про задоволеність учнями ЗОШ та батьками учнів навчально-виховним процесом у школі засвідчили:

— навчально-виховним процесом у школі в цілому задоволені більшість учнів (60 %) та їх батьків (61 %). Однозначно відповісти щодо задоволеності навчально-виховним процесом не змогли 12 % учнів та 8 % їх батьків;

Таблиця 2.3

Думка учнів ЗОШ, батьків про найбільші труднощі в освітньому процесі (%)

(респондентам пропонувалося вибрати до 5 варіантів відповідей)

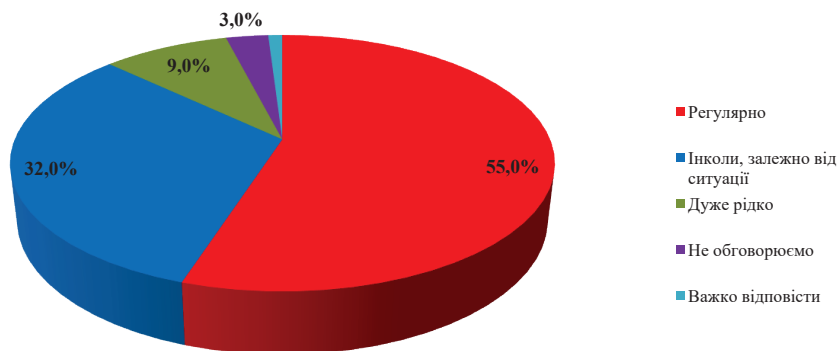
Які проблеми навчального процесу викликають у Вас найбільші труднощі? (оберіть до п'яти варіантів відповіді)	Учні ЗОШ	Батьки учнів ЗОШ
1. Складність програми більшості предметів	39	46
2. Несправедливе оцінювання моїх знань / Необ'єктивність оцінювання знань дітей	38	37
3. Неякісне викладання деяких дисциплін / Низька якість викладання	32	25
4. Відсутність фінансових можливостей для занять з репетитором / Орієнтація вчителів на репетиторство	32	19
5. Навчання забирає весь мій час, я не відпочиваю	11	—
6. Необхідність поєднувати навчання з допомогою батькам по господарству	17	—
7. Велика кількість уроків на день	47	49
8. Складний зміст підручників. Вони написані надто складно, незрозумілою мовою	24	36
9. Надмірний обсяг домашніх завдань	47	32
10. Недостатнє використання технічних засобів (проекторів, телевізорів тощо) під час навчання / Низький рівень матеріально-технічного забезпечення навчального закладу	22	21
11. Перевантаженість шкільної програми непотрібними для мене особисто предметами / Перевантаженість шкільної програми непотрібними для учнів предметами	30	29
12. Відсутність вимогливості з боку вчителів	—	18
13. Надмірна вимогливість вчителів	—	18
14. Великі внески до класної каси	—	14
15. Формальні виховні заходи	—	7
16. Інше	1	6

— найбільш проблемним в освітньому процесі, що викликає труднощі в учнів та занепокоєння батьків учнів ЗОШ, є велика кількість уроків на день (47 % та 49 % відповідно), складність

програми більшості предметів (39 % та 46 %). Учні та батьків непокоїть складний зміст підручників (24 % та 36 % відповідно), учні ЗОШ визначають серед труднощів ще і надмірний обсяг домашніх завдань (47 %). Занепокоєння викликає судження більше третини учнів (38 %) та батьків (37 %) щодо несправедливого оцінювання, на думку учнів, та необ'єктивного оцінювання знань дітей, на думку батьків. На відсутність вимогливості з боку вчителів, а також на надмірну вимогливість вчителів п'ята частина опитаних батьків вказують як через дзеркальне відображення, однаковий відсоток — 18 %, такі протилежні оцінки свідчать, на нашу думку, про їх суб'єктивність. Низький рівень матеріально-технічного забезпечення навчального закладу підкреслюють 21 % батьків та 22 % учнів. Можливо, саме з таких причин 32 % учнів та 25 % батьків вказують на неякісне викладання деяких дисциплін, низьку якість викладання;

Діаграма 2.3

Частота обговорювання батьками зі своїми дітьми питань, які стосуються навчання в школі (%)

— більшість батьків (55 %) регулярно обговорюють зі своїми дітьми проблеми навчання в школі, майже третина батьків (32 %) обговорюють зі своїми дітьми проблеми навчання залежно від ситуації;

— за результатами відповідей частка учнів, що вказали на звернення до послуг репетиторів, збігається з часткою батьків,

які вказали на репетиторство. 51 % учнів ЗОШ вказали, що користуються послугами репетиторів для підготовки до складання ЗНО, 52 % батьків учнів ЗОШ вказали на звернення до послуг репетиторів;

Таблиця 2.4

Користування послугами репетиторів для підготовки до складання ЗНО (%)

Варианти відповідей	Студенти	Учні ЗОШ	Батьки учнів ЗОШ
1. Так	52	51	52
2. Ні	48	49	48

Таблиця 2.5

Перелік предметів, з яких було/буде найскладніше скласти зовнішнє незалежне оцінювання (%)

Предмет	Студенти	Учні ЗОШ	Батьки учнів ЗОШ
1. Математика	32	29	32
2. Історія України	20	16	–
3. Іноземна мова (англійська)	16	25	19
4. Українська мова	–	15	–
5. Фізика	–	2	–
6. Біологія	–	2	–

– з репетиторами старшокласники вивчають такі предмети: математика (31 %), іноземна мова (31 %), українська мова (8 %), історія України (5 %), хімія (3 %) та фізика (1 %);

– учні ЗОШ визначають, що найскладнішими іспитами ЗНО для них буде математика (29 %), іноземна мова (25 %), історія України (16 %), українська мова (15 %). За відчуттями батьків учнів для їх дітей найскладнішими дисциплінами із ЗНО будуть математика (32 %) та іноземна мова (19 %).

Розглянуті індикатори дозволяють зробити висновок, що більшість опитаних задоволені освітнім процесом в школах та університетах. Найбільш гострими проблемами першого року навчання в університеті студенти визначають освоєння нової

системи навчання, адаптацію до вимог викладачів та звикання до нових умов життя, також зазначається великий обсяг самостійної роботи та завантаженість непотрібними предметами. Серед труднощів в освітньому процесі учні ЗОШ та їх батьки зазначають перевантаженість освітнього процесу, складність змісту шкільних предметів та підручників. Половина з опитаних учнів ЗОШ користуються послугами репетиторів для підготовки до складання ЗНО, з репетиторами займаються математикою, іноземною мовою, українською мовою, історією України. Проблеми навчання в школі регулярно обговорюються батьками зі своїми дітьми.

2.2. ЗАДОВОЛЕНІСТЬ ВИКЛАДАННЯМ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Одним із ключових питань щодо освіти в Одеській області є *якість викладання української мови*, визначити яку можливо за допомогою дослідження думок суб'єктів освіти про задоволеність якістю викладання української мови, про значущість вивчення української мови для учнів та студентів та аналізу результатів ЗНО з української мови та літератури.

Більшість опитаних учнів, їх батьків та студентів задоволені якістю викладання української мови у школі, оскільки переважна більшість респондентів відповіли «Так, повністю задоволений(-а)» і «Так, переважно задоволений(-а)»: 73 % учнів ЗОШ, 76 % батьків, 74 % студентів. Лише 6 % учнів ЗОШ, 3 % батьків учнів ЗОШ, 12 % студентів засвідчили часткову або повну незадоволеність якістю викладання державної мови в загальноосвітніх навчальних закладах. Однозначної відповіді не змогли надати 17 % учнів ЗОШ, 18 % батьків учнів та 14 % студентів.

За результатами анкетування виявлено, що 15 % учнів ЗОШ вважають, що найскладнішим для них буде складання ЗНО з української мови, та 8 % опитаних користуються послугами репетитора для підготовки до ЗНО з української мови.

Таблиця 2.6

**Задоволеність якістю викладання української мови у школі /
університеті (%)**

Чи задоволені Ви якістю викладання української мови у школі / університеті?	Студенти	Учні ЗОШ	Батьки учнів ЗОШ
1. Так, повністю задоволений(-а)	32	42	33
2. Так, переважно задоволений(-а)	42	31	43
3. Частково задоволений(-а), частково не задоволений(-а)	14	17	18
4. Ні, скоріше не задоволений(-а)	12	5	2
5. Ні, повністю не задоволений(-а)	—	1	1
6. Важко відповісти	—	4	3

Таблиця 2.7

**Результати ЗНО з української мови та літератури в Одеській області
за 2018 р. (%)**

Чи задоволені Ви якістю викладання української мови у школі / університеті?	Домінуюча етнічно-національна група	Не подолали поріг	Кількість балів				
			100–119	120–139	140–159	160–179	180–200
Україна	Українці	11	18	19	20	19	13
Одеська область	Українці	12	20	21	20	18	9
м. Арциз	н/д	7	21	15	22	20	15
Арцизький район	Болгари	23	26	15	16	13	7
м. Болград	н/д	13	24	21	22	15	5
Болградський район	Болгари	19	26	19	18	12	6
м. Ізмаїл	Росіяни	17	26	18	15	16	8
Ізмаїльський район	Українці	22	27	22	15	9	5
Тарутинський район	Болгари	22	26	18	19	10	5

За результатами ЗНО з української мови та літератури за 2018 рік у середньому по Україні 11 % учнів середніх загальноосвітніх шкіл не подолали поріг тестування. Результати в Одеської області майже не відрізняються від загальноукраїнських показників, в якій лише 12 % учнів ЗОШ не подолали поріг іспиту.

В районах із компактним проживанням етнопонаціональних меншин ситуація складніша, зокрема в Арцизькому, Тарутинському та Болградському районах, де домінуючою етногрупою є болгари.

Результати анкетування свідчать, що у різних суб'єктів освіти, зокрема учнів ЗОШ та студентів, простежується усвідомлення необхідності належного вивчення державної мови, оскільки варіант «Це державна мова, всі громадяни повинні нею вільно володіти» обрали 53 % учнів та 64 % студентів. Прагнення володіти українською мовою як рідною, яка відображена у варіанті відповіді «Це моя рідна мова, я хочу її добре знати», відзначили 13 % учнів та 32 % студентів. Усвідомлення важливості володіння українською мовою для реалізації життєвих планів, що відображає варіант відповіді «Вивчаю, тому що це дасть можливість отримати кращу вищу або спеціалізовану освіту», зазначили 15 % учнів та 18 % студентів, а варіант відповіді «Вивчаю, тому що це розширить мої можливості при пошуку роботи та у кар'єрному зростанні» обрали 26 % студентів.

Таблиця 2.8

Значущість вивчення української мови для учнів та студентів (%)
(респондентам пропонувалося вибрати до 3 варіантів відповідей)

Яке значення має вивчення української мови для Вас особисто? (оберіть до трьох варіантів відповіді)	Студенти	Учні ЗОШ
1. Це моя рідна мова, я хочу її добре знати	32	13
2. Це державна мова, всі громадяни повинні нею вільно володіти	64	53
3. Вивчаю, тому що це — обов'язковий предмет	24	41
4. Вивчаю, тому що це дасть можливість отримати кращу вищу або спеціалізовану освіту	18	15
5. Вивчаю, тому що це розширить мої можливості при пошуку роботи та у кар'єрному зростанні	26	—
6. Якби була можливість, відмовився (-лась) би від вивчення	16	18
7. Важко відповісти	—	3

Відсутність позитивної мотивації вивчення державної мови продемонстрували 18 % учнів і 16 % студентів, які відзначили варіант відповіді «Якби була можливість, відмовився (-лась) би від вивчення».

Отже опитані представники молоді усвідомлюють значення вивчення державної мови для подальшої освіти в закладах вищої освіти України і реалізації життєвих планів.

Під час глибинних інтерв'ю респонденти зазначали, що в учнів-болгар проблем із володінням українською мовою немає, оскільки вони навчаються в звичайних українських школах:

«Болгарські діти посідають призові місця в конкурсах на знання української мови. І це зрозуміло, діти є діти, їм дають знання, вони їх засвоюють, показують результати» (представники громадських організацій етнонаціональних меншин, Одеська область).

Проте більшість учасників глибинних інтерв'ю акцентували увагу на необхідності посилення підготовки вчителів національних шкіл до викладання українською мовою спеціальних предметів.

Респонденти погоджувались, що рівень володіння українською мовою серед випускників шкіл з мовою навчання етнонаціональних меншин є нижчим за випускників шкіл з українською мовою навчання:

«Так, абсолютно згодна, бо діти вивчають термінологію своєю національною мовою, їм складно перекладати, зважаючи на обмежений час складання ЗНО, вони не завжди встигають належним чином подумати, зібратися з думками» (батьки учнів).

Учасники дослідження, які не згодні з твердженням про нижчий рівень володіння українською мовою випускниками шкіл з мовою навчання етнонаціональних меншин, обґрунтували свою думку таким чином:

«Я вважаю, що ні...[рівень володіння українською мовою не є нижчим. — авт.], оскільки я болгарка і в нашій школі ми вивчали українську мову. Я вступила до вищого навчального закладу й порівнюю свої знання й результати з дітьми, які за національністю росіяни, українці, й можу сказати, що знання української мови етнонаціональних меншин знаходиться на достатньо високому

рівні й не відрізняється від дітей, які з дитинства вивчали українську мову» (студентка).

Показником важливості та гостроти проблеми може бути частота її обговорення. Як бачимо з таблиці, питання мови навчання найбільше обговорюється: студентами з друзями (70 % вибору варіанту відповіді), учнями ЗОШ з батьками (66 % вибору варіанту відповіді), батьків учнів ЗОШ з дітьми (53 % вибору варіанту відповіді). Варіант відповіді «Проблеми мови навчання обговорюються з представниками національно-культурних товариств», обрали 14 % студентів, 11 % учнів ЗОШ, 15 % батьків учнів ЗОШ. 12 % батьків учнів обрали варіант відповіді «Проблеми мови навчання обговорюються з представниками органів місцевого самоврядування». «Обговорення проблеми мови навчання з представниками політичних партій» як варіант відповіді обрали 4 % студентів та 7 % батьків учнів.

Таблиця 2.9

Обговорення проблеми мови навчання (%)
(респондентам пропонувалося позначити «так» або «ні»
по кожному рядку)

Чи доводилось Вам обговорювати проблеми мови навчання...	Студенти	Учні ЗОШ	Батьки учнів ЗОШ
1. З друзями	70	57	57
2. З вчителями / викладачами	58	53	50
3. З батьками	48	66	—
4. З дітьми	—	—	53
5. З представниками національно-культурних товариств	14	11	15
6. З представниками органів місцевого самоврядування	—	—	12
7. З представниками політичних партій	4	—	7

Отже викладання української мови в школах Одеської області в районах із компактним проживанням етнонаціональних меншин знаходиться на рівні, достатньому для оволодіння

державною мовою і вступу до ЗВО України. Більшість опитаних задоволені рівнем викладання української мови в школах та переконані в необхідності володіння державною мовою на належному рівні. Але за результатами анкетування виявлено, що 15 % учнів ЗОШ вважають, що найскладнішим для них буде складання ЗНО з української мови, тому важливим є виявлення причин недостатнього рівня володіння українською мовою учнями ЗОШ.

2.3. ПРИЧИНИ НЕДОСТАТНЬОГО РІВНЯ ВОЛОДІННЯ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ ПРЕДСТАВНИКАМИ ЕТНОНАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН

Виявляючи причини недостатнього рівня володіння державною мовою учнями ЗОШ — представниками етнонаціональних меншин визнали доречним проведення в межах дослідження глибинних інтерв'ю із суб'єктами освітнього процесу*. Отримані дані вказують на найбільш вагомі причини недостатнього рівня володіння державною мовою:

1. Відсутність мотивації вивчення державної мови учнями ЗОШ внаслідок орієнтації на виїзд за межі власної країни з метою здобуття вищої освіти:

«Питання виїзду за кордон для Одещини стоїть дуже гостро, особливо з молдовських шкіл. Діти виїжджають для продовження навчання до Румунії або Молдови, і залишаються там же, відсоток повернення після завершення вищів не переважає 10 %».

2. Відсутність україномовних учителів:

«Виникне питання: чи готові вчителі читати вузькоспеціалізовані предмети українською мовою, коли до цього моменту вони викладали російською? Якщо говорити про мовне питання, мене непокоїть великий спектр компетенцій, що передбачає стаття цього Закону, які повинен учитель сформувати в учня. Особисто я не впевнена, що наша сучасна система освіти, люди, які працю-

* Суб'єкти освітнього процесу — освітяни (керівники шкіл та вчителі), учні старших класів загальноосвітніх шкіл та їх батьки в Одеській області.

ють в ній, без перекваліфікації готові формувати ці компетенції. Було б доречно проводити... не знаю, можливо вони вже проводяться... курси підвищення кваліфікації для вчителів, які повинні навчати за новою системою. Якщо говорити про першокласників, то звісно їм буде значно легше, ніж старшокласникам, яким викладали предмети російською мовою, а тепер будуть українською».

«За радянських часів в нашому регіоні українська мова не вивчалася, багато наших вчителів закінчували вузи у м. Кишиневі й викладали російською. Ми можемо загубити багато хороших вчителів. Є парадоксальні випадки, знаю, в Одеській області взяли на роботу вчителя математики, який знає українську мову, але не знає математики. Проблема не у предметі, а в тому, якою мовою дитина буде оволодівати ним. Далі будемо бачити. Вже наприкінці року ми побачимо, як діти оволоділи мовою. Постає питання про те, що робити зі слабкими дітьми? Діти можуть замикатися у собі, це доведено психологами. Разом з дитиною в родині мають всі — бабусі, дідусі, батьки — вивчати українську мову, бо навіть якщо дитина розуміє, вона нічого сказати не може. Час покаже... найголовніше, як будуть викладатися предмети українською мовою у старших класах, адже у нас не вистачає вчителів фізики, хімії, біології, математики».

3. Недостатня зацікавленість учнів ЗОШ у вивченні української мови:

«Критика стосується того, з чим ми зіштовхуємося кожного навчального року, коли балів ЗНО з української мови та літератури не вистачає для вступу окремих випускників до вищих навчальних закладів. Їх не так багато — до 100 осіб, вони успішно складають фізику, хімію, проте в силу того, що вони належать до представників етнонаціональних меншин, значно гірше складають українську мову й тим самим втрачають можливість вступу до державних вищих навчальних закладів в Україні...»

4. Навчання в ЗОШ на іншій мові:

«Люди з самого початку навчалися іншій мові, а зараз знання української мови для них це проблематично — для вступу до ЗВО...»

5. Русифікація науки й освіти за радянських часів:

«Це за радянських часів, не говорячи про сьогодні, в Україні не було гарних підручників, книг з дисциплін природничого циклу українською мовою. Треба розробляти термінологію з географії, біології та інших точних наук саме українською мовою.»

В процесі проведення інтерв'ю з освітянами прозвучали висловлювання щодо проявів занепокоєння, страхів та ризиків через перехід на послуговування українською мовою:

«Це викликало тривогу, адже у нашому Болградському районі 2/3 шкіл навчалися російською мовою.»

«...Етнонаціональні громади вважають, що їх мова буде заборонена...як раніше відбувалася русифікація, зараз українізація, вони підсвідомо занепокоєні втратою традицій, звичаїв, зокрема й мови. Для того, щоб зняти напругу, необхідно продемонструвати прозорість моделей реалізації закону.»

«...Діти переважно російськомовні, для них навчатися з першого класу українською те ж саме, що й англійською, вони не розуміють її. Тому батьки занепокоєні, що їх діти будуть мати неналежний рівень знань. Проте ситуація може бути виправлена за рахунок створення російськомовних класів для таких дітей...»

«Вони побоюються, що будуть примушувати вивчати українську мову, а наш багатонаціональний регіон за традицією вже більш ніж 200 років спілкується російською мовою. Як далі? Чи перейдемо ми на українську як мову міжнаціонального спілкування в нашому краї? Я дуже сумніваюся, адже болгари, гагаузи, росіяни, молдовани звикли спілкуватися саме російською мовою...»

«Вони злякалися того, що від завтра їх змусять розмовляти українською мовою, а вони до цього не готові. Не йдеться ж про те, щоб забрати у них рідну мову, а про те, що вони повинні вивчати державну.»

«Представників етнонаціональних меншин непокоїть те, що їх мови, зазвичай, не входять до переліку європейських мов. Слід вивчати щонайменше державну, міжрегіональну (російську, адже без неї буде дуже складно), міжнародну (скажімо, англійську)

мови й додати до цього переліку національну (румунську, болгарську тощо). Україна у мовному питанні дуже сильно відстає від провідних країн світу. Можна навіть сказати, що вона не просто відстає, а знаходиться у провалі. Якщо у Швеції, Швейцарії 70–80 % володіють білінгвізмом, трілінгвізмом, то в Україні за офіційними даними не більше 15 %. При цьому я вважаю, що більшість респондентів, відповідаючи на запитання «Чи знаєте Ви мови і які саме?», видають бажане за дійсне. Насправді фахівці оцінюють ці показники як 2–3 %, тобто цифри доволі загрозливі. На сьогодні в Україні не вибудована система заходів щодо вивчення державної мови. Найважливішим у цьому сенсі є сенситивний період, коли дитина у віці 3–6 років найкраще засвоює мови, незважаючи на те, якою мовою вона спілкується в родині. А коли вона приходить до першого класу, починають виникати проблеми, і якщо різниця між російською та українською мовою невелика, то щодо інших мов етнонаціональних меншин цього сказати не можна...»

Освітяни висловлювали свої думки про вплив володіння державною мовою на професійну самореалізацію вчителів. Згідно з результатами дослідження освітяни підкреслювали можливі проблеми в професійній реалізації російськомовних вчителів та вчителів російської мови, особливо тих, яким за віком важко змінювати свою кваліфікацію:

«Багато людей закінчували радянську школу, потім почали працювати в школах й за більш ніж 20 років не вивчили української мови. Це буде проблемою для таких вчителів, за віком важко змінювати свою кваліфікацію. Можуть виникати проблеми у вчителів російської мови з працевлаштуванням, оскільки не буде годин викладання і люди залишаться без роботи».

«Я — вчитель російської мови, тому залишилась без годин, фактично без засобів для існування».

«Я читаю такі предмети, як образотворче мистецтво та художня культура, де дуже багато термінів, які не можна буквально перекласти, втрачається зміст. Якщо б мене змусили читати тільки українською мовою, можливо, навіть я мусила б піти зі школи».

«Дуже багато в етнонаціональних школах загальних предметів (фізика, хімія, математика та інші), які викладають російською мовою. Вчителі не дуже добре володіють українською мовою, їм потрібен певний період адаптації, щоб вони змогли переключитися з російської на українську. Спочатку самим вчителям потрібно перейти на українську, а потім вже і діти».

«Сьогодні у вчителів є проблеми, у побуті вони розмовляють російською, у вузах їм викладали російською, тому їм складно перейти одразу на українську мову».

«Я думаю, що вчителі, які працюють в державних етнонаціональних школах, й до прийняття цього закону повинні були володіти державною мовою, бо це державні школи. Якщо це приватна школа, то це інше питання. Звісно, слід шукати компроміс, ніхто не буде звільняти вчителів через незнання мови. Дуже багато шкіл, не лише в Одесі, Харкові й інших містах, де вчителі викладають російською мовою, але не цей закон чи його конкретна стаття ставить проблеми перед цими людьми».

Учасники інтерв'ю пропонували шляхи розв'язання проблеми недостатнього володіння українською мовою представників етноетнонаціональних меншин. Аналіз їх відповідей можна узагальнити в такому вигляді:

1. Підвищення ролі вищих педагогічних закладів у підготовці україномовних вчителів:

«Якщо говорити про вузи, то навіть на рівні окремих студентських груп, враховуючи інтереси тих дітей, які вступили до нашого вузу... більшість з них приїхали з російськомовних регіонів й ми повинні викладати їм тією мовою, яка для них зрозуміла. Проте якщо буде вирішена проблема в школах, то у нас взагалі не буде ніяких проблем».

2. Проведення курсів підвищення кваліфікації з української мови для вчителів, спеціальної підготовки вчителів української мови для шкіл з викладанням мовами етнонаціональних меншин.

3. Матеріальне заохочення вчителів за викладання українською мовою:

«Як практик я Вам скажу, що все залежить від фінансової складової...»

4. Реалізація мовної політики держави у відповідності до особливостей сенситивного розвитку дітей:

«Вважаю, що слід вибудувати мовну політику країни у відповідності до особливостей саме сенситивного періоду. Навіть в Законі «Про освіту» про це нічого не написано. Органи влади нічого про це не знають, вони керуються радянською спадщиною — чим менше мов знаєш, тим меншим є негативний вплив Заходу на радянську людину...»

5. Створення середовища для оволодіння мовами:

«В першу чергу треба створювати середовище для оволодіння мовами. У нас же побутує неправильний, радянський підхід — мови не вивчають, ними оволодівають. Одна справа вивчити граматику мови, а інша вільно розмовляти нею».

Таким чином, результати аналізу глибинних інтерв'ю дозволили виявити не тільки причини недостатнього рівня володіння державною мовою учнями ЗОШ — представниками етнонаціональних меншин, прояви занепокоєння через перехід на послуговування українською мовою, а також шляхи розв'язання проблеми.

ВИСНОВКИ ДО ДРУГОГО РОЗДІЛУ

На основі суджень суб'єктів освітнього процесу можна зробити висновок: більшість опитаних задоволені освітнім процесом в ЗОШ та в університетах і станом викладання української мови в них. Погляди батьків учнів та учнів ЗОШ є досить схожими щодо труднощів освітнього процесу в школах і пов'язуються зі складністю і перевантаженістю освітнього процесу, змістом шкільних предметів та підручників.

При високому рівні задоволеності станом та якістю викладання української мови в освітніх установах є невелика частка опитаних, які засвідчують часткову або повну незадоволеність якістю викладання державної мови та зазначають, що найскладнішим для них буде складання ЗНО із української мови та літератури, і для підготовки до складання ЗНО користуються

послугами репетиторів. Також додатково з репетиторами старшокласники займаються математикою, іноземною мовою та історією України.

Молодь усвідомлює необхідність володіння державною мовою для розширення можливостей при пошуку роботи та у кар'єрному зростанні, для подальшої освіти в закладах вищої освіти України і реалізації життєвих планів.

Серед найбільш вагомих причин недостатнього рівня володіння державною мовою учнями ЗОШ — представниками етнонаціональних меншин учасниками глибинних інтерв'ю (освітянами) було названо: відсутність мотивації вивчення державної мови учнями ЗОШ внаслідок орієнтації на виїзд за межі власної країни з метою здобуття вищої освіти; відсутність україномовних вчителів; недостатня зацікавленість учнів ЗОШ у вивченні української мови; навчання в ЗОШ на іншій мові; русифікація науки й освіти за радянських часів. Шляхами поліпшення ситуації з недостатнім рівнем володіння державною мовою серед представників етнонаціональних меншин в Одеській області названо: підвищення ролі вищих педагогічних закладів у підготовці україномовних вчителів; проведення курсів підвищення кваліфікації з української мови для вчителів, спеціальної підготовки вчителів української мови для шкіл з викладання мовами етнонаціональних меншин; матеріальне заохочення вчителів за викладання українською мовою; реалізація мовної політики держави у відповідності до особливостей сенситивного розвитку дітей; створення середовища для оволодіння мовами.

Отже, незважаючи на належний стан викладання української мови в школах Одеської області, існує низка проблем, які потребують розв'язання, із залученням зусиль як суб'єктів освіти, так і представників державної влади і громадськості.

Розділ 3

ОСВІТНІЙ ВИБІР ТА ЖИТТЄВІ ПЕРСПЕКТИВИ: ДУМКИ ВИПУСНИКІВ СЕРЕДНІХ ШКІЛ В ОДЕСЬКІЙ ОБЛАСТІ

3.1. ОСВІТНІЙ ВИБІР ВИПУСКНИКІВ СЕРЕДНІХ ШКІЛ ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ

У проведеному опитуванні серед учнів ЗОШ та батьків учнів Одеської області окремий блок запитань був присвячений аналізу планів старшокласників після завершення навчання в ЗОШ, їх мотивації до здобуття вищої освіти, уявлень щодо майбутньої життєвої перспективи.

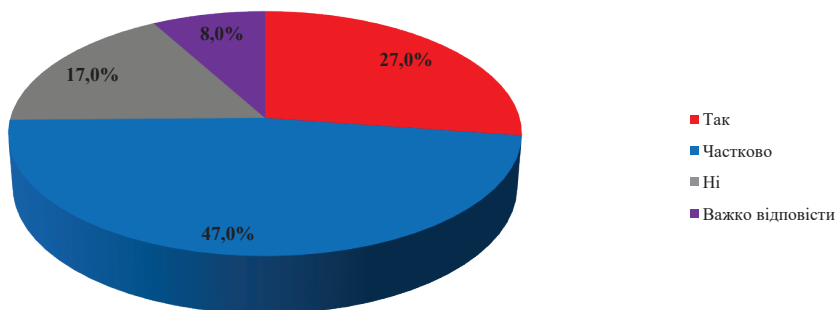
Старшокласникам було поставлено декілька запитань про їх професійну самовизначеність. На запитання про те, чи визначилися вони зі своєю майбутньою професією, 27 % дали ствердну відповідь. Серед учнів ЗОШ, що визначилися з майбутньою професією, найпопулярнішими є: програміст — 7 % та лікар — 4 %. Ще 47 % учнів не цілком впевнені у своєму виборі. Решта ще не визначилися або не змогли дати відповідь.

Життєві плани старшокласників та міркування батьків учнів стосовно життєвих планів їх дітей пов'язані з продовженням навчання після завершення школи. Результати анкетування свідчать, що більшість учнів ЗОШ (74 %) вважають, що для майбутньої професії потрібно мати вищу освіту. 11 % учнів не бачать прямого зв'язку між своєю майбутньою професією та отриманням вищої освіти. 10 % респондентів не змогли дати відповідь на це питання.

Стосовно планів на продовження навчання у наведеній таблиці представлено відповіді учнів ЗОШ, батьків учнів ЗОШ, студентів

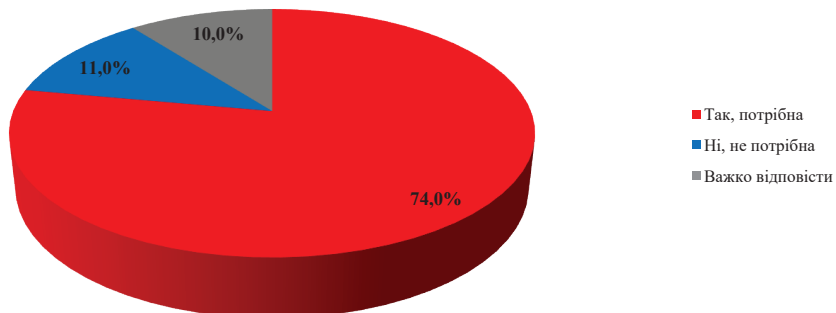
Діаграма 3.1

Професійне самовизначення старшокласників щодо майбутньої професії (%)

Діаграма 3.2

Думка учнів про потребу здобуття вищої освіти для майбутньої професії (%)

Отримані дані засвідчують, що майже три чверті учнів ЗОШ (77 %) планують вступати до закладу вищої освіти. Більшість батьків учнів ЗОШ (71 %) зазначили, що їх дитина планує вступати до закладу вищої освіти. Лише 14 % учнів ЗОШ та 17 % їх батьків після закінчення школи зорієнтовані на неуніверситетську освіту (навчання в професійно-технічному закладі).

Учням ЗОШ та батькам учнів ЗОШ, які вказали, що вони/їх дитина не планує продовжувати навчання, було поставлено уточнювальне запитання, щоб з'ясувати мотивацію такої

позиції. На запитання «Якщо Ваша дитина НЕ ПЛАНУЄ продовжувати освіту після закінчення школи, то вкажить, будь ласка, причини» пропонувалось обрати не більше 3 варіантів відповіді. Серед основних причин, з яких НЕ ПЛАНУЮТЬ продовжувати навчання після закінчення школи, визначають невпевненість в тому, що отримання подальшої освіти надасть кращі можливості працевлаштування (4 % учнів ЗОШ та 3 % їх батьків), а також відсутність матеріальної можливості для подальшого навчання (3 % учнів ЗОШ та 5 % їх батьків).

Таблиця 3.1

Плани на продовження навчання (%)

Чи плануєте Ви продовження навчання?	Студенти	Учні ЗОШ	Батьки учнів ЗОШ
1. Ні, не планує	12	4	5
2. Так, планує вступати до закладу вищої освіти (університету, інституту) / магістратури, аспірантури	60	77	71
3. Так, планує вступати до коледжу (технікуму)	—	9	12
4. Так, планує вступати до професійно-технічного закладу	—	5	5
5. Важко відповісти	28	5	7

До учнів ЗОШ та батьків учнів ЗОШ, які вказали на наміри їхніх дітей продовжити навчання у коледжі чи професійно-технічному училищі, було також поставлено уточнювальне питання. Серед 14 % учнів ЗОШ та 17 % їх батьків, які планують вступ до професійно-технічного закладу, основними причинами навчання в коледжі чи професійно-технічному закладі визначено можливість швидше почати працювати — 8 % учнів ЗОШ та 5 % їх батьків, привабливість з точки зору оплати праці та більша відповідність фінансовим можливостям сім'ї — 6 % учнів ЗОШ та 7 % їх батьків.

Таблиця 3.2

Причини відмови від продовження навчання після закінчення школи (%)

Якщо Ви/Ваша дитина НЕ ПЛАНУЄТЕ продовжувати освіту після закінчення школи, то вкажіть, будь ласка, причини? (<i>оберіть не більше 3 варіантів відповіді</i>)	Учні ЗОШ	Батьки учнів ЗОШ
1. Я не впевнений(-а), що отримання подальшої освіти надасть кращі можливості працевлаштування	4	3
2. Хочу працювати після закінчення школи, не бачу сенсу витратити на навчання ще кілька років	1	—
3. Для моєї майбутньої професії не потрібно здобувати подальшу освіту	1	—
4. Я ще не визначився(-лась) із майбутньою професією та бажаним напрямком освіти	2	—
5. У батьків немає матеріальної можливості утримувати мене після закінчення школи, тому буду змушений(-а) шукати роботу	3	—
6. Подальше навчання — даремне марнування часу	—	2
7. Нехай дитина починає працювати і заробляти гроші	—	1
8. Спочатку слід попрацювати, визначитись, чим хочеш займатися, а тоді йти вчитися	—	1
9. Вища і професійно-технічна освіта в Україні — незадовільної якості	—	1
10. Відсутня матеріальна можливість подальшого навчання дитини	—	5
11. Інше	—	5

Учням ЗОШ, їх батькам та студентам було поставлено питання щодо значення вищої освіти для сучасної людини. На думку респондентів, вища освіта людині дає особистісний розвиток (72 % студентів, 32 % учнів та 37 % батьків учнів), можливість отримати високооплачувану професію (52 % студентів, 54 % учнів та 45 % батьків учнів), високий рівень професійної підготовки (50 % студентів, 43 % учнів та 32 % батьків учнів),

можливість працювати у кращих умовах (42 % студентів, 35 % учнів та 44 % батьків учнів). Слід зазначити, що 16 % студентів, 27 % учнів та 32 % батьків учнів вважають, що вища освіта дає можливість навчання за кордоном. 17 % студентів, 31 % учнів та 19 % батьків учнів зазначили, що вища освіта дає можливість працевлаштування за кордоном.

Таблиця 3.3

Мотивація до навчання в коледжі чи професійно-технічному закладі (%)

Якщо Ваша дитина планує навчатися в коледжі чи професійно-технічному закладі, то вкажіть причини? (оберіть до 5 варіантів відповіді)	Учні ЗОШ	Батьки учнів ЗОШ
1. Професійна освіта більше відповідає майбутній професії, ніж вища освіта	3	7
2. Навчання в коледжі чи ПТУ дасть можливість швидше почати працювати	8	5
3. Професії, які можна здобути у закладах професійної освіти, привабливіші з точки зору оплати праці, ніж професії, здобуті у закладах вищої освіти	6	7
4. Не відчуваю (-є) себе підготовленим до складання ЗНО	4	3
5. Наша сім'я не має можливості найняти репетиторів для підготовки до ЗНО	5	5
6. Умови отримання професійної освіти більше відповідають фінансовим можливостям нашої сім'ї	6	7
7. Навчання в закладі професійної освіти дасть можливість краще визначитися з майбутньою професією	3	5
8. Навчання в коледжі полегшить процес вступу до закладу вищої освіти	—	3
9. Інше	—	17

З результатів відповідей бачимо, що більшість старшокласників усвідомлюють прямий зв'язок між отриманням вищої освіти та реалізацією їх життєвих планів. Майже три

чверті учнів ЗОШ планують вступати до закладу вищої освіти, оскільки вважають, що для отримання майбутньої професії необхідна вища освіта. Кожен третій учень ЗОШ визначився зі своєю майбутньою професією, серед яких найпопулярнішими є: програміст та лікар. Такі результати засвідчують потребу підвищення рівня профорієнтаційної роботи серед старшокласників.

Таблиця 3.4

Погляди учнів ЗОШ, батьків та студентів щодо значення вищої освіти (%)

Що, на Вашу думку, дає людині вища освіта? <i>(оберіть всі можливі варіанти)</i>	Студенти	Учні ЗОШ	Батьки учнів ЗОШ
1. Вважаю, що нічого не дає	4	12	13
2. Високий рівень професійної підготовки	50	43	32
3. Можливість отримати цікаву професію	38	43	37
4. Можливість отримати високооплачувану професію	52	54	45
5. Особистісний розвиток	72	32	37
6. Можливість працювати у кращих умовах	42	35	44
7. Корисні практичні навички, потрібні на ринку праці	28	21	17
8. Можливість навчання за кордоном	16	27	32
9. Можливість працевлаштування за кордоном	18	31	19
10. Інше	2	3	2

3.2. АКАДЕМІЧНА МОБІЛЬНІСТЬ ТА МІГРАЦІЙНІ ПЛАНИ МОЛОДІ

Результати проведеного дослідження дозволили отримати дані щодо міграційних настроїв випускників ЗОШ та уявлень їх батьків стосовно місця подальшого отримання освіти та працевлаштування дітей.

Міграція населення є одним з найбільш адекватних індикаторів розвитку суспільства. У структурі міжнародних міграційних потоків питому вагу займає трудова міграція, однак все більшого значення набуває міграція з метою навчання. Охарактеризуємо обидві:

– Найбільш масовим міграційним потоком в Україні є трудова міграція громадян за кордон. Згідно із Законом України «Про основні засади державної міграційної політики» зовнішня трудова міграція — це пересування особи з метою тимчасового працевлаштування, що супроводжується перетинанням державного кордону.

– Освітня міграція є невід’ємною складовою процесу інтеграції освіти, науки та виробництва, в областях підготовки фахівців, підвищення кваліфікації та перепідготовки кадрів, а також проведення спільних наукових досліджень, впровадження наукових розробок та інше [20, с. 50]. За своєю сутністю освітня міграція передбачає тимчасове перебування на території розташування закладу освіти з подальшим поверненням мігранта до колишнього місця проживання. Передумовою освітньої міграції є *освітня (академічна) мобільність*, яка заснована на прагненні індивіда отримати певну освіту, яка може бути класифікована з точки зору бажаного рівня кваліфікації, професійного напрямку, шляхів отримання освіти та бажаного результату.

Як вже зазначалося вище, кожний шостий студент, кожний третій випускник ЗОШ та кожний третій із батьків учнів ЗОШ (16 %, 27 % та 32 % відповідно) визначили, що вища освіта дає *можливість навчання за кордоном*. Стосовно того, що вища освіта дає *можливість працевлаштування за кордоном*, вислов-

люється кожний шостий студент, кожний третій випускник ЗОШ та кожний п'ятий із батьків учнів ЗОШ (17 %, 31 % та 19 % відповідно).

Можливість навчання за кордоном розглядає для себе кожен десятий учень ЗОШ (10 %), що підтверджує добровільну ознаку вибору освітньої міграції. Оскільки на сьогодні переважна більшість учасників такого міграційного процесу — молодь, тому доцільно розглядати не тільки індивідуальне рішення про міграцію (мігрант особисто прийняв рішення щодо переміщення), а й колективне (в прийнятті рішення брала участь родина мігранта), оскільки прийняття рішення щодо міграції впливає не тільки на самого мігранта, а й на його сім'ю. Для своїх дітей навчання за кордоном планують 15 % батьків учнів (визначаючи такі країни як Польща, Болгарія, Німеччина, Росія, Чехія, Словаччина, Канада).

У своїй більшості учні ЗОШ віддають перевагу вітчизняній вищій освіті (72 %), батьки для своїх дітей також у більшості (61 %) планують навчання в українських ЗВО.

Таблиця 3.5

Плани щодо місця подальшого отримання освіти (%)

Який варіант навчання для Вас/Вашої дитини у закладі освіти є більш прийнятним?	Учні ЗОШ	Батьки учнів ЗОШ
1. Не планую (-є) продовжувати навчання	2	4
2. В Україні	72	61
3. За кордоном	10	15*
4. Важко відповісти	16	18

Загалом представлені у таблиці результати не вказують на високий потенціал освітньої мобільності. Але привертає увагу те, що на момент проведення дослідження 16 % учнів ЗОШ та 18 % їх батьків не змогли відповісти на це запитання або ще не визначилися у виборі країни навчання.

* Польща (4 особи), Болгарія (3 особи), Німеччина (2 особи), Росія, Чехія, Словаччина, Канада (по 1 особі), 7 осіб не вказали країну.

Стосовно освітніх міграційних планів студентів, то 22 % опитаних студентів відзначили, що розглядають варіанти продовження навчання за кордоном, 12 % — не мають таких планів. Студенти, що розглядають варіанти продовження навчання за кордоном, країнами навчання вказали Німеччину (5 осіб), Болгарію (3 особи), Польщу (2 особи), Францію та Чехію (по 1 особі), не вказали країну (2 особи).

Щодо планів на трудову міграцію, то частка відповідей батьків учнів, які прогнозують закордонну трудову міграцію для своїх дітей, зростає. У той час, коли лише 15 % батьків учнів розглядають варіанти продовження навчання за кордоном, варіанти працевлаштування за кордоном розглядають 45 % опитаних батьків.

Представлені у таблиці результати вказують на досить високий потенціал трудової міграції, що є чинником зменшення бідності, напруги на ринку праці, джерелом значних валютних надходжень, але, водночас, несе ризики втрати частини необхідного для розвитку країни трудового та інтелектуального потенціалу. Зовнішня трудова міграція є природною реакцією населення на негативні зміни в соціально-економічному житті суспільства в період структурних перетворень в економіці, за умови нерозвиненості та деформованості внутрішнього ринку праці, масового галузевого й регіонального безробіття. Проте 39 % опитаних батьків хотіли б, щоб їх діти працювали в Україні.

Таблиця 3.6

Плани щодо продовження навчання/працевлаштування за кордоном (%)

Варіанти відповідей	Розглядають варіанти продовження навчання за кордоном (студенти)	Чи планує Ваша дитина шукати роботу за кордоном? (батьки)
1. Так	22	45
2. Ні	12	39
3. Інше	—	12
4. Важко відповісти	28	—

Можливість навчання або праці (через декілька років) за кордоном розглядає для себе кожен десятий учень ЗОШ, обираючи як сусідні з Україною держави (10 %), так й інші зарубіжні країни (9 %), що підтверджує добровільну ознаку вибору освітньої міграції, на відміну від студентів (8 % та 14 % відповідно). Але все ж таки 48 % студентів та 52 % учнів ЗОШ хотіли б пов'язати своє майбутнє з Україною.

Таблиця 3.7

Плани щодо навчання або праці через кілька років (%)

Де Ви плануєте навчатись або працювати через кілька років?	Студенти	Учні ЗОШ
1. В Україні	48	52
2. У сусідніх з Україною державах	8	10
3. В інших зарубіжних країнах	14	9
4. Важко відповісти	30	26

Отже аналіз отриманих даних дозволяє зробити висновок про те, що частина учнів ЗОШ, батьків учнів та студенти мають сформовані міграційні настрої, більшою мірою вони стосуються трудової міграції. Стосовно настроїв щодо освітньої міграції, то її наростання більш виражено серед студентської молоді, це пов'язано з тим, що одержана освіта полегшує можливість працевлаштування кваліфікованих кадрів на міжнародному ринку праці.

Незважаючи на сформовані міграційні настрої у частини опитаних, більшість з них пов'язують своє майбутнє із Україною.

3.3. РОЛЬ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ У ДОСЯГНЕННІ ЖИТТЄВИХ ПЛАНІВ МОЛОДІ

Одним із завдань дослідження було виявлення думок учасників глибинних інтерв'ю щодо впливу рівня володіння українською мовою на покращення життєвих шансів випускників шкіл. Отримані дані свідчать, що думки інформантів щодо

впливу рівня володіння українською мовою на покращення життєвих шансів випускників ЗОШ розподілилися на протилежні. В першому випадку увага акцентувалась на позитивному впливі рівня володіння українською мовою на покращення життєвих шансів молоді, у другому — що рівень знання української мови суттєво не впливає на покращення життєвих шансів молоді та на можливості її працевлаштування. Друга позиція яскраво підтверджується у відповідях:

«Якщо говорити про Одеський регіон, то ні, оскільки у нас переважна маса людей російськомовна. Проте в цілому по Україні, можливо, навіть й «так». Чим більше мов знає людина, тим більше у неї можливостей» (представник місцевої політичної партії).

«Безумовно так, якщо ви прагнете жити, будувати кар'єру в Україні, то повинні розмовляти українською мовою. Проте у деяких вузах за кордоном, особливо технічного спрямування, не має значення рівень ваших знань з української мови. У нашій же країні ми повинні спілкуватися державною мовою, щоб одне одного розуміти, поважати. Отже знання української мови, скоріш за все, збільшує життєві шанси» (роботодавець).

На думку учасників глибинного інтерв'ювання, немає прямого зв'язку між рівнем володіння українською мовою та збільшенням шансів випускників загальноосвітніх шкіл, у тому числі шансів на можливість працевлаштування. Неконкурентоспроможність молоді, на думку інформантів, пов'язана з недоліками сучасної вітчизняної системи освіти:

«Неконкурентоспроможність ніяк не пов'язана з мовою навчання, причиною того недоліки сучасної вітчизняної вищої освіти, яка не встигає йти в ногу з часом» (представник національно-культурного товариства).

«Ні, я не думаю, що тут щось залежить від мови навчання. Я була нещодавно на Закарпатті з приводу вивчення досвіду формування об'єднаних територіальних громад, там є ряд угорських шкіл, ліцеїв, коледжів, куди йдуть навчатися українці. На жаль, вони просто не бачать перспектив в Україні, а бачать їх там, в Угорщині. Закінчуючи угорські навчальні заклади, вони вступають до угорських вузів, а потім йдуть в Угорщину працевлаштову-

ватися. У наших болгар на Півдні Одеської області є можливість їздити до Болгарії, проте ситуацію у нас не можна в жодному разі порівнювати з ситуацією на Закарпатті. Наші діти прекрасно знають українську мову, беруть участь в олімпіадах, мовних конкурсах, вступають до українських вузів абсолютно без жодних проблем, оскільки вони належним чином підготовлені» (представник місцевої політичної партії).

«До жорсткої вимоги вивчення української мови суспільство ще не готове, так як і економіка. Тому пов'язувати ці речі навряд чи є сенс» (представник національно-культурного товариства).

«З приводу життєвих шансів... — це залежить не від мови... а ось щодо вступу до навчальних закладів, то зважаючи на те, що ЗНО проводиться українською мовою, звісно, вивчення поглиблене вивчення українською мовою допомогло» (студентка).

У контексті обговорення рівня володіння українською мовою учнями шкіл з мовою навчання меншин інформанти відзначали, що в учнів ЗОШ — представників етнонаціональних меншин проблем з володінням українською мовою немає:

«Болгарські діти посідають призові місця у конкурсах на знання української мови. І це зрозуміло, діти є діти, їм дають знання, вони їх засвоюють, показують результати» (представник національно-культурного товариства).

У контексті обговорення проблем володіння українською мовою на покращення життєвих шансів випускників ЗОШ суб'єкти освіти підкресливали, що недостатній рівень володіння українською мовою випускниками ЗОШ в місцях компактного проживання представників етнонаціональних меншин призводить до того, що вони не можуть скласти ЗНО з української мови та втрачають можливість вступу до державних вищих навчальних закладів в Україні:

«Ми зіштовхуємося кожного навчального року з ситуацією, коли балів ЗНО з української мови та літератури не вистачає для вступу окремих випускників до вищих навчальних закладів. Їх не так багато — до 100 осіб, вони успішно складають фізику, хімію, проте в силу того, що вони належать до представників етнонаціональних меншин, значно гірше складають українську мову й тим

самим втрачають можливість вступу до державних вищих навчальних закладів в Україні» (освітянин).

Більшість учасників глибинного інтерв'ю акцентували увагу на необхідності посилення підготовки вчителів національних шкіл до викладання українською мовою спеціальних предметів:

«Я думаю, що держава не приділяє належної уваги підготовці вчителів української мови, що будуть в майбутньому працювати в школах етнонаціональних меншин» (представник національно-культурного товариства).

Для вчительських кадрів шкіл підняти рівень володіння українською мовою етнонаціональних меншин, підвищити кваліфікацію, щоб перейти або на двомовне навчання, або на викладання українською мовою, це великий виклик.

У контексті обговорення рівня володіння українською мовою учнями ЗОШ інформанти підкреслювали, що серед детермінуючих факторів якості викладання української мови є фактор проживання:

«У сільських школах рівень викладання української мови значно нижчий, ніж у міських» (студент).

«Мені здається, це залежить від школи, від конкретних вчителів» (студентка).

У свою чергу, суперечливими були оцінки твердження: «Згідно з результатами ЗНО з української мови, рівень володіння українською мовою серед випускників національних шкіл є нижчим за випускників шкіл з українською мовою викладання». Учасники дослідження, які згодні з цим твердженням, говорили так:

«Так, абсолютно згодна, бо діти вивчають термінологію на своїй національній мові, їм складно перекладати, зважаючи на обмежений час складання ЗНО, вони не завжди встигають належним чином подумати, зібратися з думками» (батько учня).

«Погоджуюсь, адже ті діти, які вивчали українську мову з самого початку, значно легше складають ЗНО, ніж ті учні, що навчалися в російських класах і вивчали мову лише як предмет» (роботодавець).

Учасники дослідження, які не згодні з цим твердженням, обґрунтовували свою думку таким чином:

«Я вважаю, що ні, оскільки я болгарка й у нашій школі ми вивчати українську мову. Я вступила до вищого навчального закладу й порівнюю свої знання й результати з дітьми, які за національністю росіяни, українці, й можу сказати, що знання української мови етнонаціональних меншин знаходиться на достатньо високому рівні й не відрізняється від дітей, які з дитинства вивчали українську мову (студентка).

«Ні, оскільки є різні викладачі й кожний по-своєму викладає українську мову» (студентка).

Разом з тим деякі учасники глибинного інтерв'ювання відзначали, що:

«Немає різниці, учні національних шкіл або українських шкіл мають рівні можливості вивчення української мови, отже все залежить від них самих» (учень ЗОШ).

«Напевне, все залежить від конкретного учня» (мати учня).

Учням національних шкіл було запропоновано відповісти на запитання: «Чи очікуєте Ви якісь складнощі при адаптації до навчального процесу після закінчення національної школи (в коледжах, закладах вищої освіти), якщо Ви вступите?»

З п'яти опитаних учнів національних шкіл тільки один відповів, що складнощі можуть бути:

«Безумовно, складнощі будуть, оскільки ми не вивчаємо у достатній мірі української мови, особливо коли мова йде про термінологію з математики чи фізики».

Інші учні відповіли, що складнощів не очікують, наприклад, один з учнів сказав таке:

«Я буду вступати до Болгарії, проте якщо плани зміняться і я буду продовжувати навчатися в Україні, думаю, що ніяких складнощів не виникне, адже всі предмети ми вивчаємо українською мовою».

Всі опитані студенти, які закінчили національні школи, на питання:

«Чи складно було Вам адаптуватися до навчального процесу після закінчення національної школи (в коледжах, закладах

вищої освіти)? Якщо так, то у чому проявлялась складність?» — однозначно відповіли — «ні»:

«Ні, не було складнощів, адже я вивчала українську мову у школі й добре її знаю».

«Ні, мені не було складно, оскільки в нашому навчальному закладі більшість предметів викладається російською мовою».

«Ні, ніяких складнощів не було, ми вивчали державну мову з молодших класів, тобто з першого, й фактично всі предмети вивчаються українською мовою. Ми достатньо знаємо мову й тому нормально адаптувалися».

Таким чином, узагальнюючи уявлення та оцінки учасників глибинних інтерв'ю з питань впливу рівня володіння українською мовою на покращення життєвих шансів випускників ЗОШ, можна зазначити, що у представників національно-культурних товариств, політичних партій, чиновників, різних суб'єктів освіти, зокрема учнів шкіл та студентів, батьків учнів простежується зростання усвідомлення необхідності належного вивчення державної мови та впливу рівня володіння українською мовою на покращення життєвих шансів випускників загальноосвітніх шкіл. Більшість учасників інтерв'ю вважає, що викладання українською мовою в національних школах ПІДВИЩУЄ можливості вступу до закладів вищої освіти України та ПОКРАЩУЄ життєві шанси випускників національних шкіл.

Але у контексті оцінювання якості викладання української мови інформантами відмічалися такі детермінуючі фактори якості володіння українською мовою, як рівень мотивації учнів до вивчення мови (низький рівень мотивації учнів, пов'язаний з тим, що частина не планує продовжувати навчання у ЗВО України), та кваліфікація вчительських кадрів, які викладають мовою етнопонаціональних меншин, а тепер мають перейти або на двомовне навчання, або на викладання українською мовою.

ВИСНОВКИ ДО ТРЕТЬОГО РОЗДІЛУ

Життєві плани старшокласників шкіл пов'язані з продовженням навчання після завершення школи. Згідно з отриманими даними опитування три чверті учнів ЗОШ зорієнтовані на здобуття вищої освіти, тому що вважають, що для отримання майбутньої професії необхідна вища освіта. 14 % учнів ЗОШ після закінчення школи зорієнтовані на навчання у коледжі (технікумі).

Підтверджено потребу підвищення рівня профорієнтаційної роботи серед старшокласників. Зі своєю майбутньою професією визначився кожний третій з опитаних старшокласників. Учні, які визначилися з вибором майбутньої професії, засвідчили, що серед професій, якими б вони хотіли займатися в майбутньому, найпопулярнішими є програміст та лікар. Четверта частина опитаних, що є досить високим показником, не змогли визначитися зі своєю майбутньою професією.

Найважливішими аргументами для здобуття вищої освіти виявилися такі: вища освіта людині дає особистісний розвиток; можливість отримати високооплачувану професію; високий рівень професійної підготовки; можливість працювати у кращих умовах; можливість навчання за кордоном; можливість працевлаштування за кордоном.

Міграційні настрої, які виявлені в усіх трьох опитаних групах — учнів ЗОШ, їх батьків, студентів, — більшою мірою стосуються трудової міграції молоді, ніж освітньої. Більш виражені настрої щодо освітньої міграції виявлено серед студентської молоді, аніж серед учнівської. Більшість опитаних учнів ЗОШ віддають перевагу вітчизняній вищій освіті. Кожен десятий учень розглядає варіанти продовження навчання за кордоном. Що стосується міграційних орієнтацій студентів, то майже чверть опитаних студентів відзначили, що розглядають варіанти продовження навчання за кордоном. Найбільш привабливими для трудової міграції молоді є Польща, Болгарія, Німеччина, Росія, Чехія, Словаччина, Канада, Франція.

Результати опитування показують, що серед учнів ЗОШ, їх батьків, студентів простежується зростання усвідомлення необхідності належного вивчення державної мови та впливу рівня володіння українською мовою на покращення життєвих шансів випускників шкіл. Більшість респондентів вважає, що викладання українською мовою в національних школах підвищує можливості вступу до закладів вищої освіти України та покращує життєві шанси випускників національних шкіл.

На думку учасників глибинного інтерв'ю, немає прямого зв'язку між рівнем володіння українською мовою та збільшенням шансів випускників шкіл, у тому числі шансів на можливість працевлаштування. Крім того, серед детермінуючих факторів якості викладання української мови та рівня знання державної мови учнями ЗОШ є фактор проживання та рівень кваліфікації викладачів.

У контексті оцінювання якості викладання української мови респондентами відмічались такі детермінуючі фактори якості володіння українською мовою, як рівень мотивації учнів до вивчення мови (низький рівень мотивації учнів, пов'язаний з тим, що частина з них не планує продовжувати навчання у ЗВО України), та кваліфікація вчительських кадрів, які викладають мовою етнонаціональної меншини, а тепер мають перейти або на двомовне навчання, або на викладання українською мовою.

Учасники дослідження не заперечують важливості знання української мови як державної, а також інших мов.

Розділ 4

МОВНЕ ПИТАННЯ В ОСВІТНІЙ РЕФОРМІ: СТАВЛЕННЯ НАСЕЛЕННЯ ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ

4.1. СТАВЛЕННЯ СУБ'ЄКТІВ ОСВІТИ ДО МОВНОЇ СТАТТІ ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО ОСВІТУ»

В умовах етнокультурного простору Одещини питання мовної політики викликає стурбованість представників етнонаціональних меншин, однією з причин є зміни до Закону України «Про освіту». Тому завданнями дослідження було виявлення чинників їх стурбованості, а також виявлення ставлення суб'єктів освіти до мовної політики України в освітній сфері.

Виходячи з результатів дослідження, студенти є найбільш обізнаними (54 %) серед вказаних суб'єктів освіти про громадську дискусію, що викликала стаття 7 Закону України «Про освіту», як і більшість батьків (51 %). Розподіл відповідей учнів ЗОШ амбівалентний, крайні значення є дуже близькими (39 % відомо про дискусію та 38 % — не відомо). Привертає увагу те, що майже чверті з опитаних учнів ЗОШ (23 %) важко відповісти на це запитання.

Таблиця 4.1

Обізнаність про громадську дискусію, викликану статтею 7 Закону України «Про освіту» (%)

Варіанти відповідей	Студенти	Учні ЗОШ	Батьки учнів ЗОШ
1. Мені про це відомо	54	39	51
2. Мені про це не відомо	42	38	27
3. Важко відповісти	4	23	22

За результатами дослідження третя частина студентів та половина батьків (38 % студентів, 32 % учнів та 53 % батьків учнів) підтримують положення статті 7 Закону України «Про освіту», про те, що з 1 вересня 2020 року у закладах освіти для етнонаціональних меншин з 5-го класу буде відбуватися поступове збільшення кількості навчальних предметів, що вивчаються державною (українською) мовою.

Таблиця 4.2

Ставлення до положення статті 7 Закону України «Про освіту», згідно з яким 1 вересня 2020 року у закладах освіти для етнонаціональних меншин з 5-го класу буде відбуватися поступове збільшення кількості навчальних предметів, що вивчаються державною (українською) мовою (%)

Варіанти відповідей	Студенти	Учні ЗОШ	Батьки учнів ЗОШ
1. Підтримую	38	32	53
2. Не підтримую	36	28	26
3. Важко відповісти	26	38	19

Згідно з отриманими даними більше половини респондентів (64 % студентів, 47 % учнів та 65 % батьків учнів) також підтримують положення, що з 1 вересня 2020 року діти з сімей етнонаціональних меншин, як і зараз, зможуть навчатися рідною мовою в дошкільних закладах та початковій школі.

Таблиця 4.3

Ставлення до положення статті 7 Закону України «Про освіту», згідно з яким з 1 вересня 2020 року діти з сімей етнонаціональних меншин, як і зараз, зможуть навчатися рідною мовою в дошкільних закладах та початковій школі (%)

Варіанти відповідей	Студенти	Учні ЗОШ	Батьки учнів ЗОШ
1. Підтримую	64	47	65
2. Не підтримую	8	8	21
3. Важко відповісти	28	45	13

З приводу суджень про мовну політику держави в освітній сфері між думками респондентів відсутня узгодженість. 42 % опитаних студентів, 25 % опитаних учнів ЗОШ, 28 % опитаних батьків учнів ЗОШ вважають, що це правильна політика. Водночас 38 % батьків учнів ЗОШ, 30 % студентів, 25 % учнів ЗОШ вважають, що мовна політика держави спрямована на обмеження розвитку мови та культури етнонаціональних меншин. 50 % опитаних учнів обрали варіант «важко відповісти», що вказує на те, що учні ЗОШ мають найнижчий рівень обізнаності щодо мовної політики держави в освітній сфері.

Відсутність узгодженості серед респондентів спостерігається в питанні, що стосується пріоритетності державної мови в закладах освіти. Найбільш усвідомлено до статті 7 ставляться студенти, майже дві третини з них (64 %) заявляють про європейськість цієї статті. Учні ЗОШ, на нашу думку, ще недостатньо усвідомлено розуміють її суть, оскільки 57 % важко відповісти на це питання. Також важко відповісти на це запитання ще третині батьків (28 %), хоча майже половина батьків (48 %) все-таки підтримують європейськість цієї статті, а майже чверть батьків (23 %) відзначили варіант відповіді, що цей Закон «порушує визнані в європейських державах права та норми».

Таблиця 4.4

Судження щодо мовної політики держави в освітній сфері (%)

Як Ви оцінюєте мовну політику держави в освітній сфері?	Студенти	Учні ЗОШ	Батьки учнів ЗОШ
1. Це правильна політика, яка спрямована на інтеграцію етнонаціональних меншин в українське суспільство і посилення їх конкурентоспроможності	42	25	28
2. Це хибна політика, спрямована на обмеження прав і культури етнонаціональних меншин	30	25	38
3. Інше	2	—	1
4. Важко відповісти	26	50	30

Підхід до формулювання статті 7 Закону України «Про освіту», що визначає пріоритетну роль державної (української) мови в закладах освіти (%)

Оберіть твердження, з яким погоджуєтесь: Закон України «Про освіту» в статті 7 визначає пріоритетну роль державної (української) мови в закладах освіти. На Вашу думку, такий підхід...	Студенти	Учні ЗОШ	Батьки учнів ЗОШ
1. Притаманний законодавству більшості європейських держав	64	26	48
2. Порушує визнані в європейських державах права та норми	10	17	23
3. Важко відповісти	26	57	28

Близьким за змістом було питання про можливі наслідки впровадження положень статті 7 Закону України «Про освіту» в практику навчального процесу. Близько третини респондентів в усіх групах учасників дослідження вважають, що знання державної мови забезпечить рівні можливості для здобуття якісної освіти на всіх рівнях (30 % студентів, 14 % учнів, 28 % батьків учнів).

Як бачимо з таблиці, найбільша кількість вибору варіанту відповіді «обмежить права етнічнонаціональних меншин на вивчення рідної мови» належить батькам учнів ЗОШ (23 %). Тільки п'ята частина студентів (20 %) обрали варіант відповіді, що перехід шкіл з мовою навчання етнічнонаціональних меншин на українську мову викладання «стимулює виховання національно свідомого покоління громадян». 10 % студентів, 8 % учнів ЗОШ, 13 % батьків учнів ЗОШ обрали варіант, згідно з яким впровадження державної мови в практику навчального процесу «розширить можливості абітурієнтів для вступу в різні заклади освіти».

Вивчення думок студентів та батьків учнів ЗОШ щодо практичного значення впровадження положень статті 7 Закону України «Про освіту» дає можливість констатувати результати

цього процесу з точки зору респондентів. Так, менше половини респондентів анкетування (46 % студентів та 42 % батьків учнів) вважає, що викладання українською мовою в національних школах ПІДВИЩУЄ можливості вступу до закладів вищої освіти України та ПОКРАЩУЄ життєві шанси випускників національних шкіл.

Таблиця 4.6

Можливі наслідки впровадження положень статті 7 Закону України «Про освіту» в практику навчального процесу (%)

Варіанти відповідей	Студенти	Учні ЗОШ	Батьки учнів ЗОШ
1. Забезпечить рівні можливості для здобуття якісної освіти на всіх рівнях	30	14	28
2. Розширить можливості абітурієнтів для вступу в різні заклади освіти	10	8	13
3. Стимулює виховання національно свідомого покоління громадян	20	7	6
4. Розширить вживання української мови в школах етнопонаціональних меншин	14	9	11
5. Обмежить права етнопонаціональних меншин на вивчення рідної мови	8	19	23
6. Ускладнить здобуття вищої освіти для учнів шкіл	6	6	4
7. Інше	—	—	—
8. Важко відповісти	12	37	15

Також менше половини респондентів (48 % студентів та 45 % батьків учнів) не погодились з твердженням, що викладання українською мовою в національних школах ОБМЕЖУЄ можливості вступу до закладів вищої освіти інших країн та ЗНИЖУЄ життєві шанси випускників національних шкіл.

Одне з питань: «Яке Ваше ставлення до заяв керівників ряду сусідніх держав (Румунії, Угорщини, Болгарії) стосовно оцінки

мовної політики в закладах освіти України?» задавалося лише групі «батьки». Воно стосувалося вивчення ставлення респондентів до політичних заяв керівників сусідніх держав стосовно мовної політики в закладах освіти України. 29 % батьків учнів ЗОШ відповіли, що підтримують заяви керівників ряду сусідніх держав (Румунії, Угорщини, Болгарії) щодо негативної оцінки впровадження статті 7 Закону України «Про освіту», 19 % — не підтримують заяви сусідніх держав, 44 % батьків учнів ЗОШ обрали варіант «важко відповісти».

Таблиця 4.7

Думка про припущення, що перехід на українську мову викладання більшості предметів в національних школах ПІДВИЩУЄ можливості вступу до закладів вищої освіти України випускників національних шкіл та, відповідно, ПОКРАЩУЄ їх життєві шанси (%)

Варіанти відповідей	Студенти	Батьки учнів ЗОШ
1. Так, погоджуюся з даним твердженням	46	42
2. Ні, не погоджуюся з даним твердженням	24	39
3. Важко відповісти	30	17

Таблиця 4.8

Думка про припущення, що перехід на українську мову викладання більшості предметів в національних школах ОБМЕЖУЄ можливості вступу до закладів вищої освіти інших країн випускників національних шкіл та, відповідно, ЗНИЖУЄ їх життєві шанси (%)

Варіанти відповідей	Студенти	Батьки учнів ЗОШ
1. Так, погоджуюся з даним твердженням	26	28
2. Ні, не погоджуюся з даним твердженням	48	45
3. Важко відповісти	26	25

Як свідчать результати опитування батьків, більшість батьків учнів (67 %) вважають, що питання мовної політики держави повинно вирішуватися на загальнодержавному рівні.

За результатами дослідження респонденти визначають, що мовою спілкування вдома є російська мова (46 % студентів,

49 % учнів ЗОШ та 35 % батьків учнів ЗОШ), болгарською мовою вдома спілкуються 14 % студентів, 17 % учнів ЗОШ та 19 % батьків учнів ЗОШ, українською мовою 14 % студентів, 3 % учнів ЗОШ та 6 % батьків учнів ЗОШ, двома чи більше мовами вдома спілкуються 24 % студентів, 29 % учнів ЗОШ та 36 % батьків учнів ЗОШ.

Таблиця 4.9

Питання мови навчання в державних закладах освіти повинно вирішуватись на рівні (%)

Варіанти відповідей	Батьки учнів ЗОШ
1. На загальнодержавному рівні	67
2. На рівні регіонів, областей	15
3. На рівні місцевих громад	2
4. На рівні навчальних закладів	12
5. Важко відповісти	3

Таблиця 4.10

Мова спілкування вдома (%)

Варіанти відповідей	Студенти	Учні ЗОШ	Батьки учнів ЗОШ
1. Українська	14	3	6
2. Румунська	—	—	1
3. Молдовська	—	2	3
4. Угорська	—	—	—
5. Болгарська	14	17	19
6. Російська	46	49	35
7. Інша	2	—	—
8. Дві чи більше мови	24	29	36

За результатами проведених глибинних інтерв'ю серед опитаних освітян зафіксовано переважно позитивне сприйняття статті 7, але вони відзначали, що прийняття цієї статті викликало напругу не тільки в освітян, а в учнів та їх батьків. Ось що говорили з цього приводу освітяни:

«Реакція була різною, від різко позитивної до різко негативної. Люди, які розумні, планують будувати майбутнє в Україні, по-

зитивно сприйняли, адже державну мову потрібно знати всім. У мене особисто — нормальні відчуття, адже я — вчителька української мови!» (освітянка).

«Це викликало тривогу, адже у нашому Болградському районі 2/3 шкіл навчали російською мовою. А з цього навчального року ми перейшли з 1-го класу до навчання українською мовою. Це викликало занепокоєння не тільки у вчителів, а у батьків та їх дітей» (директорка школи).

«Я б сказала, що реакція була 90/10, з них 90 % позитивна реакція й відповідно 10 % — негативна. Причиною такою негативною реакції з боку представників етнонаціональних меншин, на мою думку, є недостатньо детальне вивчення закону» (освітянин).

«Щодо мене особисто, я — українка, я за українську мову, тим паче, що у нас українська школа, а я — вчитель української мови. Але не можна образжати національні меншини, особливо у таких багатонаціональних містах як Одеса. Хоча у нас все нормально у цьому сенсі, адже у школах в достатній кількості вивчаються російська, болгарська, угорська мови» (освітянин).

«В Одеській області і батьки, і вчителі, й викладачі толерантно поставилися до цих змін» (директорка школи).

«Були різні реакції, хтось вбачав у цьому законі прояв неправильного ставлення до етнонаціональних меншин, хтось вважав, що порушуються їх права. Це скоріш за все реакції захисту від чогось нового» (освітянин).

«Я сама з Бессарабії, з Татарбунарського району, то там люди, не знаючи деталей, досить таки негативно сприйняли ці зміни. Для мене особисто це дуже болюче питання, в державі Україні всі повинні знати державну мову» (освітянка).

«Дуже спокійна. У нашій школі навчаються діти 16 національностей, у нас ніяких претензій не було» (директорка школи).

«Непокоїться лише російськомовне населення. Я не розумію чому? Їх позбавляють права розмовляти тією мовою, до якої вони звикли. Це штучно створений супротив. Щоб зняти напругу, треба дати їм можливість вивчати мову етнонаціональних меншин. У нас школи державні, натомість якщо є потужні національні громади, що підтримуються державою (Болгарією, Румунією,

Угорщиною чи іншими), яка переймається тим, щоб представники її народу знали традиції, культуру, звичаї, мову, вони повинні створювати приватні заклади освіти, провадити курси оплатні чи безоплатні. Наша держава цьому не перешкоджає, проте й не повинна фінансувати підготовку кадрів для інших держав» (освітянин).

Крім того освітяни відзначали, що говорити про сприйняття статті 7 складно, тому що Закон не почав діяти повною мірою, немає повного розуміння, які шляхи реалізації цієї статті, вчителі поки не розуміють, як ці нововведення будуть впроваджуватися:

«Дуже складно відповісти, оскільки достеменно невідомі шляхи реалізації цієї статті, навіть після консультацій, проведених із закордонними зацікавленими структурами — з Румунією, Угорщиною. Спілкуючись в представниками педагогічної спільноти, скажу, що вони лише напрацьовують якісь певні варіанти пошуку заходів» (освітянин).

Узагальнюючи уявлення та судження суб'єктів освіти щодо сприйняття статті 7 Закону України «Про освіту» можна визначити, що у різних суб'єктів освіти (керівництва шкіл та інших закладів освіти, вчителів шкіл, учнів старших класів загальноосвітніх шкіл, студентів) сприйняття мовної статті Закону України «Про освіту» відрізняється. Найбільш негативну позицію серед суб'єктів освіти щодо статті 7 займають батьки учнів ЗОШ. Однією з причин хвилювання батьків учнів можна вважати їх побоювання, що їх дітям буде складно навчатися українською мовою, що негативно відобразиться на їх успішності. Батьки учнів національних шкіл у своїх інтерв'ю підкреслювали, що окремих представників етнонаціональних меншин непокоять зміни до Закону України «Про освіту», оскільки вони переймаються тим, що їх дітям буде важко навчатись, бо мислять російською, а потім перекладають:

«Можливо, вони переймаються тим, що їх дітям буде складно. А з іншого боку, кому зараз легко? Моя дитина вже сьогодні знає такі фрази українською, які я перекласти не можу. Вони відстоюють своє право отримати базову освіту своєю мовою для того,

щоб, мабуть, мати можливість отримати вищу освіту в іншій країні» (батько учня).

Таким чином, серед освітян переважає позитивне сприйняття статті 7 Закону України «Про освіту», але вони висловлювали застереження різного характеру, до яких переважно можна віднести швидкість переходу, відсутність повного розуміння шляхів реалізації цієї статті тощо.

4.2. СТАВЛЕННЯ ПРЕДСТАВНИКІВ НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНИХ ТОВАРИСТВ, МІСЦЕВИХ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ, ОРГАНІВ МІСЦЕВОЇ ВЛАДИ ТА САМОВРЯДУВАННЯ ДО МОВНОЇ СТАТТІ ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО ОСВІТУ»

Мовне питання відіграє важливу роль в суспільстві з поліетнічною структурою. Мова є важливим показовим засобом приналежності до певного етносу, збереження його самобутності й ідентичності. Представники етнонаціональних меншин Одеської області з хвилюванням зустріли появу оновленого Закону «Про освіту», статтю 7, яка передбачає зміни у функціонуванні шкіл з молдовською, болгарською та російською мовами навчання. Саме тому в переліку питань, запропонованих у глибинних інтерв'ю, були такі, що дають можливість з'ясувати основні причини стурбованості представників етнонаціональних меншин змінами до Закону України «Про освіту», а також оцінку ними мовної політики України в освітній сфері.

Аналіз відповідей представників національно-культурних товариств, місцевих політичних партій, органів місцевої влади та самоврядування на питання: «Стаття 7 «Мова освіти» Закону України «Про освіту» викликала широку громадську дискусію. Чи відомо Вам щось про це?» дає змогу зафіксувати досить високий рівень поінформованості представників національно-культурних товариств, політичних партій, чиновників про зміни щодо мови викладання, які внесені в Закон України «Про

освіту» в 2017 році. З цього приводу представники політичних партій висловились:

«Я навіть у 2012 році входив до групи осіб, що формували зміни до даного Закону, тому ці зміни, що запроваджені, співпадають з моїм баченням того, як слід реалізовувати реформи у системі освіти».

«Неодноразово я виступав з цього приводу у засобах масової інформації, зокрема про те, що всі школи повинні перейти на державну мову».

Представники громадських організацій етнонаціональних меншин висловились так:

«Мені відомо, які зміни щодо мови викладання були внесені до Закону України «Про освіту» в 2017 році, але вважаю, що над Законом треба було б попрацювати краще».

Представники органів місцевої влади та самоврядування з цього приводу говорили:

«Так, відомо і вважаю ці зміни правильними, оскільки в країні всі мають навчатися українською мовою. Адже якщо в школах вивчають на інших мовах, це ненормально».

«Те, що стосується нашої області, ця подія пройшла непомітно. У першу чергу тому, що в Одеській області збалансоване питання присутності різних етнонаціональних меншин й можливості їх навчання й підтримки культур. Всі політичні маніпуляції розбивалися щент. Болгари, молдовани, румуни не могли зробити якихось гучних політичних заяв через те, що їх вимоги вже були враховані... Щодо російськомовного населення, то якщо навіть будуть враховані рекомендації всіх комісій, вони будуть використовувати мову не як культурне, а як політичне знаряддя. Вони ніколи не припинять сперечатися з цього приводу».

«В Одеській області було набагато менше зауважень, хоча звісно переведення на українську мову не всі сприймають позитивно. А ось на Закарпатті, у Чернівецькій області румунська, угорська громади сприйняли положення Закону вкрай негативно, зважаючи на те, що там є значна кількість шкіл з національними мовами викладання. В Одеській області є всього лише 3 школи молдовсько-українських на відміну від Закарпаття, де є безліч шкіл, точної

цифри, на жаль, не назву. Тобто у нас реакція була більш стриманою, ніж у Чернівецькій області».

Серед опитаних роботодавців тільки один відповів, що він не знає, які зміни щодо мови викладання були внесені до Закону України «Про освіту» в 2017 році (інші опитані роботодавці відповіли, що знають). Але він зазначив:

«Єдине, що я знаю, це те, що весь процес навчання буде відбуватися українською мовою. І це, в принципі, правильно, адже покоління слід виховувати і вчити знати свою рідну мову. Інше питання, що національні школи прагнуть залишити для себе кілька години вивчення їх мови, і це правильно, адже не можна різати по живому, їх заслуга в тому, що вони зуміли за всі ці століття зберегти свою етнічну групу, що дуже важливо. Хто знає свою історію, той — живе, так само як і мову. І це потрібно врахувати».

Щодо особистого сприйняття статті 7 Закону України «Про освіту» представниками місцевої влади та самоврядування, національно-культурних товариств Одеської області, треба відзначити переважно *позитивне сприйняття* мовної статті Закону України «Про освіту» представниками місцевої влади та самоврядування, та переважно *негативне сприйняття* цієї статті представниками національно-культурних товариств Одеської області. Так, представники національно-культурних товариств говорили:

«Я з цим питанням зіштовхуюсь з 1987 р., коли за часів радянської влади навчання національною мовою не лише не існувало, а навіть і не розглядалося як можливе. Ми починали з введення вивчення національної мови з факультативів, потім навчальних курсів. Будучи головою «Кирило-Мефодіївського товариства», я намагався на різних рівнях відстоювати мовне питання» (представник національно-культурного товариства).

«Мені здається, Україна в реалізації мовної політики в закладах освіти не зовсім слідує практиці європейських держав, скоріше не слідує, ніж так, оскільки мені здається, що ця політика повинна провадитися дещо інакше. Не варто забувати про те, що у нас є культура, спадщина етнонаціональних меншин, зміни

мають бути поступовими й лояльними. Ми повинні знати українську як державну мову, але при цьому ми повинні підтримувати й розвивати навчання інших мов в школах, не говорячи про те, що є англійська мова, визнана в Європі, світі, вивченню якої у нашій країні належної уваги не приділяється» (представник національно-культурного товариства).

«Є питання, які швидко, цілеспрямовано треба вирішувати, ніж мовне питання... А коли ламають через коліно... Сьогодні немає якихось соціально-економічних чинників, що здатні об'єднати нас, щоб діти не виїжджали за кордон, а пишались своєї країною, мали можливість розвиватися вдома. Це не той шлях, який слід було використовувати державі для об'єднання представників різних національностей в єдиний народ» (представник національно-культурного товариства).

У всіх опитаних роботодавців позитивне ставлення щодо змін до Закону України «Про освіту»:

«Нове завжди приймається «в штики». Національні меншими переважно говорять російською, болгарською, угорською чи іншими мовами, їм буде зараз складно перейти на державну мову. Я вважаю, що вони повинні знати українську, хоча б через те, що вони живуть на Україні»; «У мене це викликало позитивні відчуття. Я патріот своєї країни, незважаючи на те, що спілкуюся більше російською мовою. Національні меншини поряд зі своєю рідною мовою повинні володіти державною».

Таким чином, згідно з результатами глибинних інтерв'ю, роботодавці практично не цікавляться цією проблемою, лише в загальних рисах характеризують Закон та оцінюють його позитивно. У представників місцевої влади та самоврядування Одеської області переважно позитивне сприйняття мовної статті Закону України «Про освіту» та позитивна оцінка мовної політики України в освітній сфері. Найбільш негативно сприймають статтю 7 Закону України «Про освіту» представники національно-культурних товариств Одеської області. На їх думку, ця стаття спрямована на асиміляцію представників етнонаціональних меншин, суттєво обмежує їх право на освіту рідною мовою.

У процесі проведення глибинних інтерв'ю інформанти — представники органів місцевої влади та самоврядування (різні структурні підрозділи — освіти, культури), керівництва шкіл та інших закладів освіти (професійно-технічних навчальних закладів, ЗВО I–IV рівнів), вчителі шкіл, учні старших класів загальноосвітніх шкіл та їх батьки, студенти, представники національно-культурних товариств, роботодавці, представники місцевих політичних партій Одеської області — висловили своє бачення причин виникнення напруги навколо мовного питання Закону України «Про освіту» та шляхи її зниження.

На думку інформантів, серед головних причин, які призвели до виникнення напруги навколо мовного питання Закону України «Про освіту», були такі:

1. Тенденція до втрати меншинами етнокультурної самобутності:

«Пригнічуються їх права навчання рідною мовою. Національні меншини непокояться тим, що їх культурна спадщина з часом зникне, відповідно це серйозне порушення їх інтересів й прав» (представник національно-культурного товариства).

«Причин багато, проте найголовніша загроза для долі народу. Незалежно від того, це молдовани, болгари, угорці, якщо позбавити народ мови, фактично він приречений на вимирання як народ» (представник національно-культурного товариства).

«Це виходить за межі Конституції, яка не дозволяє приймати закони, що позбавляють можливості забезпечення прав, свобод й інтересів, — у Конституції чітко прописано, що держава забезпечує національним меншинами право навчатися рідною мовою. В Україні сьогодні є народи, що мають школи, в яких діти з 1-го до 11-го класу навчаються рідною мовою, не у всіх регіонах, так склалося історично, проте є. Прийняття цього закону обмежує їх права, зокрема в тому, що діти повинні навчатися з 1-го до 4-го класу рідною мовою, з 5-го до 9-го класу частково, а у 10–11 класах повністю українською мовою» (представник національно-культурного товариства).

«Негативну реакцію викликає те, що все навчання буде здійснюватися українською мовою — тим самим порушуються права етнопонаціональних меншин. Нинішнім панам України варто помір-

кувати над тим, хто підтримав незалежність України. Болгари, молдовани, угорці підтримали на референдумі підписання акту про незалежність, з вірою в те, що й вони будуть мати права голосу в цій країні. Забути про те, що незалежність здобували всі, а користуються нею тільки обрані, абсолютно неправильно. Я вважаю, що не постраждає українська мова, якщо національні меншини будуть навчатися рідною мовою принаймні перші 4 роки. У старших класах повинна бути можливість паралельного вивчення рідної поряд з державною, адже ніхто не заперечує, що її треба вивчати» (представник національно-культурного товариства).

«Думаю, що основою метою етнонаціональних меншин є збереження їх самобутності, культурні цінності свого народу, мови як символу свого народу, який проживає на території України й має згідно з Конституцією право на самореалізацію» (представник місцевої політичної партії).

2. Нерозуміння механізму впровадження мовної статті закону «Про освіту»:

«Найбільший недолік пов'язаний з імплементацією цієї статті, адже не була підготовлена суспільна думка, люди просто не сприйняли її належним чином, чим і скористались наші зарубіжні партнери. Необхідно належним чином інформувати людей, у першу чергу, зважаючи на те, що закон про освіту рамковий, він носить декларативний характер, за ним буде закон про середню освіту, про профтехосвіту» (освітянин).

3. Відсутність попереднього конструктивного діалогу з представниками етнонаціональних меншин:

«Якщо люди не сприймають закон, це проблема держави, яка не пояснила, що в ньому нічого такого немає. Оскільки все те, що невідомо, викликає занепокоєння. Їх непокоїть невизначеність, насамперед те, що будуть руйнуватися їх традиції» (представник органів місцевої влади та самоврядування).

«Недоліком є те, що ніхто не був готовий до таких інтенсивних, швидких, різких змін — спочатку 5 вересня 2017 року було висунуто постанову, потім закон на обговорення й тут же одне рішення, за ним друге, запровадження нових перспектив розвитку української школи. Це легкий страх, а потім...» (освітянин).

4. Недостатньо ефективна інформаційна кампанія Міністерства освіти та науки України з роз'ясненнями щодо суті, моделі реалізації Закону України «Про освіту» 2017 року:

«Причиною того, що деякі люди негативно сприймали цей закон, стало те, що не було належним чином здійснено роз'яснення. Міністр освіти, міністр закордонних справ виступали з цього приводу і пояснювали, що держава дала всі права національним меншинам, бо з 5-го класу починається підготовка до ЗНО українською мовою. Навпаки, пішли назустріч, щоб діти етнонаціональних меншин мали можливість залишатися в Україні. Їхня мова залишилася — болгарська, албанська, ромська, молдовська, румунська можуть вивчатися на факультативах. Коли людям пояснили, вони заспокоїлися» (освітянин).

«Я сама з м. Рені, де переважна більшість людей розмовляють російською мовою, багато людей розмовляють молдовською, болгарською, гагаузькою мовами. Коли вони дізналися про перехід на українську мову навчання в школах, звісно, були обурені, до них не було донесено інформації про те, що ніяких утисків з боку держави по відношенню до їх національної мови не буде, вони просто не зрозуміли цього закону» (освітянин).

«Справа в тому, що я знаю багато громад, етнонаціональних менших болгар, молдован, які з острахом сприйняли цей Закон, оскільки вони занепокоєні тим, що їм можуть заборонити вивчати їх рідну мову» (освітянин).

«Перші занепокоєння етнонаціональних меншин були пов'язані з тим, що вони будуть позбавлені можливості вивчення рідної мови. Дехто розумів це як те, що українську мову будуть вивчати не разом з рідною, а замість рідної мови» (освітянин).

5. Недостатньо налагоджена стратегічна комунікація Міністерства закордонних справ України з країнами, чії представники проживають на території України:

«Проблема полягала у погано налагодженій стратегічній комунікації, тобто Верховна Рада, прийнявши цей Закон, мала своєчасно повідомити Міністерство закордонних справ, щоб мати можливість прораховувати наші кроки на майбутнє. Відповідно Міністерство закордонних справ мало б подати країнам,

чий представники проживають на території України, роз'яснення щодо того, як реагувати на конфліктні ситуації, що будуть виникати. Це у свою чергу дозволило б владнати проблему задовго до того як виникнуть конфліктні ситуації» (представник органів місцевої влади та самоврядування).

6. Відмінність суджень та думок між представниками різних етнонаціональних меншин, яка обумовлена різними суб'єктивно-об'єктивними факторами:

«Якщо в одних етнонаціональних меншин є школи з повним циклом навчання національними мовами, а в інших — немає, то вже в цьому ситуація різниться. Якщо у представників єврейського товариства, згідно з усіма європейськими хартіями, конвенціями, є право, яке гарантує можливість відкрити школу, то ці спільно-ти відкрили їх. Молдовські етноси відкрили три школи з повним циклом викладання в Одеській області, які є єдиними по всій Україні. Реакція перших і других на цей закон буде різниться... У поляків є школи в Одеській області, де викладають польською мовою, у чехів своєї національної школи немає, у грузинів — вечірня школа «Алабама»... тому кожен з представників тієї чи іншої нації по-своєму сприймає закон, залежно від обставин» (представник органів місцевої влади та самоврядування).

«Можливо, тому, що деяким чином ущільнюють їх права щодо висловлення своєї думки, напрацювань рідною для них мовою. Для багатьох людей, особливо в м. Одесі, це російська мова. Українською спілкуються переважно держслужбовці» (освітянин).

7. Маніпулювання мовним питанням:

«Це політичне питання, ситуацію спеціально «підігривають» одіозні політики. У Закарпатті Угорщина підігриває сепаратистські настрої, в Бессарабії теж... фактично це політичне нагнітання ситуації й не більше» (представник органів місцевої влади та самоврядування).

«Ця тема дуже необмежено використовується з метою отримання політичного капіталу, політичного зиску, певні громади з певними лідерами це використовують для підняття свого авторитету» (представник органів місцевої влади та самоврядування).

«Не думаю, що представники етнонаціональних меншин негативно зреагували саме на статтю 7 цього Закону, тому є політичні причини, як зовнішнього оточення нашої країни, що пропагують експансію, наприклад, Румунія, Угорщина, так і внутрішні політичні сили, які скористалися ситуацією на свою користь. Як на мене, це нормальна практика, що вже реалізувалася багатьма країнами Балтії, Польщі, Словаччини, Чехії. Справа в тому, що в Україні склалася ситуація, пов'язана з тим, що діти компактно проживаючих етнічних груп фактично відокремлені від української системи навчання, у них немає іншого шляху як здобувати вищу освіту за кордоном, бо вони не готові відповідно до нашого законодавства навчатися українською, російською мовами у вищих навчальних закладах, оскільки не знають їх. Тим самим цілі міста, райони, селища відокремлюються від державної політики й це породжує сепаратизм. Реформування це нормально, адже кожний етнос має бути інтегрований в загальноукраїнську націю» (представник місцевої політичної партії).

«Будуть звісно політики, що фінансовані країною-агресором, національні одіозні політики з представників етнонаціональних меншин, проте в масштабах держави на це не варто звертати увагу» (представник органів місцевої влади та самоврядування).

В той же час серед опитаних представників місцевої влади та самоврядування зустрічається думка, що маніпулювання мовним питанням безперспективне:

«На превеликий жаль, мовні питання, так само як і релігійні, завжди використовувалися політиками у власних інтересах й далеко не завжди на користь людей. Дуже добре, що сьогодні є здорові політичні сили, які не маніпулюють подібними питаннями, адже такого роду маніпулювання все одно зайде у глухий кут. Що ми можемо дати нашим виборцям у цьому питанні? Правда кажуть: «Хочеш миру й спокою — не лізь в національні й релігійні питання» (представник місцевої політичної партії).

«Ми вже наступали на ці граблі, вважаю, що політикам більше не вдасться розділити людей в питаннях мови. Оскільки ми давно зрозуміли, що немає ніякого ущільнення ні російської, ні української мови у цьому сенсі» (представник місцевої політичної партії).

«Виборець прагне іншої уваги не до мови, релігії, а створення належних умов для нормального життя, покращення соціально-економічного становища, створення нових робочих місць, забезпечення соціального захисту» (представник місцевої політичної партії).

На думку деяких учасників дослідження, мовне питання Закону України «Про освіту» не викликало у представників етнонаціональних меншин негативної реакції:

«Я впевнений, що стаття 7 не порушує Європейської хартії про мови етнонаціональних меншин, їх права. Абсолютно демократична стаття, просто навколо неї роздута політична дискусія. Ця негативна реакція йде на спад, всі питання з діаспорами вирішено чи будуть вирішені найближчим часом. Ніяких протестів, є напруга у Закарпатті, угорських групах, проте вона інспірована посадовцями Угорської республіки» (представник місцевої політичної партії).

Батькі учнів національних шкіл в своїх інтерв'ю підкреслювали, що окремих представників етнонаціональних меншин непокоять зміни до Закону України «Про освіту», оскільки вони переймаються тим, що їх дітям буде складно навчатися українською мовою, що негативно відобразиться на їх успішності:

«Можливо, це страхи батьків, пов'язані з тим, що їх діти не зможуть засвоїти нові знання українською мовою після навчання мовами етнонаціональних меншин».

Таким чином, проведені глибинні інтерв'ю дозволили з'ясувати, що представники місцевої влади та самоврядування переважно позитивно сприймають оновлення мовної статті Закону України «Про освіту», на відміну від представників національно-культурних товариств Одеської області, яка, на їх думку, спрямована на асиміляцію етнонаціональних меншин та суттєво обмежує їх право на освіту рідною мовою.

Інформанти висловили своє бачення причин виникнення напруги навколо мовного питання Закону України «Про освіту», серед яких названі відсутність попереднього конструктивного діалогу з представниками етнонаціональних меншин,

недостатньо ефективна інформаційна кампанія Міністерства освіти та науки України з роз'ясненнями щодо суті, моделі реалізації Закону України «Про освіту» 2017 року та маніпулювання мовним питанням з боку владних структур.

4.4. ШЛЯХИ ЗНИЖЕННЯ НАПРУГИ НАВКОЛО МОВНОЇ СТАТТІ ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО ОСВІТУ»

Учасникам дослідження — представникам органів місцевої влади та самоврядування, освітянам — задавалося питання щодо оптимального шляху реалізації мовної політики в Україні: «Який, на Вашу думку, оптимальний шлях реалізації мовної політики в Україні (залишити існуючий стан; викладати всі дисципліни українською мовою з 5-го класу; викладати всі дисципліни українською мовою з 10 класу; поступово довести викладання предметів українською мовою до 60–70 % у випускних класах; викладати українською лише гуманітарні предмети; питання вибору мови викладання надати громаді тощо)?»

Аналіз їх відповідей щодо *шляхів зниження напруги навколо мовної статті* дає підстави для таких узагальнень:

1. Посилити інформаційну кампанію щодо роз'яснення шляхів та моделі реалізації мовної статті Закону України «Про освіту»:

«Необхідно більш детально вивчати Закон, потрібно, щоб спеціалісти, фахівці пояснювали всі причини прийняття Закону, можливі наслідки, що будуть стосуватися етнонаціональних меншин» (освітянин).

«Через засоби масової інформації проводити роз'яснювальну роботу щодо того, як виконувати закон» (освітянин).

«Для того, щоб зняти напругу, необхідно продемонструвати прозорість моделей реалізації закону» (представник органів місцевої влади та самоврядування).

«Є досвід цивілізованої Європи, наприклад, Люксембург чи Швейцарія, де немає єдиної мови навчання, один предмет викладають однією мовою, а інший — іншою. Що нам заважає викла-

дати історію України українською мовою, а який-небудь інший предмет англійською мовою, третій — мовою етнонаціональних меншин? Має бути гнучкість у цьому питанні. Примус вивчати все українською мовою викликає сумніви, непорозуміння, напругу. На мою думку, у статті 7 є певні недоліки. Там має бути написано, що в школі освіта повинна бути державною мовою, але деякі предмети можуть викладатися іншими мовами» (освітянин).

«Освітяни мають донести інформацію до дорослих, батьків, дітей про те, що українська мова це є рідна для нас мова, прийняття закону в жодному разі не обмежує їх права у вивченні рідної мови, збереженні культури, традицій їх народу» (освітянин).

2. Зробити поступовий перехід до реалізації 7 статті Закону України «Про освіту»:

«Має бути м'який, поступовий перехід, без кардинальних зрушень. Потрібно заспокоїти, створити умови для того, щоб люди могли оптимально, без стресів вивчати мову» (освітянин).

3. Продовжити діалог шляхом проведення круглих столів з представниками етнонаціональних меншин, національно-культурних товариств:

«Діалог з залученням представників етнонаціональних меншин, дипломатів — це найкраща форма вирішення питань. Мені, на жаль, невідомі конкретні заходи» (представник органів місцевої влади та самоврядування).

4. Проводити зустрічі освітян з батьками учнів національних шкіл, з представниками етнонаціональних меншин:

«Необхідно проводити зустрічі, інформувати людей, адже ніхто нічийх прав не порушує. Ми зустрічалися з батьками і розповідали, що держава витрачає величезні кошти на те, щоб перекласти збірки тестів ЗНО на мови етнонаціональних меншин, при цьому серед дітей обирають складання ЗНО угорською, болгарською лише одиниці, то чи варто це робити. Ніхто не забороняє їм вивчати мову етнонаціональних меншин, вступати до вузів у Болгарії, Угорщині чи ще десь, але чому держава повинна сплачувати за них?» (освітянин).

Отже серед основних шляхів зниження напруги навколо мовної статті Закону України «Про освіту» було названо необхід-

ність посилення інформаційної кампанії щодо змісту та шляхів реалізації статті 7 Закону, продовження діалогу, проведення круглих столів з представниками етнонаціональних меншин та національно-культурних товариств, знаходження балансу між вивченням рідної мови і володінням державною мовою, створення умов для якісного викладання різних дисциплін українською мовою тощо. При цьому було відзначено, що треба збільшити перехідний період реалізації статті 7 Закону України «Про освіту», що зніме напругу.

За результатами дослідження більшість з інформантів *підтримують* положення статті 7 про те, що з 1 вересня 2020 року у закладах освіти для етнонаціональних меншин з 5-го класу буде відбуватися поступове збільшення кількості навчальних предметів, що вивчаються державною (українською) мовою, так само і положення, що з 1 вересня 2020 року діти з сімей етнонаціональних меншин, як і зараз, зможуть навчатись *рідною мовою в дошкільних закладах та початковій школі*.

Одним з найбільш проблемних аспектів проведення глибокого інтерв'ю виявилось обговорення оптимального шляху реалізації мовної політики в Україні. На думку учасників глибокого інтерв'ю, для оптимального шляху реалізації мовної політики в Україні можна запропонувати:

1. Проводити державну інформаційну політику щодо популяризації української мови, культури та посилення інформаційної кампанії щодо мети, змісту та очікуваних результатів освітньої реформи, реалізації статті 7 Закону:

«Для того, щоб деполітизувати дискусію щодо мовної статті, у першу чергу, треба проводити державну інформаційну політику. І в останні чотири роки у цьому напрямку багато робиться, зокрема підняття рівня обізнаності українського суспільства з питань історії України, української мови, популяризації української мови в інформаційних ресурсах. З іншого боку, в межах реалізації державної політики не варто піднімати питання, які можуть розділяти українське суспільство. Оскільки як ніколи потрібна згуртованість українського суспільства, а не навпаки» (представник місцевої політичної партії).

«Можливо, потрібно через засоби масової інформації якось це питання висвітлити. Або краще не словом, а ділом продемонструвати, що у програмах, які затверджені для викладання в школах, разом з державною мовою буде вивчатися і мова етнонаціональних менших. Це запевнить їх, що їхня мова буде функціонувати, жити й все буде добре» (освітянин).

«Необхідно більш детально вивчати Закон, потрібно, щоб спеціалісти, фахівці пояснювали всі причини прийняття Закону, можливі наслідки, що будуть стосуватися етнонаціональних меншин» (освітянин).

«Потрібно показати, що українська мова — це модно, класно. Повинна бути продумана державна політика з цього приводу — піар-акції, флешмоби тощо» (представник органів місцевої влади та самоврядування).

2. Проводити круглі столи з представниками етнонаціональних меншин, національно-культурних товариств:

«Проводити неодноразово круглі столи, на які запрошувати представників національно-культурних товариств, обговорювати питання закону, про який йде мова, — подібні заходи потрібні» (представник органів місцевої влади та самоврядування).

3. Працювати над поліпшенням якості українського інформаційного простору:

«Треба піднімати якість українського інформаційного простору (нові передачі, фільми, видання нових, цікавих книжок, за провадження інтернет-ресурсів тощо) для того, щоб було модно говорити українською мовою» (представник місцевої політичної партії).

4. Проводити спільні міжкультурні фестивалі — українсько-болгарські, українсько-молдовські, українсько-російські та інші, спільне святкування визначних дат, наприклад, 24 травня — дня слов'янської писемності:

«Культура змінює все. Треба проводити спільні фестивалі українсько-болгарські, болгарсько-молдовські, українсько-молдовські, українсько-російські і так далі, де показувати цікавість, близькість народів. Треба розмивати кордони компактно проживаючих етнічних груп населення, які вважають, що вони про-

живають у оточенні чужого, не хочу говорити «ворожого», середовища для того, щоб інтегрувати їх» (представник місцевої політичної партії).

«24 травня святкують день слов'янської писемності, якому у нас не приділяється уваги, чому не використати це свято для об'єднання людей» (представник національно-культурного товариства).

«Давайте проводити курси, мовні фестивалі, але як показує практика такі заходи не є ефективними» (представник органів місцевої влади та самоврядування).

5. Збільшити перехідний період впровадження положення статті 7 Закону «Про освіту»:

«Вводити державну мову необхідно поступово й через економіку» (представник національно-культурного товариства).

«Необхідно створювати умови й поступово переходити на українську мову. Скажімо, якщо у нас в школі викладання здійснюється російською мовою, то всі заходи можуть проводитися українською — день вишиванки й інші національно-патріотичні заходи, щоб діти відчували гордість за свою країну» (освітянин).

«Поступово довести викладання предметів українською мовою до визначеного рівня, щоб не викликали одразу бурхливої реакції відштовхування української мови» (освітянин).

«Я думаю, що в етнонаціональних школах перехід має бути поступовим, адже діти й учителі не можуть одразу перейти на українську мову. Держава повинна навчати українською мовою студентів, які прийдуть в майбутньому до школи й будуть там працювати, але сьогодні не реалізується така робота» (освітянин).

«На даний момент в Україні є школи з національною мовою навчання, не можна їх різко переводити на українську мову, необхідно довчити дітей. Адже такі різкі зміни можуть спричинити негативні реакції суспільства. А з нинішнього року в 1-х класах всі предмети викладати українською мовою, тоді ні у кого не виникне мовних непорозумінь. Ми живемо в Одеському регіоні, який історично є російськомовним, проте діти, вивчаючи українську мову в школі, абсолютно без проблем адаптуються, переходять

з російської мови на українську. Для них є нормальним вільно розмовляти двома мовами» (освітянин).

Думки освітян щодо періоду впровадження положень статті 7 Закону розділилися: одна частина освітян вважала, що краще викладати всі предмети в загальноосвітніх школах українською мовою з 1-го класу, інша — з 5 класу:

«Необхідно починати навчання українською мовою лише з 1-го класу, коли закладається мислення, потім вже пізно» (освітянин).

«Можливо розробити поступовий перехід на українську мову з 5-го класу, але не всіх предметів одночасно, а почати з тих дисциплін, де термінологія нескладна, а потім й всіх інших» (освітянин).

«Вважаю, що оптимально з 5-го класу. Проте, якщо буде достатня кількість заяв батьків, то можна й з 1-го. Головне, щоб це не було насильно» (освітянин).

«Я вважаю, чим раніше, тим краще. Однозначно з 1-го класу» (освітянин).

«Мені здається, чим молодша дитина, тим легше їй овоїти мови, тому напевне з 1-го класу доцільніше» (освітянин).

«Я вважаю, краще викладати всі предмети українською мовою з 1-го класу. Чим молодша дитина, тим легше вона адаптується до нового. Ми самі можемо створити комфортні умови, щоб дитині було зручно з самого початку навчання» (освітянин).

«Слід перейти на українську мову навчання з 5-го класу. У початкових класах, враховуючи те, що в селах діти говорять рідною мовою, їм доводиться спочатку перекладати російською, а потім вже українською. Їм дуже важко» (директорка школи).

Дуже частим в інтерв'ю є згадування про те, що:

«Реалізуючи мовну політику в Україні, необхідно спиратися на досвід провідних європейських країн, без жорстких заходів, лояльно по відношенню до громадян» (представник національно-культурного товариства).

6. Організація державних безкоштовних курсів української мови в районах компактного проживання етнопонаціональних меншин:

«Організація безкоштовних курсів перекваліфікації такі, як проводить «Просвіта», де викладають українську мову професори. Такі курси мають бути більш масштабними, проводиться по

всій країні, особливо в тих регіонах, де переважає російськомовне населення, скажімо, у тій же Бессарабії» (представник органів місцевої влади та самоврядування).

7. Працювати з педагогічними ЗВО щодо якісної підготовки українськомовних вчителів:

«Є певна інерція в школах, де вчителі все життя викладали російською мовою, тут необхідно знаходити компроміс, не звільняти ж всіх? Потрібен час, щоб змінилося покоління. Для цього, у першу чергу, необхідно працювати з педагогічними вишами» (представник органів місцевої влади та самоврядування).

8. Розробити документи, акти, що роз'яснюють окремі пункти статті 7 Закону для представників етнонаціональних меншин:

«На мою думку, потрібні документи, акти, що роз'яснюють окремі пункти статті 7. Наскільки я розумію, після рішення Венеціанської комісії будуть певні розмежування щодо можливості вивчення мов народів, що проживають на території України. Для одних — це можливість лише збереження рідної мови, а для інших — розширення обсягу її вивчення. Такого роду акти, які уточнюють статтю 7, будуть сприяти її подальшій реалізації» (директор школи).

9. Забезпечити всім необхідним для учбового процесу школи, які мають представників етнонаціональних меншин.

«Забезпечити абсолютно всі школи, які мають представників етнонаціональних меншин, всім необхідним — навчально-методичними матеріалами, підручниками, комп'ютерними програмами, презентаціями» (освітянин).

10. Толерантно та зважено ставитись до етномовних питань етнонаціональних меншин:

«Для того, щоб зняти напругу, повинна бути толерантність, без якої ми не можемо збудувати громадянського суспільства. Напругу повинна знімати влада своїми «поступовими кроками» (освітянин).

«Люди лякаються через своє невміння говорити українською мовою, за цими почуттями приходить й обурення, кому подобається бути у меншості, «з вадами»? Треба спокійніше до цього ставитися, допомогти людям побороти ці страхи» (освітянин).

«Оптимальний шлях — зважений, у першу чергу, з тих питань, які постають перед нашою освітою зараз. Якщо постає питання мови, то навчання в школах має бути українською мовою, а національним меншинам, які є в Україні, а у нас їх достатньо багато, повинні бути надані можливості для вивчення їх рідних мов, для того, щоб вони не забували свою приналежність. Це стосується не тільки нашого регіону, болгар, молдован, а й кримсько-татарського народу та інших. Ми не можемо заборонити людям знати мову їх предків. Держава повинна максимально створити умови для того, щоб громадяни вільно почували себе в країні й знали не тільки державну мову, а й мову своїх предків» (освітянин).

Зазначимо, що учасники глибоких інтерв'ю підкреслювали необхідність міжкультурного діалогу:

«Мова етнонаціональних меншин не розділяє, а згуртовує, енергія різних культур дає можливості по-іншому підійти до вирішення проблем. У цьому сенсі є практика Європейського Союзу, коли етнічні, політичні кордони є точками зростання» (представник місцевої політичної партії).

Таким чином, дані, отримані з проведених глибоких інтерв'ю, дозволили виявити основні шляхи зниження напруги навколо мовної статті Закону України «Про освіту», серед основних було названо: необхідність посилення інформаційної кампанії щодо реалізації статті 7 Закону, продовження діалогу з представниками етнонаціональних меншин та національно-культурних товариств. Слід зазначити, що досить важливою інформанти вважають необхідність створення умов для того, щоб громадяни вільно почували себе в країні й знали не тільки державну мову, а й мову своїх предків.

ВИСНОВКИ ДО ЧЕТВЕРТОГО РОЗДІЛУ

Більшість суб'єктів освіти (керівництва шкіл та інших закладів освіти, вчителів шкіл, учнів старших класів загальноосвітніх шкіл, студентів), батьків учнів, представників органів влади та місцевого самоврядування, національно-культурних товариств

Одеської області вважають, що зміни з прийняттям статті 7 Закону України «Про освіту» є правильними. Але різноманітні відповіді інформантів на деякі питання щодо сприйняття статті 7 Закону України «Про освіту» пов'язані із недостатнім розумінням суті мовної статті Закону України «Про освіту» та механізмів її впровадження. Освітяни відзначали, що говорити про сприйняття статті 7 складно, тому що Закон України «Про освіту» не почав діяти повною мірою, не має повного розуміння, які шляхи реалізації цієї статті, вчителі поки не розуміють, як ці нововведення будуть впроваджуватися.

Узагальнюючи уявлення та оцінки всіх учасників дослідження про причини виникнення напруги навколо мовного питання Закону України «Про освіту» та шляхів її зниження, зазначимо, що згідно з позицією переважної більшості інформантів, серед основних причин виникнення напруги навколо мовного питання можливо назвати три групи причин: 1) *інформаційні*, пов'язані з неефективною інформаційною кампанією Міністерства освіти та науки України щодо роз'яснення імплементації мовної статті та, як наслідок, нерозуміння змісту та шляхів реалізації статті 7 Закону представниками етнонаціональних меншин, учнями та батьками учнів шкіл з мовою навчання меншин; 2) *соціокультурні*, пов'язані з тенденцією до втрати національної ідентичності та забуття рідної мови представниками етнонаціональних меншин. При цьому опору представників етнонаціональних меншин щодо вивчення української мови немає — швидше, спостерігаємо бажання представників етнонаціональних меншин не втратити рідну мову: «*Ми українську мову вивчаємо зараз і у нас немає проблем, але як би нам зберегти болгарську мову?*»; 3) *політичні* — *внутрішньополітичні*, пов'язані з політичним маніпулюванням мовним питанням, використанням мовного питання для отримання політичного капіталу та *зовнішньополітичні*, пов'язані з реакцією деяких країн, які мають в Україні великі діаспори.

Більшість побажань та критики, сформульованої протягом проведення інтерв'ю, так чи інакше стосувалася саме інформаційного супроводження прийняття статті 7 Закону України

«Про освіту», відсутності державної інформаційної політики щодо роз'яснення положень, сутності, шляхів реалізації цієї статті представникам етнонаціональних меншин. Узгодженість респондентів спостерігається в питанні, що стосується пріоритетності державної (української) мови в державних закладах освіти, оскільки знання державної мови, на думку респондентів, забезпечить рівні можливості для здобуття якісної освіти на всіх рівнях.

З точки зору учнів шкіл (з мовою навчання меншин та з українською мовою навчання) та батьків учнів, простежується зростання усвідомлення необхідності належного вивчення державної мови та впливу рівня володіння українською мовою на покращення життєвих шансів випускників загальноосвітніх шкіл. Серед пропозицій щодо зняття напруги та більш ефективної реалізації статті 7 Закону України «Про освіту» було запропоновано: збільшення перехідного періоду впровадження положення статті 7 Закону України «Про освіту»; посилення інформаційної кампанії щодо змісту та механізму реалізації Закону України «Про освіту»; продовження діалогу з представниками етнонаціональних меншин; удосконалення типових навчальних планів в загальноосвітніх школах у місцях компактного проживання етнонаціональних меншин; створення балансу між вивченням державної та рідної мови та створення умов якісного вивчення не тільки державної мови, але і рідної мови представниками етнонаціональної спільноти (підручники, відповідні двомовні словники та ін.). Учасники дослідження згодні з тим, що оптимальний шлях реалізації мовної політики має бути зваженим.

ВИСНОВОК

Сучасне українське суспільство характеризується актуалізацією процесів відродження етнічної ідентичності, яка знаходиться у безпосередньому зв'язку із мовою. Мова — це один із базових елементів етнічної ідентичності, саме тому дискурс про етнокультурні аспекти мови набув такого поширення серед населення — науковців, освітян, культурних діячів, політиків тощо. Удосконалення мовної політики держави в багатонаціональній Україні спрямоване й на реформування освітнього процесу, що відображається в Законі України «Про освіту». Однак після прийняття Закону України «Про освіту» 2017 року певні положення, а саме стаття 7 щодо мови освітнього процесу в закладах освіти, викликали занепокоєння серед громадян України різного етнічного походження, а також у владних структурах межуючих із Україною держав.

Саме мовний аспект Закону України «Про освіту» викликав широку дискусію в регіонах проживання етнонаціональних меншин. Для кращого розуміння причин занепокоєння, сприйняття та оцінювання законодавчих змін щодо мовної статті Закону України «Про освіту» та його проблемних аспектів у 2018 році групою соціологів Південноукраїнського відділення Соціологічної асоціації України було проведено емпірико-соціологічне та аналітичне дослідження в Одеській області в місцях компактного проживання етнонаціональних меншин — м. Одеса, Болградський та Ізмаїльський райони Одеської області.

В рамках дослідження було проаналізовано структуру етнокультурного простору, освітній профіль Одеської області та правові засади реалізації мовної освіти етнонаціональними меншинами, що стало можливим завдяки даним Головного управління статистики в Одеській області (2015–2018 рр.), Департаменту освіти і науки Одеської обласної державної адміністрації (2015–2018 рр.), даним Міграційного паспорту Го-

ловного управління ДМС України в Одеській області (2018 р.), Всеукраїнського перепису населення 2001 року тощо.

Аналіз *демографічної ситуації* Одеської області за 2013–2018 рр. свідчить про скорочення чисельності постійного населення. В *структурі етнокультурного простору* Одеської області найбільш чисельними етнонаціональностями є українці, росіяни, болгари, молдовани, які компактно проживають в Ананіївському, Арцизькому, Болградському, Іванівському, Ізмаїльському, Кілійському, Подільському, Окнянському, Ренійському, Саратському, Тарутинському та Татарбунарському районах. Для кожного другого мешканця Одеської області *українська мова є рідною*, так само як і російська, кожний восьмий визначає рідною мовою — іншу мову (за переписом 2001 р.). За результатами емпіричного дослідження домінуючою *мовою спілкування вдома* є російська мова, високий відсоток респондентів відмітили, що вдома спілкуються двома чи більше мовами, серед яких найчастіше використовуються українська, російська та болгарська мови. *У закладах освіти* респонденти переважно спілкуються російською мовою або двома чи більше мовами — українською, російською, болгарською. Батьки учнів ЗОШ на роботі у своїй більшості спілкуються російською мовою, а також двома чи більше: українська, російська та болгарська. Стосовно *самоідентифікації* респонденти зазначають, що насамперед відчувають себе громадянами України та представниками своєї етнічної групи.

В історичному формуванні освітніх процесів Одеської області певну роль відіграло викладання українською мовою та мовою етнонаціональних меншин. Поліетнічний склад населення Одеської області став причиною існування значної кількості шкіл етнонаціональних меншин. Починаючи із середини 90-х років ХХ століття і до теперішнього часу спостерігається тенденція скорочення кількості шкіл, як українських, так і шкіл з мовою навчання етнонаціональних меншин, а також зменшення кількості вчителів в них. Проте статистичні дані свідчать про збільшення як загальної кількості учнів, так і учнів, які факультативно вивчають мови (українську, російську, болгарську

тощо). Така тенденція небезпідставно викликає занепокоєння представників національно-культурних товариств. Саме *національно-культурні товариства*, об'єднання та асоціації відіграють значну роль у функціонуванні етнонаціональних спільнот області, їх метою є здійснення активної культурної, освітньої та іншої діяльності. Активна діяльність етнічних утворень (передусім у формі товариств), їх діалог та плідна співпраця з представниками влади та освітянами — це найважливіша умова послаблення напруги навколо мови навчання етнонаціональних меншин та показник гармонійного розвитку толерантних та конструктивних міжнаціональних взаємин у суспільстві.

Започаткування діалогу з представниками національно-культурних товариств видається надзвичайно важливим, особливо після оновлення мовної статті Закону України «Про освіту», для роз'яснення окремих положень та механізмів дії Закону «Про освіту».

Результати емпірико-соціологічного дослідження з вивчення громадської думки населення Одеської області щодо питань мовної статті Закону України «Про освіту» вказують на необхідність провадження мовної політики з урахування мультиетнічної специфіки Одеської області. На основі дослідження проаналізовано задоволеність учнів та міркування їх батьків стосовно задоволеності дітей освітнім процесом в ЗОШ та студентів — освітнім процесом в ЗВО, а також стан викладання української мови в школах Одеської області за інформацією суб'єктів освітнього процесу. З'ясовано, що більшість (60 %) учнів, їх батьків (61 %) та меншість студентів (42 %) задоволені освітнім процесом. Погляди батьків та учнів є досить схожими щодо труднощів освітнього процесу в ЗОШ і пов'язуються зі складністю і перевантаженістю освітнього процесу, змістом шкільних предметів та підручників.

Більшість учнів, їх батьків та студентів задоволені якістю викладання української мови у закладах освіти (73 % учнів, 76 % батьків, 74 % студентів). За результатами анкетування виявлено, що 15 % учнів ЗОШ вважають, що найскладнішим для них буде ЗНО з української мови, та 8 % опитаних користуються

послугами репетитора для підготовки до ЗНО з української мови.

Результати дослідження засвідчили те, що молодь усвідомлює необхідність володіння державною мовою (53 % учнів і 64 % студентів). Серед учнів ЗОШ, їх батьків, студентів простежується зростання усвідомлення необхідності належного вивчення державної мови та впливу рівня володіння українською мовою на покращення життєвих шансів випускників ЗОШ. Більшість респондентів вважає, що викладання українською мовою в національних школах підвищує можливості вступу до закладів вищої освіти України та покращує життєві шанси випускників національних шкіл. Учасники дослідження не заперечують важливості знання української як державної мови, а також інших мов.

У контексті оцінювання якості викладання української мови респондентами відмічались такі детермінуючі фактори якості володіння українською мовою, як рівень мотивації учнів до вивчення мови (низький рівень мотивації учнів, пов'язаний з тим, що частина не планує продовжувати навчання у ЗВО України), та якість вчительських кадрів, які викладають мовою етнонаціональної меншини, а тепер мають перейти або на двомовне навчання, або на викладання українською.

Серед найбільш вагомих причин недостатнього рівня володіння учнями ЗОШ державною мовою респондентами-освітянами було названо: відсутність мотивації вивчення державної мови учнями ЗОШ внаслідок орієнтації на виїзд за межі власної країни з метою здобуття вищої освіти; відсутність україномовних вчителів; недостатня зацікавленість учнів ЗОШ у вивченні української мови; навчання в ЗОШ на іншій мові; русифікація науки й освіти за радянських часів.

На думку учасників дослідження, серед шляхів поліпшення ситуації з недостатнім рівнем володіння державною мовою представників етнонаціональних меншин в Одеській області пропонується: підвищення ролі вищих педагогічних закладів у підготовці україномовних вчителів; проведення курсів підвищення кваліфікації з української мови для вчителів, спе-

ціальної підготовки вчителів української мови для шкіл з викладанням мовами етнонаціональних меншин; матеріальне заохочення вчителів за викладання українською мовою; реалізація мовної політики держави у відповідності до особливостей сенситивного розвитку дітей; створення середовища для оволодіння мовами.

Більшість суб'єктів освіти (керівництва шкіл та інших закладів освіти, вчителів шкіл, учнів старших класів ЗОШ, студентів), батьків учнів, представників органів влади та місцевого самоврядування Одеської області вважають, що зміни з прийняттям статті 7 Закону України «Про освіту» є правильними. Але різноманітні відповіді інформантів на питання щодо сприйняття статті 7 Закону України «Про освіту» пов'язані із недостатнім розумінням суті мовної статті Закону України «Про освіту» та механізмів її впровадження. Освітяни відзначали, що говорити про сприйняття статті 7 складно, тому що Закон України «Про освіту» не почав діяти повною мірою, не має повного розуміння, які шляхи реалізації цієї статті, вчителі поки не розуміють, як ці нововведення будуть впроваджуватися.

Більшість побажань та критики, сформульованої протягом проведення інтерв'ю, так чи інакше стосувалася саме інформаційного супроводження прийняття статті 7 Закону України «Про освіту», відсутності державної інформаційної політики щодо роз'яснення положень, сутності, шляхів реалізації цієї статті представникам етнонаціональних меншин. Найбільш негативну позицію серед суб'єктів освіти щодо статті 7 Закону висловили представники національно-культурних товариств, лідери етнонаціональних громад. На їх думку, ця стаття спрямована на асиміляцію представників етнонаціональних меншин та обмежує право етнонаціональних меншин на освіту рідною мовою.

Серед пропозицій щодо зняття напруги і більш ефективної реалізації статті 7 Закону України «Про освіту» учасниками дослідження було запропоновано: збільшення перехідного періоду впровадження положення статті 7 Закону України «Про освіту»; посилення інформаційної кампанії щодо змісту

та механізму реалізації Закону України «Про освіту»; продовження діалогу з представниками етнонаціональних меншин; удосконалення типових навчальних планів в ЗОШ у місцях компактного проживання етнонаціональних меншин; створення балансу між вивченням державної та рідної мови та створення умов якісного вивчення не тільки державної мови, але і рідної мови представниками етнонаціональної спільноти (підручники, відповідні двомовні словники тощо). Крім того, більшість учасників дослідження цілком згодні з тим, що оптимальний шлях реалізації мовної політики в Україні має бути зважений.

В Дорожній карті МОН з імплементації статті 7 «Мова освіти» Закону України «Про освіту» відображені рекомендації щодо перспективних напрямків впровадження цього Закону, серед яких здійснення подальшої роз'яснювальної роботи серед представників етнонаціональних меншин, поступовий характер змін, запровадження білінгвальної освіти тощо.

На основі результатів проведеного дослідження було розроблено низку рекомендацій, що можуть бути використані для послаблення напруги навколо мовного питання у місцях компактного проживання представників етнонаціональних меншин в Одеській області. На нашу думку, доцільно рекомендувати:

- продовжувати діалог з усіма зацікавленими сторонами під час реалізації положень Закону України «Про освіту» та «Про середню освіту» для виявлення проблем та їх розв'язання;

- посилити роз'яснювальну роботу серед учнів шкіл етнонаціональних меншин, їх батьків та вчителів щодо механізмів реалізації статті 7 Закону України «Про освіту»;

- організувати додаткові курси з української мови для вчителів шкіл етнонаціональних меншин (Дорожною картою МОН передбачається підвищення кваліфікації вчителів-предметників, проте не зазначено, чи включає таке підвищення кваліфікації курси з української мови);

- удосконалити методику викладання української мови як нерідної;

— посилити культурний обмін між учнями шкіл із представниками етнонаціональних меншин та учнями інших регіонів, тим самим розширюючи їх україномовне середовище.

Результати емпірико-соціологічного дослідження вказують на необхідність подальшого глибокого наукового осмислення сучасних мовних ідентифікаційних процесів, зокрема проведення оціночних досліджень мовної політики держави в освітній сфері та дослідження актуальних проблем, пов'язаних із реалізацією освітньої реформи в Україні.

Список використаних джерел

1. В одеській школі з'явився болгарський клас / Odesa Regional State Administration. 1 November 2017, 17:13. URL: <https://oda.odessa.gov.ua/en/news/news-81156>
2. Гриневич у штаб-квартирі НАТО розповіла дипломатам про український Закон про освіту. *Цензор.НЕТ*. 06.11.17, 20:48. URL: https://ua.censor.net.ua/news/461903/grynevych_u_shtabkvartyri_nato_rozpozila_dyplomatom_pro_ukrayinskyi_zakon_pro_osvitu
3. Євтух В. Б. Етнічність: глосарій. К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. 170 с.
4. Євтух В. Б. Сучасна етнонаціональна динаміка українського суспільства: тенденції, закономірності, особливості. *Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент*. 2009. Випуск 1. С. 3–23.
5. Задоволення освітніх потреб представників національних меншин України / Міністерство освіти і науки України. URL: <http://old.mon.gov.ua/ua/activity/education/56/694/zagalni-vidomosti/>
6. Про освіту: Закон України. Верховна Рада України; Закон від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
7. Зеркаль М. М. Особливості діяльності середніх навчальних закладів по задоволенню освітніх потреб етносів України (1990–2000 роки). URL: http://www.confcontact.com/2012_11_28/5_zerkal.htm
8. Крисаченко В. С. Етнічна структура українського суспільства. URL: http://www.niisp.gov.ua/vydanna/panorama/issue.php?s=gupr0&issue=2004_4
9. Крысько В. Г. Социальная психология: словарь-справочник. Мн.: Харвест; М.: АСТ, 2001. 688 с.

10. Міграційний паспорт Одеської області за даними 2001 року / Головне управління ДМС України в Одеській області. URL: <https://dmsu.gov.ua/assets/files/passport/odessa.pdf>
11. Мовна ситуація в Україні: між конфліктом і консенсусом. К.: ІПіЕНД імені І. Ф. Кураса НАН України, 2008. 398 с.
12. Мозговий І. Сто років мовного питання. *Одеські вісті*. 2018. 21 лют. URL: <https://izvestiya.odessa.ua/uk/2018/02/22/sto-rokiv-movnogo-pitannya>
13. Ортинський В. Л. Педагогіка вищої школи: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. — К.: Центр учбової літератури, 2009. 472 с.
14. Особливості деяких аспектів ідентичності жителів областей різних регіонів України. Области південного регіону. *Національна безпека і оборона. Центр Разумкова*. 2016. № 3–4 (161–162). С. 61–62.
15. Розподіл населення за національністю та рідною мовою сформовано за результатами перепису 2001 р. / Головне управління статистики в Одеській області. 25.06.2018 № 07–09/915.
16. Свідлов С. Мова навчання в українських школах та вивчення російської мови в них. *Портал мовної політики*. 2017. 10 квітня. URL: <http://language-policy.info/2017/04/movnavchannya-v-ukrajinskyh-shkolah-ta-vyvchennya-rosijskojimotoyu-v-nyh/>
17. Тимофеев А. Проблеми зовнішньої трудової міграції в Україні: сучасні тенденції. *Media та віртуальна реальність*. 2013. № 2. URL: <http://synopsis.kubg.edu.ua/index.php/synopsis/article/view/46>
18. У школах України навчання дітей здійснюється 6 мовами — Міносвіти. *Цензор.НЕТ*. 24.01.18, 15:32. URL: https://ua.censor.net.ua/news/3046300/u_shkolah_ukrayiny_navchannya_diteyi_zdiyisnyuyetsya_6_movamy_minosvity
19. Філатов В. М., Ромашова Я. В. Специфічні ознаки освітньої міграції та її місце в структурі міграційних потоків. *Ефективна економіка*. 2014. № 2. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2785>

20. Zavarzin V. I., Goev A. I. Integration of education, science and production. *Rossijskoe predprinimatel'stvo*. 2001. Vol. 4 (16). P. 48–56.

Додаток А

ЗАКОН УКРАЇНИ «ПРО ОСВІТУ»*

Стаття 7. Мова освіти.

1. Мовою освітнього процесу в закладах освіти є державна мова.

Держава гарантує кожному громадянину України право на здобуття формальної освіти на всіх рівнях (дошкільної, загальної середньої, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої), а також позашкільної та післядипломної освіти державною мовою в державних і комунальних закладах освіти.

Особам, які належать до національних меншин України, гарантується право на навчання в комунальних закладах освіти для здобуття дошкільної та початкової освіти, поряд із державною мовою, мовою відповідної національної меншини. Це право реалізується шляхом створення відповідно до законодавства окремих класів (груп) з навчанням мовою відповідної національної меншини поряд із державною мовою і не поширюється на класи (групи) з навчанням українською мовою.

Особам, які належать до корінних народів України, гарантується право на навчання в комунальних закладах освіти для здобуття дошкільної і загальної середньої освіти, поряд із державною мовою, мовою відповідного корінного народу. Це право реалізується шляхом створення відповідно до законодавства окремих класів (груп) з навчанням мовою відповідного корінного народу України поряд із державною мовою і не поширюється на класи (групи) з навчанням українською мовою.

Особам, які належать до корінних народів, національних меншин України, гарантується право на вивчення мови від-

* Про освіту: Закон України / Верховна Рада України; Закон від 05.09.2017 [6].

повідних корінного народу чи національної меншини в комунальних закладах загальної середньої освіти або через національні культурні товариства.

Особам з порушенням слуху забезпечується право на навчання жестовою мовою та на вивчення української жестової мови.

2. Заклади освіти забезпечують обов'язкове вивчення державної мови, зокрема заклади професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти — в обсязі, що дає змогу провадити професійну діяльність у вибраній галузі з використанням державної мови.

Особам, які належать до корінних народів, національних меншин України, іноземцям та особам без громадянства створюються належні умови для вивчення державної мови.

3. Держава сприяє вивченню мов міжнародного спілкування, насамперед англійської мови, в державних і комунальних закладах освіти.

4. У закладах освіти відповідно до освітньої програми можуть викладатися одна або декілька дисциплін двома чи більше мовами — державною мовою, англійською мовою, іншими офіційними мовами Європейського Союзу.

5. За бажанням здобувачів професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти заклади освіти створюють можливості для вивчення ними мови корінного народу, національної меншини України як окремої дисципліни.

6. Держава сприяє створенню та функціонуванню за кордоном закладів освіти, у яких навчання здійснюється українською мовою або вивчається українська мова.

7. Особливості використання мов в окремих видах та на окремих рівнях освіти визначаються спеціальними законами.

Додаток Б

НАСЕЛЕННЯ ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Таблиця Б.1

Найбільш численні етнонаціональності за районами Одеської області
(Всеукраїнський перепис населення 2001 р.)*

	Кількість (тис. осіб)	У % до підсумку		2001 рік у % до 1989
		2001 рік	1989 рік	
м. Одеса	1010,3	100,0	100,0	92,1
українці	622,9	61,6	48,9	116,1
росіяни	292,0	29,0	39,4	67,6
болгари	13,3	1,3	1,5	80,6
євреї	12,4	1,2	5,9	19,1
молдовани	7,6	0,7	1,0	69,1
білоруси	6,4	0,6	1,1	54,2
вірмени	4,4	0,4	0,4	110,0
поляки	2,1	0,2	0,5	56,8
м. Білгород-Дністровський**	51,1	100,0	100,0	91,9
українці	32,2	62,9	52,8	109,9
росіяни	14,4	28,2	37,1	69,9
болгари	1,9	3,7	3,9	86,4
молдовани	1,0	1,9	2,1	83,3
білоруси	0,3	0,6	0,8	75,0
гагаузи	0,2	0,4	0,4	100,0
євреї	0,2	0,3	1,5	25,0
вірмени	0,1	0,3	—	—
цигани	0,1	0,3	—	—
м. Ізмаїл	85,1	100,0	100,0	92,0
росіяни	37,2	43,7	51,0	78,8
українці	32,5	38,0	31,7	110,9

* До таблиці включені дані щодо національностей, частка яких у загальній кількості постійного населення відповідного району становила не менше 0,2 %.

** Без населених пунктів, підпорядкованих міській раді.

Продовження табл. Б.1

	Кількість (тис. осіб)	У % до підсумку		2001 рік у % до 1989
		2001 рік	1989 рік	
болгари	8,6	10,0	9,1	102,4
молдовани	3,7	4,3	4,2	94,9
гагаузи	0,8	0,9	0,7	114,3
білоруси	0,5	0,6	0,9	62,5
євреї	0,2	0,2	0,9	25,0
цигани	0,2	0,3	0,3	100,0
м. Іллічівськ**	54,1	100,0	100,0	89,6
українці	36,0	66,5	56,6	105,0
росіяни	15,4	28,5	37,0	68,8
білоруси	0,6	1,1	1,5	66,7
болгари	0,6	1,0	0,9	100,0
молдовани	0,4	0,8	1,1	57,1
вірмени	0,1	0,2	—	—
поляки	0,1	0,2	0,3	50,0
м. Подільськ	40,7	100,0	100,0	95,5
українці	33,4	82,2	72,9	107,7
росіяни	4,2	10,3	17,6	56,0
молдовани	2,1	5,1	6,8	72,4
цигани	0,3	0,5	—	—
білоруси	0,2	0,5	0,7	66,7
болгари	0,1	0,2	0,2	100,0
м. Теплодар	9,0	100,0	100,0	103,4
українці	6,2	68,5	59,3	124,0
росіяни	2,3	25,7	35,1	76,7
молдовани	0,2	1,7	2,4	100,0
м. Южне	24,2	100,0	100,0	155,1
українці	15,9	65,9	53,1	193,9
росіяни	7,0	29,0	41,1	109,4
білоруси	0,3	1,1	1,6	150,0
гагаузи	0,3	1,3	—	—
молдовани	0,2	0,8	1,2	100,0
вірмени	0,1	0,3	—	—
татари	0,1	0,3	0,5	100,0
Ананьївський	32,5	100,0	100,0	78,3
українці	25,0	77,0	73,2	82,2

Продовження табл. Б.1

	Кількість (тис. осіб)	У % до підсумку		2001 рік у % до 1989
		2001 рік	1989 рік	
молдовани	5,9	18,1	19,5	72,8
росіяни	1,3	3,9	5,8	54,2
білоруси	0,1	0,2	0,3	100,0
болгари	0,1	0,2	0,2	100,0
Арцизький	51,7	100,0	100,0	86,6
болгари	20,2	39,0	40,1	84,9
українці	14,2	27,4	24,8	96,6
росіяни	11,5	22,5	24,8	77,7
молдовани	3,3	6,3	6,8	82,5
гагаузи	0,9	1,8	1,6	90,0
греки	0,7	1,4	—	—
білоруси	0,2	0,3	0,6	66,7
цигани	0,2	0,4	0,3	100,0
Балтський	48,6	100,0	100,0	84,4
українці	43,7	89,8	86,7	87,8
росіяни	3,3	6,7	9,6	60,0
молдовани	1,0	2,0	1,9	90,9
білоруси	0,1	0,2	0,3	50,0
євреї	0,1	0,2	0,9	20,0
Білгород-Дністровський	62,3	100,0	100,0	96,3
українці	51,0	81,9	77,2	102,4
росіяни	5,5	8,8	12,7	67,1
молдовани	3,9	6,2	7,4	81,3
болгари	0,8	1,2	1,2	100,0
цигани	0,3	0,5	0,5	100,0
білоруси	0,2	0,4	0,5	66,7
гагаузи	0,2	0,3	0,2	100,0
Біляївський	104,7	100,0	100,0	100,6
українці	86,2	78,5	76,7	103,0
росіяни	12,3	11,7	16,6	71,1
молдовани	2,6	2,5	3,5	72,2
болгари	0,7	0,7	0,7	100,0
білоруси	0,6	0,6	0,8	75,0
вірмени	0,4	0,3	—	—
цигани	0,3	0,3	0,4	75,0

Продовження табл. Б.1

	Кількість (тис. осіб)	У % до підсумку		2001 рік у % до 1989
		2001 рік	1989 рік	
Березівський	36,0	100,0	100,0	89,8
українці	31,4	87,0	80,3	97,8
росіяни	2,6	7,3	14,1	45,6
молдовани	0,6	1,5	1,6	100,0
цигани	0,3	0,7	0,5	150,0
білоруси	0,2	0,6	1,1	50,0
болгари	0,2	0,4	0,7	66,7
вірмени	0,2	0,4	—	—
чехи	0,2	0,5	—	—
гагаузи	0,1	0,3	—	—
німці	0,1	0,4	0,5	50,0
Болградський	75,0	100,0	100,0	95,3
болгари	45,6	60,8	61,0	94,6
гагаузи	14,0	18,7	16,9	100,7
росіяни	6,0	8,0	10,3	74,1
українці	5,7	7,5	5,8	123,9
албанці	1,6	2,1	2,0	100,0
молдовани	1,2	1,5	0,8	85,7
Великомихайлівський	32,7	100,0	100,0	98,8
українці	25,9	79,4	76,1	103,2
росіяни	4,7	14,5	16,8	85,5
молдовани	1,2	3,8	4,4	85,7
болгари	0,3	1,1	1,6	60,0
вірмени	0,1	0,3	—	—
Іванівський	29,7	100,0	100,0	95,8
українці	22,1	74,6	67,8	105,2
болгари	3,3	11,2	14,3	75,0
росіяни	2,5	8,4	11,6	69,4
молдовани	1,0	3,3	3,7	83,3
гагаузи	0,2	0,5	0,4	200,0
білоруси	0,1	0,3	0,7	50,0
вірмени	0,1	0,2	—	—
турки	0,1	0,2	—	—
цигани	0,1	0,3	0,3	100,0

Продовження табл. Б.1

	Кількість (тис. осіб)	У % до підсумку		2001 рік у % до 1989
		2001 рік	1989 рік	
Ізмаїльський	54,7	100,0	100,0	97,0
українці	15,8	28,9	28,6	97,5
молдовани	15,1	27,6	26,7	100,0
болгари	14,1	25,7	26,9	92,8
росіяни	8,9	16,1	16,1	96,7
гагаузи	0,2	0,4	0,4	100,0
цигани	0,2	0,3	0,3	100,0
білоруси	0,1	0,2	0,2	100,0
Кілійський	59,8	100,0	100,0	91,2
українці	26,7	44,6	40,7	100,8
росіяни	18,0	30,0	34,3	80,0
молдовани	9,4	15,8	15,7	91,3
болгари	2,6	4,3	4,2	96,3
гагаузи	2,3	3,8	4,1	85,2
білоруси	0,2	0,3	0,5	66,7
цигани	0,2	0,3	0,3	100,0
Кодимський	34,8	100,0	100,0	87,7
українці	33,0	94,8	91,9	90,9
росіяни	1,0	2,9	4,7	52,6
молдовани	0,6	1,6	2,7	54,5
білоруси	0,1	0,2	0,4	50,0
Лиманський	67,2	100,0	100,0	99,4
українці	54,5	81,1	73,2	110,3
росіяни	8,7	13,0	18,7	69,0
молдовани	1,1	1,6	2,1	78,6
болгари	1,0	1,4	2,2	66,7
білоруси	0,5	0,7	1,0	71,4
вірмени	0,2	0,3	—	—
гагаузи	0,2	0,2	0,3	100,0
греки	0,2	0,3	—	—
поляки	0,2	0,2	0,3	100,0
цигани	0,2	0,3	0,3	100,0
німці	0,1	0,2	0,3	50,0
Котовський	31,0	100,0	100,0	95,1
українці	21,0	67,8	61,9	104,5

Продовження табл. Б.1

	Кількість (тис. осіб)	У % до підсумку		2001 рік у % до 1989
		2001 рік	1989 рік	
молдовани	8,0	25,9	31,0	79,2
росіяни	1,6	5,2	6,3	80,0
болгари	0,1	0,2	—	—
вірмени	0,1	0,2	—	—
Окнянський	22,9	100,0	100,0	93,5
українці	18,7	81,7	77,6	98,4
молдовани	2,5	11,0	13,5	75,8
росіяни	1,4	6,2	7,3	77,8
білоруси	0,1	0,2	0,2	100,0
болгари	0,1	0,3	0,4	100,0
Любашівський	33,6	100,0	100,0	93,1
українці	30,5	90,6	85,9	98,7
молдовани	2,0	5,9	9,1	60,6
росіяни	0,8	2,5	4,2	53,3
білоруси	0,1	0,3	0,4	100,0
цигани	0,1	0,2	—	—
Миколаївський	20,2	100,0	100,0	90,6
українці	18,5	91,8	88,5	93,0
молдовани	0,7	3,7	5,3	58,3
росіяни	0,5	2,4	3,4	62,5
вірмени	0,2	0,9	—	—
білоруси	0,1	0,3	0,4	100,0
болгари	0,1	0,3	0,4	100,0
Овідіопольський	60,3	100,0	100,0	114,2
українці	47,4	78,7	74,1	121,9
росіяни	9,0	15,0	19,4	88,2
молдовани	1,1	1,8	2,5	84,6
болгари	0,7	1,0	1,3	100,0
білоруси	0,5	0,8	1,1	83,3
німці	0,4	0,6	0,5	133,3
вірмени	0,3	0,6	0,2	300,0
гагаузи	0,2	0,3	0,3	200,0
поляки	0,1	0,2	0,2	100,0
Роздільнянський	56,9	100,0	100,0	94,4
українці	44,1	77,6	70,8	103,0

Продовження табл. Б.1

	Кількість (тис. осіб)	У % до підсумку		2001 рік у % до 1989
		2001 рік	1989 рік	
росіяни	7,8	13,7	18,7	69,0
молдовани	2,9	5,2	6,2	78,4
болгари	0,5	0,9	1,0	83,3
білоруси	0,4	0,7	1,0	66,7
вірмени	0,2	0,3	—	—
німці	0,2	0,4	0,6	66,7
гагаузи	0,1	0,2	—	—
Ренійський	40,7	100,0	100,0	92,3
молдовани	19,9	49,0	47,0	96,1
українці	7,2	17,7	16,5	98,6
росіяни	6,1	15,1	18,3	75,3
болгари	3,4	8,5	8,9	87,2
гагаузи	3,2	7,9	7,7	94,1
білоруси	0,2	0,4	0,6	100,0
туркмени	0,1	0,3	—	—
Савранський	22,4	100,0	100,0	91,8
українці	21,3	95,0	94,5	92,2
росіяни	0,5	2,4	2,8	71,4
молдовани	0,3	1,5	1,2	100,0
болгари	0,1	0,2	—	—
Саратський	49,9	100,0	100,0	99,8
українці	21,9	43,9	46,9	93,6
болгари	10,0	20,0	21,0	95,2
молдовани	9,4	19,0	12,3	154,1
росіяни	7,9	15,9	18,5	85,9
гагаузи	0,2	0,3	0,3	100,0
Тарутинський	45,2	100,0	100,0	87,6
болгари	17,0	37,5	34,2	96,6
українці	11,1	24,5	22,8	94,9
молдовани	7,5	16,5	21,1	68,8
росіяни	6,3	13,9	15,1	80,8
гагаузи	2,7	6,0	5,6	93,1
цигани	0,2	0,4	0,3	100,0
білоруси	0,1	0,2	0,3	100,0

Закінчення табл. Б.1

	Кількість (тис. осіб)	У % до підсумку		2001 рік у % до 1989
		2001 рік	1989 рік	
Татарбунарський	41,7	100,0	100,0	93,7
українці	29,7	71,3	67,9	98,3
болгари	4,8	11,5	11,4	94,1
молдовани	3,9	9,4	11,2	78,0
росіяни	2,7	6,4	7,7	79,4
цигани	0,2	0,4	0,5	100,0
білоруси	0,1	0,2	0,4	50,0
гагаузи	0,1	0,2	0,2	100,0
Захарівський	21,0	100,0	100,0	94,2
українці	18,9	89,8	85,9	97,9
молдовани	1,2	5,7	7,8	70,6
росіяни	0,6	3,0	4,8	60,0
білоруси	0,1	0,2	0,3	100,0
Ширяївський	29,8	100,0	100,0	93,7
українці	26,8	89,9	87,9	95,4
молдовани	1,5	5,2	5,7	83,3
росіяни	0,9	3,1	4,3	64,3
болгари	0,1	0,4	0,4	100,0
вірмени	0,1	0,3	—	—
цигани	0,1	0,3	—	—

**Розподіл населення Одеської області за етнонаціональністю
та рідною мовою**

(Всеукраїнський перепис населення 2001 р.)

Все населення

Обидві статі

Національність	Всього	з них у якості рідної мови вказали мову			
		своєї націо- наль- ності	укра- їн- ську	росій- ську	іншу
		Осіб			
Все населення	2455666	1845687	32909	536677	5728
Українці	1542341	1103662	х	435839	1554
Абазини	12	1	—	8	3
Абхази	410	25	160	187	29
Аварці	126	48	10	64	4
Австрійці	17	2	—	14	1
Агули	6	—	2	3	1
Адигейці	17	2	—	13	—
Азербайджанці	2777	1483	109	1135	42
Албанці	1862	1484	23	300	55
Алеути	—	—	—	—	—
Алтайці	9	1	—	8	—
Американці	52	35	4	8	5
Англійці	15	4	1	8	2
Араби	1320	816	112	305	84
Ассирійці	78	14	13	25	19
Афганці	214	117	10	47	37
Балкарці	12	3	2	6	1
Башкири	274	44	13	201	16
Белуджі	1	—	—	1	—
Білоруси	12767	2567	1085	9038	61
Болгари	150683	117208	3238	29476	590
Буряти	20	—	1	19	—
В'єтнамці	347	328	1	17	1
Вепси	27	2	4	6	6

Продовження табл. Б.2

Національність	Всього	з них у якості рідної мови вказали мову			
		своєї національності	українську	російську	іншу
		Осіб			
Вірмени	7440	3750	279	3349	55
Гагаузи	27617	21484	470	5075	464
Голландці	13	3	2	7	1
Греки	2083	388	115	1545	25
Грузини	2785	1064	115	1558	10
Даргинці	179	43	11	100	14
Догани	3	—	—	—	1
Дунгани	3	—	—	3	—
Евени	5	—	—	—	—
Евенки	3	—	—	2	1
Енці	1	—	—	—	—
Ескімоси	5	—	—	5	—
Естонці	160	27	11	118	3
Євреї	13386	481	590	12258	19
Євреї гірські	11	3	1	7	—
Євреї грузинські	12	1	4	7	—
Євреї середньоазіатські	1	—	—	1	—
Ікорці	4	1	—	2	—
Інгуші	52	20	1	31	—
Іспанці	67	9	14	28	16
Італійці	27	—	5	22	—
Ітельмени	4	—	1	1	—
Кабардинці	30	3	4	22	1
Казахи	438	72	43	305	14
Калмики	19	1	6	9	1
Канадці	9	4	—	4	—
Караїми	65	3	3	59	—
Каракалпаки	8	3	—	3	2
Карачаївці	20	4	—	10	6
Карели	87	8	3	68	8
Кети	7	—	1	4	—

Продовження табл. Б.2

Національність	Всього	з них у якості рідної мови вказали мову			
		своєї національності	українську	російську	іншу
		Осіб			
Киргизи	95	10	11	61	2
Китайці	391	350	3	34	4
Комі	110	11	8	76	15
Комі-перм'яки	57	5	2	45	5
Корейці	773	162	35	563	8
Коряки	7	—	1	6	—
Кримські татари	42	1	—	25	9
Кримчаки	28	1	6	9	10
Кубинці	28	15	3	10	—
Кумики	47	11	2	32	2
Курди	132	47	23	27	35
Лакці	52	8	5	36	1
Латиші	366	62	40	250	—
Лезгини	300	111	26	152	11
Литовці	484	120	29	327	7
Ліви	31	2	3	7	19
Мансі	1	—	—	1	—
Марійці	190	47	6	127	2
Молдовани	123751	90690	9474	22664	884
Мордва	393	78	27	285	2
Нанайці	2	—	—	1	1
Народи Індії та Пакистану	364	281	2	42	38
Нганасани	9	—	—	4	3
Негідальці	2	1	—	1	—
Ненці	35	—	5	28	—
Нівхи	79	3	5	50	21
Німці	2877	291	467	2098	12
Ногайці	30	2	1	19	1
Ороки	89	2	12	72	1
Орочі	33	—	4	19	10
Осетини	406	81	19	293	7

Продовження табл. Б.2

Національність	Всього	з них у якості рідної мови вказали мову			
		своєї національності	українську	російську	іншу
		Осіб			
Перси	45	32	1	6	6
Поляки	3247	202	946	2074	5
Росіяни	508537	493413	13818	х	875
Румуни	724	304	119	215	45
Рутульці	9	1	1	5	2
Саамі	23	1	4	15	3
Селькупи	6	—	2	3	1
Серби	95	21	5	40	26
Словаки	46	5	13	22	3
Табасарани	34	11	5	16	2
Таджики	363	148	27	159	26
Талиші	9	—	3	6	—
Татари	2640	639	121	1834	25
Тати	14	1	—	13	—
Тофалари	2	—	—	2	—
Тувинці	1	—	—	1	—
Турки	171	123	10	32	6
Турки-месхетинці	11	—	—	10	1
Туркмени	811	80	81	232	42
Угорці	175	75	32	65	2
Удегейці	1	—	—	—	1
Удіни	6	—	—	6	—
Удмурти	252	43	17	181	3
Узбеки	822	195	109	485	29
Уйгури	11	—	1	6	2
Ульчі	1	—	—	1	—
Фінни	51	7	2	33	8
Французи	21	6	4	10	1
Хакаси	10	2	1	7	—
Халха	8	5	—	3	—
Ханти	5	1	—	4	—

Закінчення табл. Б.2

Національність	Всього	з них у якості рідної мови вказали мову			
		своєї націо- наль- ності	укра- їн- ську	росій- ську	іншу
		Осіб			
Хорвати	9	—	2	4	1
Цахури	4	—	2	1	1
Цигани	4035	2169	580	824	59
Черкеси	9	—	—	8	1
Чехи	503	261	103	136	3
Чеченці	324	185	12	110	7
Чілійці	2	—	—	1	1
Чуванці	22	3	1	18	—
Чуваші	535	107	16	406	3
Чукчі	2	—	—	2	—
Шведи	7	1	—	5	1
Шорці	3	1	—	2	—
Юкагири	1	1	—	—	—
Якути	26	7	1	16	2
Японці	7	4	1	2	—
Інші національності	74	23	—	12	39
Національність не вказана	32817	—	183	949	234

Таблиця Б.3

Наявність етнічного утворення (групада, діаспора, товариства тощо)*

Націо- наль- ність	Показник ваго- мості		Наявність етнічного утворення (групада, діаспора, товариство тощо)
	кіль- кість осіб	% до за- гальної кількості	
Українці	1542 341	63,57	– Центр української придунайської культури; – Юженське міжнаціональне культурно-просвітне товариство «Київська Русь»
Росіяни	508 537	20,96	– відділення Всеукраїнської громадської організації «Руський Рух України» в Одеській області; – Одеське відділення громадської організації «Російська община України»; – громадська організація «Руська Рада Одеської області»; – громадська організація Руська національна громада м.Одеси «Русич»; – російське культурне товариство «Русь» м. Одеси; – руська община імені Святого Олександра Невського; – російська община Балтського району; – громадська організація «Російське об'єднання»; – Ренійське районне в Одеській області відділення громадської організації «Російська община України»
Болгари	150 683	6,21	– Асоціація болгар України; – Всеукраїнська громадська організація «Конгрес болгар України»;

* Міграційний паспорт Одеської області за даними 2001 року [10].

Національність	Показник вагомості		Наявність етнічного утворення (грумада, діаспора, товариство тощо)
	кількість осіб	% до загальної кількості	
			<ul style="list-style-type: none"> – громадська організація «Всеукраїнська асамблея болгар України»; – Одеське болгарське дружество; – Одеська обласна спілка болгарської молоді; – громадська організація Одеський болгарський культурно-просвітницький клуб «Огнище»; – Білгород-Дністровське болгарське культурно-освітнє товариство «Дружество»; – Ізмаїльське відділення товариства імені Кирила та Мефодія; – Ізмаїльська болгарська громада ім. Святої Софії; – об'єднання громадян Болгарський культурно-інформаційний центр «681»; – громадська організація Южненського міського болгарського дружества «Родолюбіє»; – Арцизьке районне болгарське культурно-просвітницьке товариство імені Христо Ботева; – Товариство бессарабських болгар імені Кирила та Мефодія; – Болгарський культурний центр ім. Академіка Олександра Теодорова-Балана; – болгарське культурно-просвітнє дружество «Хан Аспарух»; – болгарське районне об'єднання

Націо- наль- ність	Показник ваго- мості		Наявність етнічного утворення (грумада, діаспора, товариство тощо)
	кіль- кість осіб	% до загальної кількості	
			<p>громадян, вчителів і учнів «Пробудження»;</p> <ul style="list-style-type: none"> – Болградська районна спілка болгар «Бессарабське ехо»; – Благоевське болгарське товариство імені Дімітра Благоева; – громадська організація Петровського Болгарського культурно-просвітницького товариства «Другари»; – Червонознам'янське товариство болгарської культури імені Катаржи; – районне болгарське культурно-освітнє об'єднання «Късмет»; – Лиманська районна громада болгар; – громадська організація «Культурно-освітнє об'єднання болгар»; – Ренійське районне болгарське національно-культурне товариство «Отечество»; – Ренійське районне товариство болгарської культури «Земляки»; – районна громадська організація болгарської культури «Бессарабія»; – районне болгарське культурно-просвітницьке товариство «Відродження»; – Болгарське культурно-просвітницьке товариство «Кулевча»; – Тарутинське товариство болгарської культури «Чорбаджіен»;

Національність	Показник вагомості		Наявність етнічного утворення (грумада, діаспора, товариство тощо)
	кількість осіб	% до загальної кількості	
			<ul style="list-style-type: none"> – Тарутинське товариство болгарської культури «Болгар»; – громадська організація «Болгарське культурно-просвітницьке товариство імені генерала Петра Груєва»; – Татарбунарське районне болгарське культурно-просвітницьке товариство «Родолюбіє»
Молдовани	123 751	5,1	<ul style="list-style-type: none"> – Всеукраїнська національно-культурна молдавська асоціація; – Одеське молдавське молодіжне товариство; – Білгород-Дністровське молдавське культурно-освітнє товариство; – громадська організація «Ізмаїльське регіональне молдавське культурно-освітнє товариство»; – районне молдавське товариство «Лучаферул»; – молдавське національно-культурне товариство «Ізвор»; – районне молдавське товариство
Гагаузи	27 617	1,1	<ul style="list-style-type: none"> – гагаузьке національно-культурне товариство «Бірлік»; – громадська організація Одеське обласне гагаузьке національно-культурне товариство «Гагаузький дім»; – Фонд гагаузької культури; – Виноградівська первинна організація гагаузького НКТ «Бірлік»; – Одеська асоціація «Україна — Ізраїль»;

Національність	Показник вагомості		Наявність етнічного утворення (група, діаспора, товариство тощо)
	кількість осіб	% до загальної кількості	
Євреї	3410	0,1	– Одеське товариство єврейської культури; – Одеське регіональне єврейське просвітнє об'єднання; – громадська організація «Товариство єврейської культури»; – громадська організація Центр єврейської культури «Ковчег»; – Білгород-Дністровське товариство єврейської культури «Шолом»; – Балтська община єврейської культури; – Березівське єврейське національно-культурне товариство «Шолом»
Білоруси	12767	0,5	– національно-культурне об'єднання громадян «Білорусь»; – Білгород-Дністровське міське національно-культурне об'єднання громадян «Білорусь»
Вірмени	7440	0,3	– громадська організація «Одеська вірменська община»; – Товариство вірменської культури
Цигани	4035	0,2	– Одеський обласний ромський конгрес «Бахтало дром»; – Одеське обласне товариство ромської культури «Романі Збора»; – румелійське національно-культурне товариство «Малий Буялик»; – громадське об'єднання циган міста Білгорода-Дністровського «Нево Дром»; – Асоціація циган Ізмаїла та Ізмаїльського району;

Національність	Показник вагомості		Наявність етнічного утворення (група, діаспора, товариство тощо)
	кількість осіб	% до загальної кількості	
			<ul style="list-style-type: none"> – Ізмаїльська міська молодіжна організація ромів «Кондор»; – громада ромів Ізмаїлу «Бахталодром»; – ромська асоціація міста Балти та Балтського району; – міжрайонна асоціація ромів; – громадська організація «Біляївська районна ромська організація»; – Асоціація циган м.Кілії та району; – ромська організація Лиманського району; – асоціація циган м.Татарбунари та Татарбунарського району.
Поляки	3 247	0,1	<ul style="list-style-type: none"> – Одеське імені А. Міцкевича відділення Спілки поляків і України; – товариство польської культури «Полонія»; – Білгород-Дністровське польське національно-культурне товариство; – товариство «Будинок Польський Куяви»
Німці	2 877	0,1	<ul style="list-style-type: none"> – Одеське обласне німецьке національно-культурне товариство «Відергебурт»; – благодійний фонд «Баварський дім Одеса»; – обласне громадське об'єднання «Німецька молодь в Одеському регіоні»; – центр німецької культури «Центр зустрічей»; – товариство німців «Баварія»;

Національність	Показник вагомості		Наявність етнічного утворення (група, діаспора, товариство тощо)
	кількість осіб	% до загальної кількості	
			<ul style="list-style-type: none"> – регіональне німецьке національно-культурне товариство «Відергебурт»; – Ізмайльське німецьке культурне товариство «Німецький дім»; – центр зустрічей німецького товариства розвитку «Відродження»; – Гвардійська громадська німецька національно-культурна організація німецький культурний центр зустрічей «Перлина»; – Петрівське регіональне культурне німецьке товариство «Відергебурт»; – громадська німецька національно-культурна організація «Центр зустрічей»; – німецьке національно-культурне товариство «Анхайт»; – громадська організація німецьке культурне товариство «Бессарабський дім»
Грузини	2083	0,1	<ul style="list-style-type: none"> – Одеське грузинське національно-культурне товариство «Сакартвело»; – Одеська обласна громадська організація грузинський культурно-освітній центр «Іверія»
Азербайджанці	2777	0,1	<ul style="list-style-type: none"> – Одеська обласна регіональна організація Конгресу азербайджанців України; – Одеський обласний азербайджанський громадсько-культурний центр «Достлуг»
Татари	2640	0,1	

Національність	Показник вагомості		Наявність етнічного утворення (група, діаспора, товариство тощо)
	кількість осіб	% до загальної кількості	
Греки	2083	0,1	– Одеський грецький клуб «Еллада»; – Одеська громада греків імені Г. Г. Маразлі; – Греки Одеси; – громадська організація «Еллада»; – Чорноморське грецьке товариство «Поліс»; – громадська організація Южненська місцева громада греків «Прометей»; – громада греків Лиманського району «Іліос»
Албанці	1 862	0,1	– регіональна громадська організація національно-культурна громада албанців «Ілірія»
Чуваші	535	0,02	
Казахи	438	0,02	
Литовці	484	0,02	
Мордва	393	0,02	
Чехи	503	0,02	– Одеське міське чеське товариство «Чеська бесіда»; – Одеське міське чеське товариство «Чеська родина»; – Південноукраїнський регіональний чеський інформаційно-культурний центр «Крок».
Румуни	724	0,03	– Одеська обласна організація християнсько-демократичного альянсу румун в Україні; – громадська організація Одеська обласна національно-культурна румунська асоціація «Бессарабія»;

Національність	Показник вагомості		Наявність етнічного утворення (грумада, діаспора, товариство тощо)
	кількість осіб	% до загальної кількості	
			– громадська організація Білгород-Дністровська національно-культурна румунська асоціація «Тірас»; – Ізмаїльська районна організація християнсько-демократичного Альянсу румун в Україні; – районна організація християнсько-демократичного Альянсу румун в Україні; – національно-культурна асоціація румун «Троянський вал»
Узбеки	822	0,03	– Одеська обласна організація «Узбецьке земляцтво»
Латиші	366	0,02	– громадська організація «Асоціація латишів Півдня України»
Осетини	406	0,02	– Одеське обласне осетинське земляцтво «Алан»
Корейці	773	0,03	– Асоціація корейців України зі сприянню об'єднанню Кореї – Одеське обласне корейське культурне товариство
Удмурти	252	0,01	
Башкири	274	0,01	– товариство татарської та башкирської культури Одеської області
Естонці	160	0,01	
Марійці	190	0,01	
Угорці	175	0,01	
Таджики	250	0,01	
Інші національності	39 956	1,65	

Додаток В

ДАНІ ДЕПАРТАМЕНТУ ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ

УКРАЇНА
ОДЕСЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
ДЕПАРТАМЕНТ ОСВІТИ І НАУКИ

вул. Канатна, 83, м. Одеса, 65107, тел. 722-87-80, тел./факс (048)722-52-72
E-mail: osvita@osvita.od.ua, веб-сайт: <http://osvita.odessa.gov.ua>, Код ЄДРПОУ 33722647

01.08.2018 № 83109/01-34-02-03

Голові
ГО «Південно -Українське відділення
Соціологічної асоціації України»
Лісеєнко О.В.
helenloveodessa@gmail.com

Шановна Олено Василівно!

На Ваш запит від 25.07.2018 №5 Департамент освіти і науки Одеської обласної державної адміністрації в межах своєї компетенції надає інформацію, а саме:

1. Дані про кількість загальноосвітніх навчальних закладів, учнів в них та мови викладання (в тому числі мовами національних меншин) по районах Одеської області та м. Одеса за 2015/2016, 2016/2017, 2017/2018 навчальні роки, (Додатки 1,2,3);

2. Дані про викладання мов національних меншин по районах Одеської області та м. Одеса за 2015/2016, 2016/2017, 2017/2018 навчальні роки, (Додатки 4,5,6);

3. Дані про викладання мов національних меншин факультативно по районах Одеської області та м. Одеса за 2015/2016, 2016/2017, 2017/2018 навчальні роки, (Додатки 7,8,9).

Додаток: на 14 арк. в 1 прим.

З повагою
Директор Департаменту

О.А. Лончак

Кіріляк Ллона Юрївна (048) 714-85-52

Дані про кількість загальноосвітніх навчальних закладів, учнів в них та мови викладання (в тому числі мовами етнічнонаціональних меншин) по районах Одеської області та місту Одесі за 2015–2016 навчальний рік

№	Назва адміністративно-територіальних одиниць	Мова викладання в загальноосвітніх навчальних закладах Одеської області														Всього по Одеській області			
		Українська		Російська		Українсько-Російська		Українсько-Болгарська		Українсько-Молдовська		Молдавсько-Російська		Молдавська		Закла-дів	Учні		
		Закла-дів	Учні	Закла-дів	Учні	Закла-дів	Учні	Закла-дів	Учні	Закла-дів	Учні	Закла-дів	Учні	Закла-дів	Учні				
1	м. Одеса	27	15740	31	23275	62	48586											120	87601
2	м. Білгород-Дністровський	9	4754	1	610	1	767											11	6131
3	м. Ізмаїл	4	1725	2	874	8	5351											14	7950
4	м. Іллічівськ	5	2965	3	3247	2	1046											10	7258
5	м. Котовськ	9	3132			1	1013											10	4145
6	м. Теплодар					1	974											1	974
7	м. Южне	1	653	1	614	2	2009											4	3276
8	Анацький р-н	21	2440	1	60	1	104											23	2604
9	Арцизький р-н	16	2144	9	1038	2	1137											27	4319
10	Балтський р-н	24	3190			1	600											25	3790
11	Березівський р-н	24	2569	2	161	2	724											28	3454
12	Білгород-Дністровський р-н	38	6207	1	149			1	211									40	6567
13	Біляївський р-н	30	10965	1	237	4	1752											35	12954
14	Болградський р-н	6	1905	6	1481	10	2761							1	407			23	6554

Таблиця В.2

Дані про кількість загальноосвітніх навчальних закладів, учнів в них та мови викладання (в тому числі мовами етнопонаціональних меншин) по районах Одеської області та місту Одесі за 2016–2017 навчальний рік

№	Назва адміністративно-територіальних одиниць	Мова викладання в загальноосвітніх навчальних закладах Одеської області																Всього по Одеській області		
		Українська		Російська		Українсько-Російська		Українсько-Молдовська		Українсько-Болгарська		Російсько-Молдовська		Російська, молдовська, українська		Молдавська				
		За-кладів	Учні	За-кладів	Учні	За-кладів	Учні	За-кладів	Учні	За-кладів	Учні	За-кладів	Учні	За-кладів	Учні	За-кладів	Учні	За-кладів	Учні	
1	м. Одеса	28	15489	30	23512	62	52210												120	91211
2	м. Білгород-Дністровський	9	4798	1	625	1	775												11	6198
3	м. Ізмаїл	3	1696	2	877	8	5593												13	8166
4	м. Іллінієвськ	5	3104	3	3403	2	1080												10	7587
5	м. Котовськ	7	2851			2	1345												9	4196
6	м. Теплодар					1	988												1	988
7	м. Южне	1	626	1	647	2	2021												4	3294
8	Ананьєвський р-н	17	2229	1	52	1	91												19	2372
9	Арцизький р-н	16	2107	9	1014	2	1168												27	4289
10	Балтський р-н	6	639																6	639
11	Березівський р-н	20	2417	1	97	1	263												22	2777
12	Білгород-Дністровський р-н	32	5773	1	160			1	218										34	6151
13	Білявський р-н	26	9244	1	227	4	1805												31	11276
14	Болградський р-н	5	1447	9	2001	7	2039							1	384				22	5871
15	Великомихайлівський р-н	14	1513	3	357														17	1870
16	Іванівський р-н	16	2967			1	186												17	3153
17	Ізмаїльський р-н	5	1402	9	2027	1	367	4	1549										19	5345

Дані про кількість загальноосвітніх навчальних закладів, учнів в них та мови викладання (в тому числі мовами етнопонаціональних меншин) по районах Одеської області та місту Одесі за 2017–2018 навчальний рік

№	Назва адміністративно-територіальних одиниць	Мова викладання в загальноосвітніх навчальних закладах Одеської області																Всього по Одеській області	
		Українська		Молдовська		Російська		Українсько-Болгарська		Українсько-Молдавська		Молдавсько-Російська		Українсько-Російська		Російська, Молдовська, Українська		За-клавів	Учні
		За-клавів	Учні	За-клавів	Учні	За-клавів	Учні	За-клавів	Учні	За-клавів	Учні	За-клавів	Учні	За-клавів	Учні	За-клавів	Учні		
1	м. Одеса	31	20475			25	20751							64	53572			120	94798
2	м. Білгород-Дністровський	9	4869			1	621							1	813			11	6303
3	м. Ізмаїл	3	1719			2	874							8	5832			13	8425
4	м. Чорноморськ (м. Іллічівськ)	5	3279			3	3487							2	1124			10	7890
5	м. Подільськ (м. Котовськ)	8	3307											1	1043			9	4350
6	м. Теплодар	1	640											1	1040			2	1680
7	м. Южне					1	659							2	2023			3	2682
8	Анапійський р-н	14	2328			1	44											15	2372
9	Арицький р-н	14	2150			9	1003							2	1150			25	4303
10	Балтський р-н	6	648															6	648
11	Березівський р-н	20	2477			1	104							1	270			22	2851
12	Білгород-Дністровський р-н	32	5815			1	161		1	217								34	6193
13	Білявський р-н	26	9500			1	243							4	1908			31	11651
14	Болградський р-н	5	1447			10	2162	1	376					6	1881			22	5866
15	Великомихайлівський р-н	14	1532			3	344											17	1876
16	Іванівський р-н	10	2306															11	2484
17	Ізмаїльський р-н	5	1477			9	2079			4	1545			1	379			19	5480
18	Кілійський р-н	8	1791			9	1217			2	428			4	1936			23	5372
19	Кодимський р-н	20	2446															20	2446
20	Лиманський р-н (Комінтернівський)	28	5403											1	590			29	5993

Закінчення табл. В.3

№	Назва адміністративно-територіальних одиниць	Мова викладання в загальноосвітніх навчальних закладах Одеської області																	
		Українська		Молдовська		Російська		Українсько-Болгарська		Українсько-Молдавська		Молдавсько-Російська		Українсько-Російська		Російська, Молдовська, Українська		Всього по Одеській області	
		За-кладів	Учні	За-кладів	Учні	За-кладів	Учні	За-кладів	Учні	За-кладів	Учні	За-кладів	Учні	За-кладів	Учні	За-кладів	Учні	За-кладів	Учні
44	отг. Ясківська (Білявський район)																		
45	отг. Кульницька (Подільський район)	29	2236																
46	отг. Березівська (Березівський район)																		
47	отг. Старокозацька (Білгород-Дністровський район)																		
48	отг. Шабівська (Білгород-Дністровський район)																		
49	отг. Вилківська (Кілійський район)																		
50	отг. Авангардівська (Овідіопольський район)																		
51	отг. Дальницька (Овідіопольський район)																		
52	отг. Лиманська (Татарбунарський район)																		
53	отг. Маяківська (Білявський, Білгород-Дністровський та Овідіопольський райони)																		
54	отг. Цебриківська (Великомихайлівський та Ширяївський райони)																		
55	отг. Знаменська (Іванівський, Великомихайлівський та Ширяївський райони)																		
56	отг. Молопівська (Білгород-Дністровський район)																		
57	отг. Гагровська (Овідіопольський район)																		
Всього		560	120169	3	474	85	35287	1	376	10	3043	3	824	114	81534	1	391	777	242098

Таблиця В.4
Дані про викладання мов етніціональних меншин по районах Одеської області та місту Одесі за 2015–2016 навчальний рік

№	Назва адміністративно-територіальних одиниць	Вивчення мови національних меншин в загальноосвітніх навчальних закладах Одеської області, унів										Всього по Одеській області	
		Українська	Молдовська	Російська	Болгарська	Ново-грецька	Іврит	Іспанська	Польська	Італійська	Гагаузька		
1	м. Одеса	37548		49675	47	27	418	641	707	129			89192
2	м. Білгород-Дністровський	873		3875									4748
3	м. Ізмаїл	4353		2733									7086
4	м. Іллічівськ	3821		3141									6962
5	м. Котовськ	73		3416									3489
6	м. Теплодар	440		534									974
7	м. Южне	1752		795									2547
8	Анапівський р-н	79	55	2253									2387
9	Арцизький р-н	1437		2747	854								5038
10	Балтський р-н	141		3321									3462
11	Березівський р-н	274		2725									2999
12	Білгород-Дністровський р-н	344	16	4442				153					4955
13	Біляївський р-н	1100		8845									9945
14	Болградський р-н	3846		2388	3516						905		10655
15	Великоміхайлівський р-н	372		2715									3087
16	Іванівський р-н	62		2220									2282
17	Ізмаїльський р-н	3376	389	1634	824								6223
18	Кілійський р-н	2859	335	1848	47						104		5193
19	Кодимський р-н			1116									1116
20	Комінтернівський р-н	266		5943									6209
21	Котовський р-н			2082									2082
22	Красноокнянський р-н	100		347									447
23	Лобашівський р-н			2766									2766
24	Миколаївський р-н			633									633
25	Овідіопольський р-н	265		6063				61					6389
26	Ренійський р-н	2351	853	1716	201								5121
27	Роздільнянський р-н	993		3962									4955
28	Савранський р-н			1722									1722
29	Саратський р-н	1041	427	2028	936								4432
30	Тарутинський р-н	186	249	4105	601								5141
31	Татарбунарський р-н	557	112	1991	468								3128
32	Фрунзівський р-н			252									252
33	Ширяївський р-н			2230									2230
Всього		66509	2436	136263	7494	27	418	855	707	129	1009	1009	217847

Таблиця В.5
Дані про викладання мов етнічнонаціональних меншин по районах Одеської області та місту Одесі за 2016–2017 навчальний рік

№	Назва адміністративно-територіальних одиниць	Вивчення мови національних меншин в загальноосвітніх навчальних закладах Одеської області, учнів										Всього по Одеській області
		Українська	Молдовська	Російська	Болгарська	Новогрецька	Іврит	Іспанська	Польська	Гагаузька	Китайська	
1	м. Одеса	39055		51884	52	26	419	669	889	180		93174
2	м. Білгород-Дністровський	865		3876								4741
3	м. Ізмаїл	4530		3003								7533
4	м. Іллічівськ	3979		3234								7213
5	м. Котовськ	74		3168								3242
6	м. Теплодар	532		419								951
7	м. Южне	1697		900								2597
8	Анапівський р-н	235	49	2067								2351
9	Арцизький р-н	1395		2638	879							4912
10	Балтський р-н			589								589
11	Березівський р-н	212		2190								2402
12	Білгород-Дністровський р-н	348	30	3700				208				4286
13	Біляївський р-н	1228		7290								8518
14	Болградський р-н	3791		1923	3036					822		9572
15	Великомихайлівський р-н	357		1445								1802
16	Іванівський р-н	68		1735								1803
17	Ізмаїльський р-н	3292	456	1667	813							6228
18	Кілійський р-н	2846	240	1891	21					78		5076
19	Кодимський р-н			1082								1082

Таблиця В.6
Дані про викладання мов етнічнонаціональних меншин по районах Одеської області та місту Одесі за 2017–2018 навчальний рік

№	Назва адміністративно-територіальних одиниць	Вивчення мови національних меншин в загальноосвітніх навчальних закладах Одеської області, учнів										Всього по Одеській області	
		Українська	Російська	Болгарська	Гагаузька	Іврит	Іспанська	Молдовська	Новогрецька	Польська	1033		
1	м. Одеса	39823	52563			449	856		59				94783
2	м. Білгород-Дністровський	861	3966										4827
3	м. Ізмаїл	4761	3014										7775
4	м. Чорноморськ (м. Іллічівськ)	4064	3485										7549
5	м. Подільськ (м. Котовськ)	73	2942										3015
6	м. Теплодар	526	443										969
7	м. Южне	1636	1046										2682
8	Ананьївський р-н	44	1419					44					1507
9	Арцизький р-н	1330	2787	888									5005
10	Балтський р-н		591										591
11	Березівський р-н	199	2091										2290
12	Білгород-Дністровський р-н	348	3933				243	30					4554
13	Біляївський р-н	1103	6968										8071
14	Болградський р-н	3842	1877	3000	844								9563
15	Великомихайлівський р-н	344	1466										1810
16	Іванівський р-н	48	1347										1395
17	Ізмаїльський р-н	3319	1234	889				481					5923
18	Кілійський р-н	2823	1638	18	78			290					4847
19	Кодимський р-н												0
20	Лиманський р-н (Комінтернівський)	243	5392										5635
21	Окнянський р-н (Красноокнянський)	97	285										382
22	Любашівський р-н		2602										2602
23	Миколаївський р-н		533										533
24	Овідіопольський р-н	260	6462				117						6639
25	Ренійський р-н	2362	1701					899					4962
26	Роздільнянський р-н	1083	3921										5014
27	Савранський р-н		1669										1669
28	Саратський р-н	888	1747	926				497					4058
29	Тарутинський р-н	130	3979	633				284					5026
30	Татарбунарський р-н	567	1794	450				110					2921

Таблиця В.7

Дані про викладання мов етнопонаціональних меншин факультативно по районах Одеської області та місту Одесі за 2015–2016 навчальний рік

№	Назва адміністративно-територіальних одиниць	Факультативно, учнів						Всього по Одеській області
		Українська	Російська	Болгарська	Польська	Іспанська	Молдовська	
1	м. Одеса	15	111	106	96	115	443	
2	м. Білгород-Дністровський		504				504	
3	м. Ізмаїл							
4	м. Іллічівськ							
5	м. Котовськ							
6	м. Теплодар	28					28	
7	м. Южне		250				250	
8	Ананьївський р-н	40				164	204	
9	Арцизький р-н		27	130			157	
10	Балтський р-н							
11	Березівський р-н							
12	Білгород-Дністровський р-н	52	509				561	
13	Біляївський р-н	74	295				369	
14	Болградський р-н		18				18	
15	Великомихайлівський р-н	65	74				139	
16	Іванівський р-н		32				32	
17	Ізмаїльський р-н		124	60			184	
18	Кілійський р-н							
19	Кодимський р-н							
20	Комінтернівський р-н		10				10	
21	Котовський р-н	114					114	
22	Красноокнянський р-н		225				225	
23	Любашівський р-н							
24	Миколаївський р-н							
25	Овідіопольський р-н	78	60				138	
26	Ренійський р-н	40	70				110	
27	Роздільнянський р-н	32	104				136	
28	Савранський р-н							
29	Саратський р-н							
30	Тарутинський р-н			96			96	
31	Татарбунарський р-н							
32	Фрунзівський р-н							
33	Ширяївський р-н	40					40	
Всього		578	2413	392	96	115	164	3758

Таблиця В.8

Дані про викладання мов етнопонаціональних меншин факультативно по районах Одеської області та місту Одесі за 2016–2017 навчальний рік

№	Назва адміністративно-територіальних одиниць	Факультативно, чол.						Всього по Одеській області
		Українська	Російська	Болгарська	Польська	Молдовська	Іспанська	
1	м. Одеса		234	152	33		44	463
2	м. Білгород-Дністровський		89					89
3	м. Ізмаїл							
4	м. Іллічівськ							
5	м. Котовськ							
6	м. Теплодар	50	9					59
7	м. Южне		266					266
8	Ананьівський р-н		14			91		105
9	Арцизький р-н		43	84				127
10	Балтський р-н	14						14
11	Березівський р-н							
12	Білгород-Дністровський р-н		887					887
13	Біляївський р-н	188	987					1175
14	Болградський р-н	28						28
15	Великомихайлівський р-н	55	11					66
16	Іванівський р-н							
17	Ізмаїльський р-н		12	21				33
18	Кілійський р-н	38						38
19	Кодимський р-н							
20	Лиманський р-н (Комінтернівський р-н)		71					71
21	Красноокнянський р-н		3					3
22	Любашівський р-н							
23	Миколаївський р-н							
24	Овідіопольський р-н	80	12					92
25	Ренійський р-н	39	52					91
26	Роздільнянський р-н	19	65					84
27	Савранський р-н							
28	Саратський р-н					10		10
29	Тарутинський р-н							
30	Татарбунарський р-н	327	94					421
31	Фрунзівський р-н							
32	Ширяївський р-н	17						17
33	Куяльницька ОТГ (Котовський р-н)	150						150
34	Красносільська ОТГ							
35	Балтська ОТГ							
36	Новокальчевська ОТГ							
37	Розквітівська ОТГ							
38	Великомихайлівська ОТГ	22	123					145
39	Маразлівська ОТГ							
40	Біляївська ОТГ	34	38					72
41	Тузлівська ОТГ							
Всього		1061	3010	257	33	101	44	4506

Таблиця В.9

Дані про викладання мов етнопонаціональних меншин факультативно по районах Одеської області та місту Одесі за 2017–2018 навчальний рік

№	Назва адміністративно-територіальних одиниць	Факультативно, учнів				Всього по Одеській області
		Українська	Російська	Болгарська	Молдовська	
1	м. Одеса		267	752		1019
2	м. Білгород-Дністровський		57			57
3	м. Ізмаїл					
4	м. Чорноморськ (м. Іллічівськ)					
5	м. Подільськ (м. Котовськ)					
6	м. Теплодар	26	34			60
7	м. Южне					
8	Ананівський р-н		6		156	162
9	Арцизький р-н		55	66		121
10	Балтський р-н	20				20
11	Березівський р-н					
12	Білгород-Дністровський р-н		144			144
13	Біляївський р-н	266	1116			1382
14	Болградський р-н	28				28
15	Великомихайлівський р-н	69				69
16	Іванівський р-н					
17	Ізмаїльський р-н		291			291
18	Кілійський р-н					
19	Кодимський р-н		802			802
20	Лиманський р-н (Комінтернівський)		81			81
21	Окнянський р-н (Красноокнянський)		3			3
22	Любашівський р-н					
23	Миколаївський р-н					
24	Овідіопольський р-н					
25	Ренійський р-н	43	37			80
26	Роздільнянський р-н	23	78			101
27	Савранський р-н	8				8
28	Саратський р-н					
29	Тарутинський р-н					
30	Татарбунарський р-н	13	56			69
31	Захарівський р-н (Фрунзівський)					
32	Ширяївський р-н		606			606
33	отг Балтська (Балтський район)		10			10
34	отг Біляївська (Біляївський район)	35	67			102
35	отг Великомихайлівська (Великомихайлівський район)	11	17			28
36	отг Красносільська (Лиманський район (Комінтернівський))					
37	отг Маразліївська (Б.-Дністровський район)					
38	отг Розквітівська (Березівський район)					
39	отг Тузлівська (Татарбунарський район)					
40	отг Новокальчевська (Червоноармійська) (Березівський район)					
41	отг Затишанська (Захарівський район)					
42	отг Ширяївська (Ширяївський район)					
43	отг Коноплянська (Іванівський район)					
44	отг. Ясківська (Біляївський район)					

Закінчення табл. В.9

№	Назва адміністративно-територіальних одиниць	Факультативно, учнів				Всього по Одеській області
		Українська	Російська	Болгарська	Молдовська	
45	отг. Куяльницька (Подільський район)	179				179
46	отг. Березівська (Березівський район)					
47	отг. Старокозацька (Білгород-Дністровський район)					
48	отг. Шабівська (Білгород-Дністровський район)					
49	отг. Вилківська (Кілійський район)					
50	отг. Авангардівська (Овідіопольський район)					
51	отг Дальницька (Овідіопольський район)					
52	отг. Лиманська (Татарбунарський район)					
53	отг Маяківська (Біляївський, Білгород-Дністровський та Овідіопольський райони)					
54	отг Цебриківська (Великомихайлівський та Ширяївський райони)					
55	отг Знам'янська (Іванівський, Великомихайлівський та Ширяївський райони)					
56	отг. Мологівська (Білгород-Дністровський район)					
57	отг Таїровська (Овідіопольський район)					
Всього		721	3727	818	156	5422

Додаток Г

ІНСТРУМЕНТАРІЙ ЕМПІРИКО-СОЦІОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

АНКЕТИ ФОРМАЛІЗОВАНОГО ІНТЕРВ'Ю

АНКЕТА ДЛЯ УЧНІВ ШКІЛ

Шановні учасники дослідження!

Це опитування проводиться Південноукраїнським відділенням Соціологічної асоціації України у співпраці з Інститутом економічних досліджень та політичних консультацій в рамках проекту «Просування реформ в регіони» за підтримки Євро-союзу та Міжнародного фонду «Відродження». Його мета — вивчення суджень і оцінок старшокласників щодо якості навчального процесу в сучасних закладах освіти України.

Щоб заповнити анкету, треба уважно прочитати питання, обрати той варіант (чи варіанти, де вказано на таку можливість) відповіді, який підходить вам найбільше, та обвести його кружечком. Там, де питання не містить відповідей, треба написати свій варіант. Ваші відповіді будуть використані лише в узагальненому вигляді, тому підписувати анкету не потрібно. Ми розраховуємо на відверте спілкування, яке дасть можливість донести вашу думку до органів управління сферою освіти та широких кіл громадськості.

1. Чи задоволені Ви навчальним процесом у вашій школі загалом?

1. Так, повністю задоволений(-а)
2. Так, переважно задоволений(-а)
3. Частково задоволений(-а), частково не задоволений(-а)
4. Ні, скоріше не задоволений (-а)
5. Ні, повністю не задоволений(-а)
99. Важко відповісти

2. Чи задоволені Ви якістю викладання української мови у вашій школі ?

1. Так, повністю задоволений(-а)
 2. Так, переважно задоволений(-а)
 3. Частково задоволений(-а), частково не задоволений(-а)
 4. Ні, скоріше не задоволений(-а)
 5. Ні, повністю не задоволений(-а)
99. Важко відповісти

3. Які проблеми навчального процесу викликають у Вас найбільші труднощі? (оберіть до 5 варіантів відповіді)

1. Складність програми більшості предметів
2. Несправедливе оцінювання моїх знань
3. Неякісне викладання деяких дисциплін
4. Відсутність фінансових можливостей для занять з репетитором
5. Навчання забирає весь мій час, я не відпочиваю
6. Необхідність поєднувати навчання з допомогою батькам по господарству
7. Велика кількість уроків на день
8. Складний зміст підручників. Вони написані надто складно, незрозумілою мовою
9. Надмірний обсяг домашніх завдань
10. Недостатнє використання технічних засобів (проекторів, телевізорів тощо) під час навчання
11. Перевантаженість шкільної програми непотрібними для мене особисто предметами
12. Інше (*напишіть, що саме?*) _____

4. Оцініть, будь-ласка, за 12-бальною шкалою рівень викладання таких дисциплін:

1. Українська мова _____	8. Алгебра _____
2. Українська література _____	9. Геометрія _____
3. Іноземна мова _____	10. Фізика _____
4. Зарубіжна література _____	11. Хімія _____
5. Історія України _____	12. Біологія _____
6. Всесвітня історія _____	13. Географія _____
7. Правознавство _____	14. Людина і світ _____

5. Чи користуєтесь Ви послугами репетиторів?

1. Так	2. Ні
--------	-------

6. Якщо так, то яких дисциплін? (напишіть) _____

7. Напишіть, будь ласка, з якої кількості предметів Ви плануєте скласти ЗНО? _____

8. Який із питань ЗНО для Вас може бути найважчим? (напишіть) _____

9. Чи визначилися Ви з майбутньою професією?

1. Так	2. Частково	3. Ні	99. Важко відповісти
--------	-------------	-------	----------------------

10. Якщо так, то ким Ви хотіли б працювати? (напишіть) _____

11. Чи потрібна для Вашої майбутньої професії вища освіта?

1. Так, потрібна	2. Ні, не потрібна	99. Важко відповісти
------------------	--------------------	----------------------

12. Чи плануєте Ви після закінчення школи продовжити навчання?

1. Ні, не планую
2. Так, планую вступати до закладу вищої освіти (університету, інституту)
3. Так, планую вступати до коледжу (технікуму)
4. Так, планую вступати до професійно-технічного закладу
99. Важко відповісти

13. Якщо Ви НЕ ПЛАНУЄТЕ продовжувати навчання після закінчення школи, то вкажіть причини? (оберіть до 3 варіантів відповіді)

1. Я не впевнений(-а), що отримання подальшої освіти надасть кращі можливості працевлаштування
2. Хочу працювати після закінчення школи, не бачу сенсу витрачати на навчання ще кілька років
3. Для моєї майбутньої професії не потрібно здобувати подальшу освіту
4. Я ще не визначився(-лась) із майбутньою професією та бажаним напрямком освіти
5. У батьків немає матеріальної можливості утримувати мене після закінчення школи, тому буду змушений(-а) шукати роботу

6. Інше (напишіть) _____

14. Якщо Ви ПЛАНУЄТЕ продовжити подальшу освіту, то де плануєте навчатися?

1. Не планую продовжувати навчання	2. В Україні	3. За кордоном (напишіть, в якій країні) _____	99. Важко відповісти
------------------------------------	--------------	--	----------------------

15. Якщо Ви плануєте навчатися в коледжі чи професійно-технічному закладі, то вкажіть причини? (оберіть до 5 варіантів відповіді)

1. Професійна освіта більше відповідає моїй майбутній професії, ніж вища освіта

2. Навчання в коледжі чи ПТУ дасть мені можливість швидше почати працювати

3. Професії, які можна здобути у закладах професійної освіти, привабливіші з точки зору оплати праці, ніж професії, здобуті у закладах вищої освіти

4. Не відчуваю себе підготовленим(-ю) до складання ЗНО

5. У мене немає можливості найняти репетиторів для підготовки до ЗНО

6. Умови отримання професійної освіти більше відповідають фінансовим можливостям моєї сім'ї

7. Навчання в закладі професійної освіти дасть мені можливість краще визначитись з майбутньою професією

8. Навчання в коледжі полегшить мені процес вступу до закладу вищої освіти

9. Інше (напишіть) _____

16. Чи маєте Ви близьких друзів (не віртуальних, а реальних) серед представників інших національностей?

1. Так	2. Ні
--------	-------

17. Що, на Вашу думку, дає сучасній людині вища освіта? (оберіть всі можливі варіанти)

1. Вважаю, що нічого не дає

2. Високий рівень професійної підготовки

3. Можливість отримати цікаву професію

4. Можливість отримати високооплачувану професію

5. Особистісний розвиток
6. Можливість працювати у кращих умовах
7. Корисні практичні навички, потрібні на ринку праці
8. Можливість навчання за кордоном
9. Можливість працевлаштування за кордоном
10. Інше (*напишіть*) _____

18. Де Ви плануєте навчатись або працювати через кілька років?

1. В Україні	2. У сусідніх з Україною державах	3. В інших зарубіжних країнах	99. Важко відповісти
--------------	-----------------------------------	-------------------------------	----------------------

19. Яке значення має вивчення української мови для Вас особисто? (оберіть до 3 варіантів відповіді)

1. Це моя рідна мова, я хочу її добре знати
2. Це державна мова, всі громадяни повинні нею вільно володіти
3. Вивчаю, тому що це — обов'язковий предмет
4. Вивчаю, тому що це дасть можливість отримати кращу вищу або спеціалізовану освіту
5. Вивчаю, тому що це розширить мої можливості при пошуку роботи та у кар'єрному зростанні
6. Якби була можливість, відмовився(-лась) би від вивчення
99. Важко відповісти

20. Чи доводилось Вам обговорювати проблеми мови навчання... (позначте «так» або «ні» по кожному рядку)

1	з друзями	так	ні
2	з вчителями	так	ні
3	з батьками	так	ні
4	з представниками національно-культурних товариств	так	ні

21. Стаття 7 «Мова освіти» Закону України «Про освіту» викликала широку громадську дискусію. Чи відомо Вам щось про це?

1. Мені про це відомо	2. Мені про це не відомо	99. Важко відповісти
-----------------------	--------------------------	----------------------

22. Відповідно до ст. 7 Закону України «Про освіту» з 1 вересня 2020 року у закладах освіти для національних меншин з 5-го класу буде відбуватися поступове збільшення кількості навчальних предметів, що вивчаються державною (українською) мовою. Вкажіть, будь ласка, Ваше ставлення до цього

1. Підтримую	2. Не підтримую	99. Важко відповісти
--------------	-----------------	----------------------

23. Відповідно до ст. 7 Закону України «Про освіту» з 1 вересня 2020 року діти з сімей національних меншин, як і зараз, зможуть навчатись рідною мовою в дошкільних закладах та початковій школі. Вкажіть, будь ласка, Ваше ставлення до цього

1. Підтримую	2. Не підтримую	99. Важко відповісти
--------------	-----------------	----------------------

24. Як Ви оцінюєте мовну політику держави в освітній сфері?

1. Це правильна політика, яка спрямована на інтеграцію національних меншин в українське суспільство і посилення їх конкурентоспроможності

2. Це хибна політика, спрямована на обмеження прав і культури національних меншин

3. Інше (*напишіть*) _____

99. Важко відповісти

25. Оберіть твердження, з яким погоджуєтесь:

Закон України «Про освіту» в статті 7 визначає пріоритетну роль державної (української) мови в закладах освіти. На Вашу думку, такий підхід...

1. притаманний законодавству більшості європейських держав

2. порушує визнані в європейських державах права та норми

99. Важко відповісти

26. Оберіть твердження, з яким погоджуєтесь:

Впровадження положень статті 7 Закону України «Про освіту» в практику навчального процесу...

1. забезпечить рівні можливості для здобуття якісної освіти на всіх рівнях

2. розширить можливості абітурієнтів для вступу в різні заклади освіти

3. стимулює виховання національно свідомого покоління громадян

4. розширить вживання української мови в школах національних меншин

5. обмежить права національних меншин на вивчення рідної мови

6. ускладнить здобуття вищої освіти для учнів шкіл

7. інше (*напишіть*) _____

99. важко відповісти

Вкажіть деякі відомості про себе:

27. Якою мовою Ви спілкуєтесь вдома? 1. Українською 2. Румунською 3. Молдовською 4. Угорською 5. Болгарською 6. Російською 7. Іншою (<i>якою саме?</i>) _____ 8. Двома чи більше мовами (<i>вказіть, якими?</i>) _____	28. Якою мовою Ви спілкуєтесь в школі? 1. Українською 2. Румунською 3. Молдавською 4. Угорською 5. Болгарською 6. Російською 7. Іншою (<i>якою саме?</i>) _____ 8. Двома чи більше мовами (<i>вказіть, якими?</i>) _____	29. Ваша національність: 1. Українець(-ка) 2. Румун(-ка) 3. Молдован(-ка) 4. Угорець(-ка) 5. Болгарин(-ка) 6. Росіянин(-ка) 7. Інша національність (<i>напишіть</i>) _____
---	---	--

30. Ви відчуваєте себе насамперед (*оберіть одну відповідь*)

1. Представником своєї етнічної групи (українцем, румуном, угорцем і т. ін.)

2. Громадянином України

3. Мешканцем своєї області

4. Мешканцем свого села (міста)

5. Громадянином Європи

6. Громадянином світу

31. Ваша стать 1. Чоловіча 2. Жіноча	32. Ваш вік _____ років	33. Тип населеного пункту 1. Обласний центр 2. Місто,	34. Назва населеного пункту _____	35. Клас навчання _____
---	--------------------------------	--	---	-----------------------------------

		селище 3. Село		
--	--	-------------------	--	--

Дуже вдячні за Ваші відповіді!

АНКЕТА ДЛЯ БАТЬКІВ СТАРШОКЛАСНИКІВ

Шановні учасники дослідження!

Це опитування проводиться Південноукраїнським відділенням Соціологічної асоціації України у співпраці з Інститутом економічних досліджень та політичних консультацій в рамках проекту «Просування реформ в регіони» за підтримки Євросоюзу та Міжнародного фонду «Відродження». Його мета — вивчення суджень і оцінок батьків учнів щодо якості навчального процесу в сучасних закладах освіти України.

Щоб заповнити анкету, треба уважно прочитати питання, обрати той варіант (чи варіанти, де вказано на таку можливість) відповіді, який підходить вам найбільше, та обвести його кружечком. Там, де питання не містить відповідей, треба написати свій варіант. Ваші відповіді будуть використані лише в узагальненому вигляді, тому підписувати анкету не потрібно. Ми розраховуємо на відверте спілкування, яке дасть можливість донести вашу думку до органів управління сферою освіти та широких кіл громадськості.

1. Чи задоволені Ви загалом навчально-виховним процесом у школі, де навчається ваша дитина?

1. Так, повністю задоволений(-а)
2. Так, переважно задоволений(-а)
3. Частково задоволений(-а), частково не задоволений(-а)
4. Ні, скоріше не задоволений(-а)
5. Ні, повністю не задоволений(-а)
99. Важко відповісти

2. Чи задоволені Ви якістю викладання української мови у школі, де вчиться ваша дитина?

1. Так, повністю задоволений(-а)
2. Так, переважно задоволений(-а)

3. Частково задоволений(-а), частково не задоволений(-а)
4. Ні, скоріше не задоволений(-а)
5. Ні, повністю не задоволений(-а)
99. Важко відповісти

3. Які з проблем навчального процесу викликають у Вас найбільше занепокоєння? (оберіть не більше 5 варіантів)

1. Складність програми більшості предметів
2. Велика кількість уроків на день
3. Складний зміст підручників
4. Надмірний обсяг домашніх завдань
5. Відсутність вимогливості з боку вчителів
6. Надмірна вимогливість вчителів
7. Необ'єктивність оцінювання знань дітей
8. Низька якість викладання
9. Низький рівень матеріально-технічного забезпечення навчального закладу
10. Орієнтація вчителів на репетиторство
11. Великі внески до класної каси
12. Формальні виховні заходи
13. Перевантаженість шкільної програми непотрібними для учнів предметами
14. Інше (*напишіть*) _____

4. Як часто Ви обговорюєте зі своєю дитиною питання, які стосуються навчання в школі?

1. Регулярно	2. Інколи, залежно від ситуації	3. Дуже рідко	4. Не обговорюємо	99. Важко відповісти
--------------	---------------------------------	---------------	-------------------	----------------------

5. Чи користуєтесь Ви послугами репетиторів для своєї дитини?

1. Так	2. Ні
--------	-------

6. Який із іспитів ЗНО для Вашої дитини може бути найважчим (*напишіть*)? _____

7. Чи розглядаєте Ви продовження освіти після закінчення школи як необхідну життєву перспективу для вашої дитини?

1. Так	2. Бажано, але не обов'язково	3. Ні	99. Важко відповісти
--------	-------------------------------	-------	----------------------

8. Чи планує Ваша дитина після закінчення школи продовжити навчання?

1. Ні, не планує
2. Так, планує вступати до закладу вищої освіти (університету, інституту)
3. Так, планує вступати до коледжу (технікуму)
4. Так, планує вступати до професійно-технічного закладу
99. Важко відповісти

9. Якщо Ваша дитина НЕ ПЛАНУЄ продовжувати освіту після закінчення школи, то вкажіть, будь ласка, причини (оберіть до 3 варіантів відповіді)

1. Я не впевнений(-а), що отримання подальшої освіти надасть кращі можливості працевлаштування моїй дитині
2. Подальше навчання — даремне марнування часу
3. Нехай дитина починає працювати і заробляти гроші
4. Спочатку слід попрацювати, визначитись, чим хочеш займатися, а тоді йти вчитися
5. Вища і професійно-технічна освіта в Україні — незадовільної якості
6. Відсутня матеріальна можливість подальшого навчання дитини
7. Інше (*напишіть*) _____

10. Який варіант навчання вашої дитини у закладі освіти є для Вас більш прийнятним?

1. Моя дитина не продовжуватиме навчання після школи	2. В Україні	3. За кордоном (<i>напишіть, будь ласка, в якій країні</i>) _____	99. Важко відповісти
--	--------------	---	----------------------

11. Якщо Ваша дитина ПЛАНУЄ навчатися в коледжі чи професійно-технічному закладі, то вкажіть причини? (оберіть до 5 варіантів відповіді)

1. Професійна освіта більше відповідає майбутній професії моєї дитини, ніж вища освіта
2. Навчання в коледжі чи ПТУ дасть моїй дитині можливість швидше почати працювати

3. Професії, які можна здобути у закладах професійної освіти, привабливіші з точки зору оплати праці, ніж професії, здобути у закладах вищої освіти

4. Моя дитина не відчуває себе підготовленою до складання ЗНО

5. Наша сім'я не має можливості найняти репетиторів для підготовки до ЗНО

6. Умови отримання професійної освіти більше відповідають фінансовим можливостям нашої сім'ї

7. Навчання в закладі професійної освіти дасть моїй дитині можливість краще визначитись з майбутньою професією

8. Навчання в коледжі полегшить моїй дитині процес вступу до закладу вищої освіти

9. Інше (*напишіть*) _____

12. Майбутнє своєї дитини Ви хотіли би пов'язати...

1. З Україною	2. З іншою країною	3. Інше (<i>напишіть</i>) _____	99. Важко відповісти
---------------	--------------------	-----------------------------------	----------------------

13. Що, на Вашу думку, дає людині вища освіта? (*оберіть всі можливі варіанти*)

1. Вважаю, що нічого не дає
2. Високий рівень професійної підготовки
3. Можливість отримати цікаву професію
4. Можливість отримати високооплачувану професію
5. Особистісний розвиток
6. Можливість працювати у кращих умовах
7. Корисні практичні навички, потрібні на ринку праці
8. Можливість навчання за кордоном
9. Можливість працевлаштування за кордоном
10. Інше (*напишіть*) _____

14. Чи планує ваша дитина шукати роботу за кордоном?

1. Так, планує	2. Ні, не планує	3. Інше (<i>напишіть</i>) _____
----------------	------------------	-----------------------------------

15. Чи доводилось Вам обговорювати проблеми мови навчання... (*позначте «так» або «ні» по кожному рядку*)

1	з друзями	так	ні
---	-----------	-----	----

2	з вчителями	так	ні
3	з дітьми	так	ні
4	з представниками національно-культурних товариств	так	ні
5	з представниками органів місцевого самоврядування	так	ні
6	з представниками політичних партій	так	ні

16. Стаття 7 «Мова освіти» Закону України «Про освіту» викликала широку громадську дискусію. Чи відомо Вам щось про це?

1. Мені про це відомо	2. Мені про це не відомо	99. Важко відповісти
-----------------------	--------------------------	----------------------

17. Відповідно до ст. 7 Закону України «Про освіту» з 1 вересня 2020 року у закладах освіти для національних меншин з 5-го класу буде відбуватися поступове збільшення кількості навчальних предметів, що вивчаються державною (українською) мовою. Вкажіть, будь ласка, Ваше ставлення до цього

1. Підтримую	2. Не підтримую	99. Важко відповісти
--------------	-----------------	----------------------

18. Відповідно до ст. 7 Закону України «Про освіту» з 1 вересня 2020 року діти з сімей національних меншин як і зараз зможуть навчатись рідною мовою в дошкільних закладах та початковій школі. Вкажіть, будь ласка, Ваше ставлення до цього

1. Підтримую	2. Не підтримую	99. Важко відповісти
--------------	-----------------	----------------------

19. Як Ви оцінюєте мовну політику держави в освітній сфері?

1. Це правильна політика, яка спрямована на інтеграцію національних меншин в українське суспільство і посилення їх конкурентоспроможності

2. Це хибна політика, спрямована на обмеження прав і культури національних меншин

3. Інше (*напишіть*) _____

99. Важко відповісти

20. Оберіть твердження, з яким погоджуєтесь:

Закон України «Про освіту» в статті 7 визначає пріоритетну роль державної (української) мови в закладах освіти. На Вашу думку, такий підхід...

1. притаманний законодавству більшості європейських держав

2. порушує визнані в європейських державах права та норми

99. важко відповісти

21. Оберіть твердження, з яким погоджуєтесь:

Впровадження положень статті 7 Закону України «Про освіту» в практику навчального процесу...

1. забезпечить рівні можливості для здобуття якісної освіти на всіх рівнях

2. розширить можливості абітурієнтів для вступу в різні заклади освіти

3. стимулює виховання національно свідомого покоління громадян

4. розширить вживання української мови в школах національних меншин

5. обмежить права національних меншин на вивчення рідної мови

6. ускладнить здобуття вищої освіти для учнів шкіл

7. інше (*напишіть*) _____

99. важко відповісти

22. На Вашу думку, чи вірним є припущення, що перехід на українську мову викладання більшості предметів в національних школах ПІДВИЩУЄ можливості вступу до закладів вищої освіти України випускників національних шкіл та, відповідно, ПОКРАЩУЄ їх життєві шанси?

1. Так, погоджуюся з даним твердженням

2. Ні, не погоджуюся з даним твердженням

99. Важко відповісти

23. На Вашу думку, чи вірним є припущення, що перехід на українську мову викладання більшості предметів в національних школах ОБМЕЖУЄ можливості вступу до закладів вищої освіти інших країн випускників національних шкіл та, відповідно, ЗНИЖУЄ їх життєві шанси ?

1. Так, погоджуюся з даним твердженням

2. Ні, не погоджуюся з даним твердженням

99. Важко відповісти

24. Яке Ваше ставлення до заяв керівників ряду сусідніх держав (Румунії, Угорщини, Болгарії) стосовно оцінки мовної політики в закладах освіти України?

1. Підтримую їх заяви щодо негативної оцінки впровадження статті 7 Закону України «Про освіту»

2. Не підтримую їх заяви щодо негативної оцінки впровадження статті 7 Закону України «Про освіту»

99. Важко відповісти

25. На якому рівні, на Вашу думку, повинно вирішуватись питання мови навчання в державних закладах освіти?

1. На загальнодержавному рівні	2. На рівні регіонів, областей	3. На рівні місцевих громад	4. На рівні навчальних закладів	99. Важко відповісти
--------------------------------	--------------------------------	-----------------------------	---------------------------------	----------------------

Вкажіть деякі відомості про себе:

26. Якою мовою Ви спілкуєтесь вдома? 1. Українською 2. Румунською 3. Молдавською 4. Угорською 5. Болгарською 6. Російською	27. Якою мовою Ви спілкуєтесь на роботі? 1. Українською 2. Румунською 3. Молдавською 4. Угорською 5. Болгарською 6. Російською	28. Ваша національність: 1. Українець(-ка) 2. Румун(-ка) 3. Молдован(-ка) 4. Угорець(-ка) 5. Болгарин(-ка) 6. Росіянин(-ка)
7. Іншою (якою саме?) _____	7. Іншою (якою саме?) _____	7. Інша національність (напишіть) _____
8. Двома чи більше мовами (вказіть, якими?) _____	8. Двома чи більше мовами (вказіть, якими?) _____	_____

29. Ви відчуваєте себе насамперед (оберіть одну відповідь)

1. Представником своєї етнічної групи (українцем, румуном, угорцем і т. ін.)

2. Громадянином України

3. Мешканцем своєї області

4. Мешканцем свого села (міста)

5. Громадянином Європи

6. Громадянином світу

30. Ваша стать 1. Чоловіча 2. Жіноча	31. Ваш вік _____ років	32. Тип населеного пункту 1. Обласний центр 2. Місто, селище 3. Село	33. Назва населеного пункту _____
---	-----------------------------------	--	---

Дуже вдячні за Ваші відповіді!

АНКЕТА ДЛЯ СТУДЕНТІВ

Шановні учасники дослідження!

Це опитування проводиться Південноукраїнським відділенням Соціологічної асоціації України у співпраці з Інститутом економічних досліджень та політичних консультацій в рамках проекту «Просування реформ в регіони» за підтримки Євросоюзу та Міжнародного фонду «Відродження». Його мета — вивчення суджень і оцінок студентів щодо якості навчального процесу в сучасних закладах освіти України.

Щоб заповнити анкету, треба уважно прочитати питання, обрати той варіант (чи варіанти, де вказано на таку можливість) відповіді, який підходить вам найбільше, та обвести його кружечком. Там, де питання не містить відповідей, треба написати свій варіант. Ваші відповіді будуть використані лише в узагальненому вигляді, тому підписувати анкету не потрібно. Ми розраховуємо на відверте спілкування, яке дасть можливість донести вашу думку до органів управління сферою освіти та широких кіл громадськості.

1. Чи задоволені Ви якістю навчання в університеті?

1. Так, повністю задоволений(-а)
2. Так, переважно задоволений(-а)
3. Частково задоволений(-а), частково не задоволений(-а)
4. Ні, скоріше не задоволений(-а)

5. Ні, повністю не задоволений(-а)

99. Важко відповісти

2. Чи задоволені Ви своїм рівнем володіння українською мовою?

1. Так, повністю задоволений(-а)

2. Так, переважно задоволений(-а)

3. Частково задоволений(-а), частково не задоволений(-а)

4. Ні, скоріше не задоволений(-а)

5. Ні, повністю не задоволений(-а)

99. Важко відповісти

3. Якщо ні, то чим саме Вине задоволені? (напишіть) _____

**4. Що для Вас було найважчим на першому році навчання?
(оберіть до 3 варіантів відповіді)**

1. Звикання до нових умов життя (в гуртожитку, на квартирі)

2. Вхідження до колективу

3. Адаптація до вимог викладачів

4. Освоєння нової системи навчання

5. Великий обсяг самостійної роботи

6. Адаптація до мови викладання (для студентів, які є випускниками національних шкіл)

7. Фінансові обмеження, невеликий обсяг стипендії

8. Недоліки навчальної програми (завантаженість не потрібними предметами)

9. Інше (напишіть) _____

5. Чи користувались Ви послугами репетиторів для підготовки до складання ЗНО?

1. Так	2. Ні
--------	-------

6. Який із іспитів ЗНО для Вас виявився найважчим? (напишіть)

7. Чи задоволені Ви вибором спеціальності, за якою навчаєтесь? 1. Так, повністю задоволений(-а) 2. Так, переважно задоволений(-а)	8. Чи задоволені Ви вибором вищого навчального закладу, в якому вчитеся? 1. Так, повністю задоволений(-а) 2. Так, переважно задоволений(-а)
--	--

3. Частково задоволений(-а), частково не задоволений(-а)	3. Частково задоволений(-а), частково не задоволений(-а)
4. Ні, скоріше не задоволений(-а)	4. Ні, скоріше не задоволений(-а)
5. Ні, повністю не задоволений(-а)	5. Ні, повністю не задоволений(-а)
99. Важко відповісти	99. Важко відповісти

9. Що, на Вашу думку, дає людині вища освіта? (оберіть всі можливі варіанти)

1. Вважаю, що нічого не дає
2. Високий рівень професійної підготовки
3. Можливість отримати цікаву професію
4. Можливість отримати високооплачувану професію
5. Особистісний розвиток
6. Можливість працювати у кращих умовах
7. Корисні практичні навички, потрібні на ринку праці
8. Можливість навчання за кордоном
9. Можливість працевлаштування за кордоном
10. Інше (*напишіть*) _____

10. Чи плануєте Ви продовжувати навчання (наприклад, в магістратурі або за іншим фахом)?

1. Так	2. Ні	99. Важко відповісти
--------	-------	----------------------

11. Чи розглядаєте Ви варіанти продовження навчання за кордоном?

1. Так	2. Ні	99. Важко відповісти
--------	-------	----------------------

12. Якщо так, в якій країні? (*напишіть*) _____

13. Де Ви плануєте навчатись або працювати через кілька років?

1. В Україні	2. У сусідніх країнах	3. В інших зарубіжних країнах	99. Важко відповісти
--------------	-----------------------	-------------------------------	----------------------

14. Своє майбутнє Ви хотіли би пов'язати...

1. з Україною
2. з іншою країною
3. інше (*напишіть*) _____
99. Важко відповісти

15. Чи маєте Ви близьких друзів (не віртуальних, а реальних) серед представників інших національностей?

1. Так	2. Ні
--------	-------

16. Яке значення має вивчення української мови для Вас особисто? (оберіть до 3 варіантів відповіді)

1. Це моя рідна мова, я хочу її добре знати
2. Це державна мова, всі громадяни повинні нею вільно володіти
3. Вивчаю, тому що це — обов'язковий предмет
4. Вивчаю, тому що це дасть можливість отримати кращу вищу або спеціалізовану освіту
5. Вивчаю, тому що це розширить мої можливості при пошуку роботи та у кар'єрному зростанні
6. Якби була можливість, відмовився(-лась) би від вивчення
99. Важко відповісти

17. Чи доводилось Вам обговорювати проблеми мови навчання... (позначте «так» або «ні» по кожному рядку)

1	з друзями	так	ні
2	з викладачами	так	ні
3	з батьками	так	ні
4	з представниками національно-культурних товариств	так	ні
5	з представниками політичних партій	так	ні

18. Стаття 7 «Мова освіти» Закону України «Про освіту» викликала широку громадську дискусію. Чи відомо Вам щось про це?

1. Мені про це відомо	2. Мені про це не відомо	99. Важко відповісти
-----------------------	--------------------------	----------------------

19. Відповідно до ст. 7 Закону України «Про освіту» з 1 вересня 2020 року у закладах освіти для національних меншин з 5-го класу буде відбуватися поступове збільшення кількості навчальних предметів, що вивчаються державною (українською) мовою. Вкажіть, будь ласка, Ваше ставлення до цього

1. Підтримую	2. Не підтримую	99. Важко відповісти
--------------	-----------------	----------------------

20. Відповідно до ст.7 Закону України «Про освіту» з 1 вересня 2020 року діти з сімей національних меншин, як і зараз, зможуть навчатись рідною мовою в дошкільних закладах та початковій школі. Вкажіть, будь ласка, Ваше ставлення до цього

1. Підтримую	2. Не підтримую	99. Важко відповісти
--------------	-----------------	----------------------

21. Як Ви оцінюєте мовну політику держави в освітній сфері?

1. Це правильна політика, яка спрямована на інтеграцію національних меншин в українське суспільство і посилення їх конкурентоспроможності

2. Це хибна політика, спрямована на обмеження прав і культури національних меншин

3. Інше (*напишіть*) _____

99. Важко відповісти

22. Оберіть твердження, з яким погоджуєтесь:

Закон України «Про освіту» в статті 7 визначає пріоритетну роль державної (української) мови в закладах освіти. На Вашу думку, такий підхід...

1. притаманний законодавству більшості європейських держав

2. порушує визнані в європейських державах права та норми

99. важко відповісти

23. Оберіть твердження, з яким погоджуєтесь:

Впровадження положень статті 7 Закону України «Про освіту» в практику навчального процесу...

1. забезпечить рівні можливості для здобуття якісної освіти на всіх рівнях

2. розширить можливості абітурієнтів для вступу в різні заклади освіти

3. стимулює виховання національно свідомого покоління громадян

4. розширить вживання української мови в школах національних меншин

5. обмежить права національних меншин на вивчення рідної мови

6. ускладнить здобуття вищої освіти для учнів шкіл

7. інше (*напишіть*) _____

99. важко відповісти

24. На Вашу думку, чи вірним є припущення, що перехід на українську мову викладання більшості предметів в національних школах ПІДВИЩУЄ можливості вступу до закладів вищої освіти України випускників національних шкіл та, відповідно, ПОКРАЩУЄ їх життєві шанси?

1. Так, погоджуюся з даним твердженням
2. Ні, не погоджуюся з даним твердженням

99. Важко відповісти

25. На Вашу думку, чи вірним є припущення, що перехід на українську мову викладання більшості предметів в національних школах ОБМЕЖУЄ можливості вступу до закладів вищої освіти інших країн випускників національних шкіл та, відповідно, ЗНИЖУЄ їх життєві шанси?

1. Так, погоджуюся з даним твердженням
2. Ні, не погоджуюся з даним твердженням

99. Важко відповісти

Вкажіть деякі відомості про себе:

26. Якою мовою Ви спілкуєтесь вдома? 1. Українською 2. Румунською 3. Молдовською 4. Угорською 5. Болгарською 6. Російською 7. Іншою (якою саме?) _____ 8. Двома чи більше мовами (вказіть, якими?) _____	27. Якою мовою Ви спілкуєтесь в закладі освіти? 1. Українською 2. Румунською 3. Молдавською 4. Угорською 5. Болгарською 6. Російською 7. Іншою (якою саме?) _____ 8. Двома чи більше мовами (вказіть, якими?) _____	28. Ваша національність: 1. Українець(-ка) 2. Румун(-ка) 3. Молдован(-ка) 4. Угорець(-ка) 5. Болгарин(-ка) 6. Росіянин(-ка) 7. Інша національність (напишіть) _____ _____
---	--	--

29. Ви відчуваєте себе насамперед (оберіть одну відповідь)

1. Представником своєї етнічної групи (українцем, румуном, угорцем і т. ін.)

2. Громадянином України
3. Мешканцем своєї області
4. Мешканцем свого села (міста)
5. Громадянином Європи
6. Громадянином світу

30. Ваша стать	31. Ваш вік	32. Назва навчального закладу	33. Курс навчання
1. Чоловіча	_____ років	_____	_____
2. Жіноча	_____	_____	_____

Дуже вдячні за Ваші відповіді!

ГАЙДИ ГЛИБИННОГО ІНТЕРВ'Ю

ГАЙД ГЛИБИННОГО ІНТЕРВ'Ю (ЧИНОВНИКИ-ОСВІТЯНИ)

Добрий день! Мене звати _____. Я представляю групу дослідників, які задіяні в реалізації проекту «Промовання реформ в регіони» Інститутом економічних досліджень та політичних консультацій за підтримки Євросоюзу та Міжнародного фонду «Відродження». Його мета — вивчення можливих шляхів налагодження діалогу між представниками національних громад _____ області та іншими зацікавленими сторонами щодо реалізації ст. 7 Закону України «Про освіту», а також необхідних заходів реформування середньої освіти в Україні з урахуванням зауважень Венеціанської комісії.

Я би хотів(-ла) поговорити з Вами на цю тему.

Всі дані будуть аналізуватися в узагальненому вигляді, без уточнення будь-яких персональних даних. У цьому інтерв'ю немає правильних або неправильних відповідей. Нам цікава Ваша думка, а також власний досвід. Інтерв'ю буде тривати близько 30 хвилин. Нашу бесіду я буду записувати на диктофон, із записами буду працювати тільки я, вони не будуть відтворені в жодній іншій аудиторії.

1. Якщо говорити в загальному, чи відомо Вам, які зміни щодо мови викладання були внесені до Закону України «Про освіту» в 2017 році?

2. За Вашими спостереженнями, яка була реакція представників національних меншин нашої області на ці зміни? Які відчуття це викликало у Вас?

3. Які переваги та недоліки має стаття 7 Закону України «Про освіту»?

4. Що саме в новому Законі України «Про освіту» непокоїть національні громади? Що треба зробити для того, щоб зняти напругу?

5. Які проблеми у вашій професійній діяльності викликала стаття 7 Закону України «Про освіту»?

6. На Вашу думку, як реалізація статті 7 Закону України «Про освіту» вплине наподальшу професійну реалізацію вчителів, які працюють в національних школах?

7. На якому рівні, на Вашу думку, повинно вирішуватись питання мови навчання в державних закладах освіти (на загальнодержавному рівні; на рівні регіонів, областей; на рівні місцевих громад; на рівні навчальних закладів)?

8. Який, на Вашу думку, оптимальний шлях реалізації мовної політики в Україні (залишити існуючий стан; викладати всі дисципліни українською мовою з 5-го класу; викладати всі дисципліни українською мовою з 10-го класу; поступово довести викладання предметів українською мовою до 60–70% у випускних класах; викладати українською лише гуманітарні предмети; питання вибору мови викладання надати громаді тощо)?

9. Чи вважаєте Ви, що громадян України (учнів, студентів, дорослих) потрібно заохочувати до вивчення української мови? Якщо так, то що, на Вашу думку, слід зробити для того, щоб їх заохотити?

10. На Вашу думку, чи вірним є припущення, що перехід на українську мову викладання більшості предметів в національних школах підвищує можливості вступу до закладів вищої чи професійно-технічної освіти випускників національних шкіл

та відповідно покращує їх життєві шанси? Чому? Поясніть, будь ласка, свою думку.

11. Чи погоджуєтесь Ви з твердженням, що за результатами ЗНО рівень володіння українською мовою серед випускників національних шкіл є нижчим за випускників шкіл з українською мовою викладання? Якщо так, то з чим, на Вашу думку, це пов'язано (якість викладання, якість підручників, небажання дітей та їх батьків тощо)?

12. Чи на належному рівні знаходиться якість викладання української мови в національних школах? Яких заходів слід вжити для того, щоб покращити якість викладання української мови в національних школах?

13. Скільки років, на Вашу думку, потрібно для того, щоб вчителі змогли перейти на українську мову викладання в національних школах? Чому? Поясніть, будь ласка, свою думку.

14. На Вашу думку, чи складно випускникам національних шкіл адаптуватися до навчального процесу в коледжах, закладах вищої освіти, якщо вони продовжують навчання далі?

15. В експертних висновках Венеціанської комісії запропоновано в межах виконання закону налагодити діалог з представниками національних меншин щодо мовного питання в освіті. Чи відомі Вам конкретні заходи для реалізації цього положення? Чи, на Вашу думку, слід здійснювати такі заходи? Якщо так, то які саме заходи потрібно здійснювати?

Чи є у Вас які-небудь питання до нас?

Дякую за співпрацю! **Вимкнути диктофон**

Ефект вимкненого диктофона. Чи не хочете Ви щось додати?

Коментарі до інтерв'ю

Посада _____

Вік _____

ГАЙД ГЛИБИННОГО ІНТЕРВ'Ю (БАТЬКИ — УЧНІ — СТУДЕНТИ)

Добрий день! Мене звати _____. Я представляю групу дослідників, які задіяні в реалізації проекту «Просування реформ в регіони» Інститутом економічних досліджень та політичних консультацій за підтримки Євросоюзу та Міжнародного фонду «Відродження». Його мета — вивчення можливих шляхів налагодження діалогу між представниками національних громад _____ області та іншими зацікавленими сторонами щодо реалізації ст. 7 Закону України «Про освіту», а також необхідних заходів реформування середньої освіти в Україні з урахуванням зауважень Венеціанської комісії.

Я би хотів(-ла) поговорити з Вами на цю тему.

Всі дані будуть аналізуватися в узагальненому вигляді, без уточнення будь-яких персональних даних. У цьому інтерв'ю немає правильних або неправильних відповідей. Нам цікава Ваша думка, а також власний досвід. Інтерв'ю буде тривати близько 30 хвилин. Нашу бесіду я буду записувати на диктофон, із записами буду працювати тільки я, вони не будуть відтворені в жодній іншій аудиторії.

1. Чи, на Вашу думку, на належному рівні знаходиться якість викладання української мови в школах?

2. Чи, на Вашу думку, потрібно підвищувати зацікавленість у вивченні української мови в школах? Чому? Якщо так, то що, на Вашу думку, слід для цього зробити?

3. Чи погоджуєтесь Ви з твердженням, що згідно з результатами ЗНО з української мови рівень володіння українською мовою серед випускників національних шкіл є нижчим за випускників шкіл з українською мовою викладання?

4. **Для учнів національних шкіл:** Чи очікуєте Ви якісь складнощі при адаптації до навчального процесу після закінчення національної школи (в коледжах, закладах вищої освіти), якщо Ви вступите?

Для батьків дітей, які навчаються в національних школах: На Вашу думку, чи складно буде вашій дитині адаптуватися до на-

вчального процесу після закінчення національної школи в коледжах, закладах вищої освіти, якщо вона вступить туди?

Для студентів, які закінчили національні школи: Чи складно було Вам адаптуватися до навчального процесу після закінчення національної школи (в коледжах, закладах вищої освіти)? Якщо так, то у чому проявлялась складність?

5. На Вашу думку, кому легше адаптуватись до навчання у закладах вищої освіти — випускникам шкіл з українською мовою викладання чи національних шкіл?

6. Чи відомо Вам, які зміни були внесені до Закону України «Про освіту» в питанні мовної політики?

7. На Вашу думку, чи вірним є припущення, що перехід на українську мову викладання більшості предметів в національних школах підвищить можливості вступу до закладів вищої освіти випускників національних шкіл та відповідно покращує їх життєві шанси? Чому? Поясніть, будь ласка, свою думку.

8. **Для батьків:** Чи, на Вашу думку, Україна в реалізації мовної політики в закладах освіти слідує практиці європейських держав?

9. На Вашу думку, чому деякі представники національних меншин непокояться щодо змін до Закону України «Про освіту»?

10. Як Ви ставитесь до твердження, що стаття 7 Закону України «Про освіту» обмежує право представників національних меншин в мовному питанні?

11. Що треба зробити, щоб зняти напругу в цьому питанні?

12. **Для батьків:** Якби у Вас була можливість обирати мову викладання в школі для вашої дитини, якій мові Ви б надали перевагу?

13. **Для учнів:** Як Ви бачите своє майбутнє після закінчення школи?

Для батьків: Чи бажаєте Ви, щоб ваша дитина продовжила навчання після закінчення школи у закладі вищої освіти?

Для студентів: Чому після закінчення школи Ви вирішили продовжити навчання у вищому закладі освіти?

14. Чи хотіли б Ви (ваша дитина) навчатися у закладі вищої освіти за кордоном?

15. Де Ви бачите своє майбутнє (майбутнє ваших дітей) — в Україні чи за кордоном?

16. Де Ви бачите себе (свою дитину) через кілька років?

17. Чи плануєте Ви (ваша дитина) шукати роботу за кордоном?

18. Чи вірним є припущення, що недостатнє знання української мови «виштовхує» випускників національних шкіл за кордон, бо їх освіта неконкурентоспроможна на ринку праці? Чому? Поясніть, будь ласка, свою думку.

Чи є у Вас які-небудь питання до мене?

Дякую за співпрацю! **Вимкнути диктофон**

Ефект вимкненого диктофона. Чи не хочете ви щось додати?

Коментарі до інтерв'ю

Стать респондента:

1. Чоловіча

2. Жіноча

Вік респондента: _____ років

Національність: _____

Тип поселення, в якому він(вона) проживає:

1. Обласний центр

2. Місто, селище

3. Село

**ГАЙД ГЛИБИННОГО ІНТЕРВ'Ю
(ПРЕДСТАВНИКИ НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНИХ
ТОВАРИСТВ — ПРЕДСТАВНИКИ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ —
РОБОТОДАВЦІ)**

Добрий день! Мене звати _____. Я представляю групу дослідників, які задіяні в реалізації проекту «Просування реформ в регіони» Інститутом економічних досліджень та політичних консультацій за підтримки Євросоюзу та Міжнародного фонду «Відродження». Його мета — вивчення можливих шляхів налагодження діалогу між представниками національних громад _____ області та іншими зацікавленими

сторонами щодо реалізації ст. 7 Закону України «Про освіту», а також необхідних заходів реформування середньої освіти в Україні з урахуванням зауважень Венеціанської комісії.

Я би хотів(-ла) поговорити з Вами на цю тему.

Всі дані будуть аналізуватися в узагальненому вигляді, без уточнення будь-яких персональних даних. У цьому інтерв'ю немає правильних або неправильних відповідей. Нам цікава Ваша думка, а також власний досвід. Інтерв'ю буде тривати близько 30 хвилин. Нашу бесіду я буду записувати на диктофон, із записами буду працювати тільки я, вони не будуть відтворені в жодній іншій аудиторії.

1. Якщо говорити в загальному, чи відомо Вам, які зміни щодо мовного питання були внесені до Закону України «Про освіту» в 2017 році?

2. На Вашу думку, чому представники національних меншин негативно сприйняли ці зміни?

3. Як би Ви оцінили резонанс, який в Україні викликало прийняття цього Закону? Які відчуття це викликало у Вас?

4. Що саме в новій редакції Закону викликає негативну реакцію?

5. Що треба зробити для того, щоб зняти напругу?

6. Які проблеми у вашій професійній (політичній, громадській) діяльності викликала нова редакція Закону?

7. *Лише для представників політичних партій:* Існує думка, що мовне питання може використовуватись політиками для маніпуляцій у власних політичних інтересах. Які засоби, на Вашу думку, слід використовувати для деполітизації дискусій щодо реалізації мовної політики у сфері освіти ?

8. На Вашу думку, чи вірним є припущення, що перехід на українську мову викладання більшості предметів в національних школах підвищує можливості вступу до закладів вищої чи професійно-технічної освіти випускників національних шкіл та відповідно покращує їх життєві шанси?

9. *Лише для представників національно-культурних товариств і політичних партій:* Чи погоджуєтесь Ви з твердженням, що за результатами ЗНО рівень володіння українською мовою

серед випускників національних шкіл є нижчим за випускників шкіл з українською мовою викладання? Якщо так, то з чим це пов'язано, на Вашу думку (якість викладання, якість підручників, небажання дітей та їх батьків тощо)?

10. *Лише для представників національно-культурних товариств:* На Вашу думку, чи на належному рівні знаходиться якість викладання української мови в національних школах?

11. *Лише для представників національно-культурних товариств:* Чи достатньою є кількість годин на вивчення української мови в національних школах?

12. *Лише для представників національно-культурних товариств:* На Вашу думку, як швидко випускники національних шкіл адаптуються до навчального процесу після закінчення навчання в національній школі (в коледжах, закладах вищої освіти), якщо вони продовжують навчання далі?

13. На Вашу думку, чи збільшує знання української мови шанси на можливість працевлаштування?

14. *Лише для роботодавців:* З точки зору роботодавця, які зміни в освітньому процесі щодо мови Ви запропонували б зробити освітянам?

15. *Лише для роботодавців:* Сьогодні частина молоді орієнтована на працевлаштування за кордоном. Які кроки для подолання такої тенденції Ви можете запропонувати? Чи може мовна політика у сфері освіти розглядатися як один із засобів вирішення ситуації?

16. Чи погоджуєтесь Ви з думкою, що стаття 7 Закону України «Про освіту» дає підстави говорити про денационалізацію (асиміляцію) етнічних меншин?

17. Як Ви ставитесь до негативної оцінки, різкої критики мовної політики в закладах освіти України з боку керівництва ряду сусідніх держав (Румунії, Угорщини, Болгарії)?

18. На Вашу думку, чи необхідне знання української мови для активної громадсько-політичної діяльності в Україні? Поясніть, будь ласка.

19. Чи задіяні Ви особисто в дискусіях стосовно впровадження нових положень Закону України «Про освіту»?

20. Чи можна сприймати положення статті 7 Закону України «Про освіту» як захід запобігання сепаратизму?

21. Що можна зробити для того, щоб налагодити діалог між національними громадами і керівництвом області та районів?

Чи є у Вас питання до нас?

Дякую за співпрацю! **Вимкнути диктофон.**

Ефект вимкненого диктофона. Чи не хочете Ви щось додати?

Коментарі до інтерв'ю

Посада _____

Вік _____

Мова навчання етнопонаціональних меншин Одеської області: соціологічний вимір : монографія / О. В. Лісеєнко, Н. О. Нікон, Т. Є. Мосійчук [та ін.] ; за заг. ред. О. В. Лісеєнко. — Одеса : Астропринт, 2020. — 176 с.

ISBN 978–966–927–602–5

У монографії описано структуру етнокультурного простору Одеської області, висвітлено зміни в освітньому потенціалі етнопонаціональних меншин Одеської області, представлено результати соціологічного дослідження громадської думки населення Одеської області в районах компактного проживання етнопонаціональних меншин щодо сприйняття оновленої мовної статті Закону України «Про освіту», запропоновано рекомендації з послаблення напруги навколо мовного питання і мови навчання етнопонаціональних меншин Одеської області.

Монографія пропонується представникам органів місцевої влади та самоврядування, керівництву та вчителям шкіл та інших закладів освіти, представникам громадських організацій, політичних партій, усім зацікавленим історичною ситуацією та сучасним станом викладання державною мовою та мовами етнічних меншин в Одеській області.

УДК 316.35:37

Наукове видання

**ЛІСЕЄНКО Олена Василівна
НІКОН Наталія Олександрівна
МОСІЙЧУК Тамара Євгеніївна
та ін.**

**МОВА НАВЧАННЯ
ЕТНОНАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН
ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ:
СОЦІОЛОГІЧНИЙ ВИМІР**

Монографія

Завідувачка редакції *Т. М. Забанова*
Редактор *Н. Я. Рихтік*
Технічний редактор *М. М. Бушин*
Дизайнер обкладинки *О. В. Соколова*
Коректор *І. В. Шепельська*

Формат 60x84/16. Ум. друк. арк. 10,23.
Тираж 300 прим. Зам. № 53 (19).

Видавництво і друкарня «Астропринт»
65091, м. Одеса, вул. Разумовська, 21
Тел.: (0482) 37-14-25, 33-07-17, (048) 7-855-855
e-mail: astro_print@ukr.net; www.astroprint.ua; www.stranichka.in.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1373 від 28.05.2003 р.

